

2015
11.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

CSÓTI ANDRÁS: A magyar bv. intézetek túltelítettsége, a zsúfoltság csökkentésének útjai

LAJTÁR JÓZSEF: A zsúfoltság csökkentésének gyakorlati megoldásai

SCHMEHL JÁNOS: Új utakon a büntetés-végrehajtás

LEKICS TAMÁS – MATOVICS CSABA: Az egyéniesített végrehajtás a speciális csoportok (részlegek) munkájának tükrében

PALLO JÓZSEF – FORGÁCS JUDIT: Vonzások és választások. Aktuális kihívások és lehetséges válaszok a magyar börtönügyben

HERBSZT KRISZTINA: A személyi állomány képzése 1996-tól napjainkig

63.
évfolyam

TARTALOM 2015/11.

CSÓTI ANDRÁS A magyar bv. intézetek túltelítettsége,
a zsúfoltság csökkentésének útjai (5–16)

LAJTÁR JÓZSEF A zsúfoltság csökkentésének
gyakorlati megoldásai (17–26)

SCHMEHL JÁNOS Új utakon a büntetés-végrehajtás (27–52)

LEKICS TAMÁS – MATOVICS CSABA
Az egyéniesített végrehajtás
a speciális csoportok (részlegek)
munkájának tükrében (53–76)

PALLO JÓZSEF – FORGÁCS JUDIT
Vonzások és választások
Aktuális kihívások és lehetséges válaszok
a magyar börtönügyben (77–95)

HERBSZT KRISZTINA A személyi állomány képzése 1996-tól napjainkig
(96–101)

NÁDASI BÉLA A kompetenciaalapú oktatás és jövője
a büntetés-végrehajtás keretei között (102–113)

GYÓRI LEVENTE A büntetés-végrehajtási szervezet
továbbképzési rendszere (114–118)

FIÁTH TITANILLA Szörnyetegek rehabilitáción
Egy amerikai, szexuálisbűn-elkövetőknek kidolgozott
börtönprogramon végzett terepmunka tapasztalatai
(119–143)

BÓCZ ENDRE Az úgynevezett „romagyilkosságok” ügyéről
(144–162)

PETRÉTEI DÁVID Ujjnyomok rögzítése emberi bőrről (163–179)

SZERZŐK 2015/11.

DR. BÓCZ ENDRE nyugalmazott fővárosi főügyész

CSÓTI ANDRÁS bv. altábornagy, országos parancsnok
Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

FIÁTH TITANILLA klinikai és addiktológiai szakpszichológus,
Budapesti Fegyház és Börtön

FORGÁCS JUDIT c. bv. alezredes, egyetemi oktató,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

GYÓRI LEVENTE bv. alezredes, osztályvezető,
Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága
Humán Szolgálat oktatási és szociális osztály

HERBSZT KRISZTINA bv. alezredes, bv. főtanácsos, osztályvezető,
Büntetés-végrehajtási Szervezet
Oktatási, Továbbképzési és Rehabilitációs Központja

LAJTÁR JÓZSEF bv. vezérőrnagy, az országos parancsnok gazdasági
és informatikai helyettese

DR. LEKICS TAMÁS bv. alezredes, titkársági osztályvezető,
Szegedi Fegyház és Börtön

MATOVICS CSABA bv. ezredes, parancsnokhelyettes,
Szegedi Fegyház és Börtön

DR. NÁDASI BÉLA c. bv. ezredes, bv. főtanácsos, igazgatóhelyettes,
Büntetés-végrehajtási Szervezet
Oktatási, Továbbképzési és Rehabilitációs Központja

DR. PALLO JÓZSEF PHD bv. ezredes, főosztályvezető,
Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

PETRÉTEI DÁVID rendőr százados, kiemelt főtechnikus,
Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézet
központi technikai osztály

SCHMEHL JÁNOS bv. dandártábornok, az országos parancsnok
biztonsági és fogva tartási helyettese,
Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága

SUMMARY

Csóti, András

Overcrowded Hungarian prisons, and the way out [5–16]

The author provides an overview of the causes and potential solutions for overcrowding in Hungarian prisons.

Lajtár, József

Practical solutions for prison overcrowding [17–26]

The author provides an overview of the potential solutions for solving overcrowding in Hungarian prisons.

Schmehl, János

A new era in incarceration [27–52]

The author provides an overview of the new law and policy in the Hungarian prison system.

Lekics, Tamás – Matovics, Csaba

Special and specialized detention [53–76]

The authors provide an overview of special and specialized imprisonment rules, procedures and conditions in Hungary.

Pallo, József – Forgács, Judit

Attractions and choices [77–95]

By providing an overview of the new Prison Law, the authors highlight the most dire challenges in the Hungarian prison system.

Herbszt, Krisztina

Training prison service staff since 1996-től [96–101]

The author provides an overview of the training and education of Hungarian Prison Service's officers in the past 20 years.

Nádasi, Béla

The future of competency-based education in prisons [102–113]

Following an international comparison, the author provides an overview of education in Hungarian prisons.

SUMMARY

Gyóri, Levente

On the job training in the prison system [114–118]

The author provides an overview of on the job training programs for prison staff in Hungary.

Fiáth, Titanilla

Monsters on habilitation: fieldwork experiences from an American sexual offender targeted prison program [119–143]

The author provides an overview of her fieldwork experiences from an American sexual offender targeted prison program.

Bócz, Endre

Notes on the so called Roma murder case [144–162]

The author provides an overview of the trial of the 2008–2009 a murder series against Roma people in Hungary.

Petrétei, Dávid

Print development from human skin [163–179]

The author provides an overview of the development and potential of latent print development from human skin in criminal investigation.

CSÓTI ANDRÁS

A magyar bv. intézetek túltelítettsége, a zsúfoltság csökkentésének útjai

A büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltsága, befogadóképességük mértéke és annak változása napjainkban különös figyelmet kap. A rendszerváltozás óta talán még egyszer sem irányult ennyire hangsúlyosan a közvélemény, a véleményformálók és a kormányzat figyelme a büntetés-végrehajtási szervezet tevékenységére, az intézetekben végzett munkára és a fogvatartottak helyzetére. Úgy gondolom, hogy ennek a legfőbb okai a 2010. évi kormányváltás által meghatározott büntetőjogi paradigmaváltásban, valamint a globális tendenciákat követő, az összetett és az állampolgárok mindennapi életére ható válságokra reflektáló rend iránti társadalmi igényben keresendők. Rendvédelmi szervként a büntetés-végrehajtási szervezet alapfeladata a szabadságvesztéssel járó jogerős bírósági ítéletek végrehajtása, a többi között ezzel a tevékenységgel járul hozzá a kiemelt kormányzati célkitűzésként meghatározott társadalmi rendhez, és ezért is övezi napjainkban a szervezet életét megkülönböztetett, fokozott figyelem.

Tekintettel az elmúlt években bekövetkezett társadalmi és büntetőpolitikai változásokra, a magyar börtönökben a zsúfoltság olyan mértékűre nőtt, amely azonnali, érdemi és hosszú távra ható beavatkozást sürgetett. S hogy melyek voltak a jelenlegi helyzet kialakulásában hangsúlyos szerepet játszó okok, és milyen megoldások születtek a kialakult helyzet rendezésére? A válaszokhoz érdemes röviden visszatekinteni a magyar büntetés-végrehajtás történetére.

Börtönépítészet

A magyarországi börtönök építészete, az ahhoz kapcsolódó koncepciók gyökerei a XVIII. századig nyúlnak vissza, de a magyar országos fegyintézeti hálózat alapjainak megteremtésére még vagy száz évet kellett várni. Mindössze négy év leforgása alatt, 1854 és 1857 között megnyitották az illavai, a munkácsi, a váci, a márianosztrai, a lipótvári és a nagyenyedi intézeteket, a szamosújvári tartományi fogházat pedig az országos intézetek közé emelték. Az európai mértékkel mérve is példátlanul gyors munkának a jelenkori bün-

etés-végrehajtási rendszerre is ható következménye lett: az eredetileg különböző egyéb célú épületekbe telepített büntetés-végrehajtási intézetek építészeti korszerűségét minimalizálták az egykori várfalak, a kastély- és zárda-épületek, a nevelési funkciók ellátására alkalmatlan építészeti terek. Az országos hálózat később hiába egészült ki a valóban modern szegedi kerületi börtön és törvényszéki fogház vagy a Budapesti Gyűjtőfogház épületeivel, a rendszer alapjaiban és átlagában toldozott-foltozott maradt.¹

A századforduló és az utána következő néhány évtized a börtönépítés és -fejlesztés nagy korszaka volt. Börtöncélmra használtak fel és alakítottak át olyan lakóépületeket, régi várépületeket, valamint egyházi épületeket, amelyek még az akkori büntetés-végrehajtási követelményeknek sem feleltek meg. Az újonnan épült börtönök radiális elrendezésűek voltak, kezdetben kizárólag egyszemélyes elhelyezésre alkalmas magánzárkarendszerrel. A magánzárkás koncepció az elítélt teljes elszigeteltségére törekedett, ennek építészeti következménye a magánzárka-rendszerű épületegyüttesek megjelenése és elterjedése volt. Később, a büntetés-végrehajtási elvek fejlődésével megjelentek a magánzárkák mellett az elítéltek közös elhelyezésére alkalmas helyiségek is. Az elítéltek életfeltételeinek megteremtésekor figyelembe vették a higiéniai és egészségügyi feltételeket is, de a fogvatartottak életkörülményei szegényesek maradtak, mert az épületek a korszak büntetőpolitikai ideológiáját testesítették meg, amelyek elsősorban a büntetések megtorló jellegére helyezték a hangsúlyt. Az építkezések ellenére a börtönöknek már abban az időszakban is a túlzásfoltosság volt az egyik legnagyobb gondjuk.²

A magyar börtönépítészet egészére máig meghatározó hatású, hogy az erőfeszítések nem annyira az önálló, nagy befogadóképességű országos intézetek megépítésére irányultak, hanem a megyei törvényszékek és járásbíróságok mellé rendelt börtönök és fogházak kialakítására. Ennek a koncepciónak a termékei azok a komplex igazságügyi feladatokra létesített épületegyüttesek, amelyek mai napig használatban vannak, például a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet I. és II. objektuma a Markó és a Gyorskocsi utcában. Ezek az igazságügyi paloták összetettségükkel és többfunkciós jellegükkel a mai napig működő bíróságoknak, ügyészségeknek adnak helyet, amellet megoldást kínálnak nemcsak a jogerős szabadságelvonással járó ítéletüket töltők, hanem az előzetesen letartóztatottak elhelyezésére is. A bíró-

1 Mezey Barna: A börtönrendszerek és a börtönépítészet a századforduló idején. Börtönügyi Szemle, 2006/1., 38. o.

2 Vincze Tamás (szerk.): Börtönépítészet. IM BVOP Nevelési Osztály, Budapest, 1983, 25. o. [Nevelési Szakkönyvtár, 1983/1.]

sági szervezet századfordulós átalakításának következtében létrejövő igazságügyi paloták tervei már az akkori legmodernebb szempontok alapján készültek, ennek eredményeképp a XX. század elejére az ország valóban modern börtön- és fogházhálózattal büszkélkedhetett. A modern és jó adottságú intézetek létrejötte annak is köszönhető, hogy ebben az időszakban az építésszek olyan jellegzetes csoportja alakult ki, amelynek tagjai kimondottan igazságügyi funkciókat ellátó épületek és börtönök építésének tervezésével és kivitelezésével foglalkoztak, és amely csoport kiemelkedő alakjává vált *Cziegler Győző* és *Wagner Gyula*.

Nemzetközi szabályozás napjainkban

A XX. század második felében kialakuló modern európai börtönstandardok létrejöttével, a magyarországi rendszerváltozással, a demokratikus jogállam kialakulásával és a nemzetközi szervezetekben vállalt tagságunkkal járó kötelezettségekkel a büntetés-végrehajtásnak új feladatokkal kellett szembesülnie. A nemzetközi standardoknak való megfelelés, az Európai Börtönszabályok és az Európa Tanács egyéb, börtönökre vonatkozó ajánlásainak figyelembevételével a büntetés-végrehajtási intézetekben elvégzett átalakítások – növekvő fogvatartotti létszám mellett – férőhelycsökkenéshez vezettek. Ezek a szabályok igen szigorúan és pontosan határozzák meg napjainkban is a fogvatartottak elhelyezésére vonatkozó feltételeket.

Az Európai Börtönszabályok 18.5. pontja szerint minden egyes fogvatartottat éjszaka elvben egyszemélyes zárákban kell elhelyezni, azon esetek kivételével, amikor vélelmezhető, hogy a más fogvatartottakkal együtt történő elhelyezés kívánatosabb. Az egyágvas zárákban történő elhelyezés anyagi és infrastrukturális feltételeinek hiánya miatt jelenleg a túlszűfolttság – amely adott esetben akár az emberi méltóság sérelméhez is vezethet – kezelése áll az európai országok erőfeszítéseinek középpontjában. A Európa Tanács kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés megelőzésére hivatott bizottsága (*European Committee for the Prevention of Torture and Inhumane or Degrading Treatment or Punishment; CPT*) az erre vonatkozó számszerűsített értékeit a következőkben határozta meg:

- a térkihasználás kívánatos értéke: fogvatartottanként hat négyzetméter;
- a térkihasználás még elfogadható értékei: két fogvatartottanként kilenc, vagy három fogvatartottanként tizenkét, vagy négy fogvatartottanként tizenhat négyzetméter.

A CPT a kilenc-tíz négyzetméteres egyszemélyes zárkákat tartja ideálisnak.³ Az Európa Tanács elvárja ugyan a tagállamoktól, hogy intézkedéseket tegyenek a túlszűfolttség leküzdésére, de az már a tagállamok hatáskörébe tartozik, hogy ennek milyen módon tesznek eleget. A legkézenfekvőbb és egyben legdrágább megoldás az új börtönök építése, de léteznek másféle lehetőségek is. Egyes országokban például az a gyakorlat, hogy korlátozzák vagy akár meg is szakítják az újabb befogadásokat, amikor a maximális feltöltöttségi szintet elérik, és várólistát készítenek az olyan fogvatartottak felvételéhez, akiknek szabadlábon tartása nem jelent súlyos biztonsági kockázatot.

Az Európai Börtönszabályok 18.6. szabálya szerint ha a fogvatartottak elhelyezése nem egyágvas helyiségben történik, csak azok tehetők közös zárkákba, akik elismerten alkalmasak az együtt lakásra. Magyarországon nincs erre vonatkozó kifejezett jogszabályi rendelkezés, jóllehet a gyakorlatban elkülönítik a dohányzó fogvatartottakat a nem dohányzóktól, és ha a körülmények lehetővé teszik, az elhelyezéskor figyelembe veszik a fogvatartottak egymáshoz való személyes viszonyát, ám utóbbi csupán esetlegesen érvényesül.

A 18.1. szabály kimondja: a zárkatereket (lakóhelyiségeket) úgy kell kialakítani, hogy minden egyes fogvatartottra elegendő alapterület, illetve légtérfogat jusson. Az Európai Börtönszabályok tehát a tagállamokra bízta, hogy négyzetméterben vagy légköbméterben állapítják meg az egy fogvatartottra jutó minimális személyes tér nagyságát. A nemzetközi szabályozásban mégis van egy általánosan elfogadott érték, amely a CPT 2. számú általános jelentésében jelenik meg. A szervezet rögzíti, hogy egyszemélyes elhelyezés esetén hat, míg közös elhelyezés során négy négyzetméter az elfogadható lakótér. Az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) esetjogában – a konkrét, túlszűfolttséghez köthető ügyekben – következetesen hivatkozik erre a CPT-jelentésre, amely így a bíróság jogalkalmazó tevékenységének jogforrásává erősödött.

További feladatokat ad az európai börtönrendszerek irányítóinak az a kötelezettség, hogy az Európai Börtönszabályok rendelkezései szerint az elhelyezéssel kapcsolatos minimumkövetelményeket be kell építeni a nemzeti szabályozásba, és a belső jognak kell szavatolnia a megfelelő jogvédelmi mechanizmusokat.

³ Bogotján Róbert: A zsűfolttség csökkentésének útjai a börtönépítésen túl. Börtönügyi Szemle, 2015/1., 27. o.

A túlszűfolttság és hatásai

A nemzetközi szervezetekben meglévő tagságunkból fakadó kötelezettségek, valamint a folyamatosan magas fogvatartotti létszám oda vezetett, hogy a magyar büntetés-végrehajtási rendszer évtizedek óta kénytelen az európai szinten is kiugróan magas zsűfolttsággal szembenézni. Ezek a telítettségi mutatók a legsúlyosabb hátráltató tényezői annak, hogy a szervezet teljesíthesse a számára meghatározott célokat. Fontosnak tartom azonban kiemelni, hogy a büntetés-végrehajtás a fogvatartottak iránt fennálló ellátási kötelezettségeit mindig, minden körülmények között teljesíteni tudta, még az eddig legmagasabb telítettségi szintet hozó 2014-es évben is.

A zsűfolttságot az elítéltek nyilvánvalóan elsősorban a személyes komfortérzetükön keresztül érzékelik, és ez még akkor is így van, ha minden fogvatartott más és más életviszonyok közül került a börtönbe. Sokszor nincs jelentősége annak, hogy az elítéltek milyen a háttere, mert a bebörtönzéssel együtt járó mentális és pszichés stressz minden kellemetlenséget, eltérő élethelyzetet extrém módon felelősít, ez a helyzet pedig egyértelműen kimutatható módon növeli a feszültséget a személyzet és a fogvatartottak között. Ez a jelenség több szempontból is akadályozza az eredményes büntetés-végrehajtási munkának.

Az első és egyben legfontosabb probléma az, hogy a túlszűfolttság dehumanizálja és egyben elszemélyteleníti a fogvatartottakat éppúgy, mint a személyi állomány tagjait. Ez azért súlyos gond, mert a kettejük között fennálló kapcsolat minősége és hatékonysága alapozza meg az intézetekben végzett szakmai tevékenységünk sikerét, amelynek fókuszában a reintegráció áll, tehát a túlszűfolttság végső soron nehezíti a szakmai környezetet és a szakmai munkát egyaránt, a támogató építészeti környezet hiánya a személyi állomány feladatellátását – eltérő mértékben, de folyamatosan – akadályozza.

A túlszűfolttsággal járó másik jelenség, hogy megnövekedik a magyar államra és a büntetés-végrehajtásra nehezedő nyomás a nemzetközi elvárások betartása érdekében. Magyarországot több esetben marasztalták el a börtönök túlszűfolttsága miatt, amely az Emberi jogok európai egyezményébe ütközik, és a nemzetközi bíróságok ítélkezési gyakorlata szerint kimeríti a megalázó bánásmód tilalmát. A *Varga és mások kontra Magyarország-ügyben*⁴ az Emberi Jogok Európai Bírósága 2015. március 10-én hozott irányadó ítéletet. A strasbourgi testület akkor rendel el ilyen eljárást, ha arra a következtetésre jut, hogy egy országban rendszerszinten fordulnak elő hasonló jogsértések.

⁴ Application no.14097/12, 45135/12, 73712/12, 34001/13, 44055/13, 64586/13.

Ez az ítélet alapvető és meghatározó jelentőségű, mert gyökeres változásokat hozott a túlzásfoltosság kezelésében.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a *Varga és mások kontra Magyarország-ügyben* arra a megállapításra jutott, hogy a fogvatartottak rendelkezésére álló mozgáster az egyéb nem megfelelő körülményekkel együtt olyan mértékű sérelmet okozott a felpereseknek, ami meghaladta a fogva tartással szükségszerűen együtt járó szenvedés mértékét. Erre tekintettel megvalósult az Emberi jogok európai egyezményének 3. cikkében lefektetett, az embertelen és megalázó bánásmód tilalmának a megsértése. A magyar államnak összesen 73 900 eurót kellett megfizetnie annak a hat panaszosznak, akik az ország különböző büntetés-végrehajtási intézeteiben töltötték szabadságvesztés-büntetésüket.

A bíróság figyelemmel volt a CPT 2013-as magyarországi látogatására. Hivatkozott jelentésében a CPT felhívta a figyelmet a túlzásfoltosság problémájára, ezt a magyar kormány sem vitatta. A bíróság kiemelte továbbá az alapvető jogok biztosának börtönlátogatásait, és hivatkozott számos nemzeti bírósági ítéletre, amelyekben a túlzásfoltosság miatt megállapítást nyert, hogy a börtönhatóság megsértette a fogvatartottak személyes jogát, emberi méltóságát.

Az ítélet legfőbb jelentősége abban rejlett, hogy a bíróság kötelezte a magyar államot arra, hogy azonosítsa a strukturális problémát, amely miatt az ügyek ismétlődnek a strasbourgi testület előtt, majd oldja meg. A *Varga és mások kontra Magyarország-ügyben* egyebek között azért hozott pilot ítéletet a bíróság, mert újabb 450 hasonló kérelem került a strasbourgi testület elé Magyarország ellen a nem megfelelő fogva tartási körülmények miatt, amely felhívta a figyelmet egy fennálló strukturális problémára. Magyarországnak az ítélet jogerőre emelkedésétől számított hat hónapon belül világos és egyértelmű terveket kellett bemutatnia arról, hogy milyen módokon kívánja a magyarországi büntetés-végrehajtási intézetekben a túlzásfoltosság mértékének csökkenését elérni.⁵

A túlzásfoltosság csökkentésének jogtechnikai megoldásai

Az egyes államok büntetés-végrehajtási szerveinek kompetenciáját meghaladja a jogpolitikai döntésekre való közvetlen ráhatás lehetősége, azonban érdemes áttekinteni azokat a jogtechnikai megoldásokat, amelyeket a zsúfolt-

⁵ Juhász Andrea Erika: *Varga és mások kontra Magyarország – az EJEB döntése*. Ugyvedvilag.hu, 2015. április 20.

ság csökkentése érdekében a nemzetközi gyakorlat ismer és elismer. Az egyik ilyen megoldás a „dekriminalizáció”, amely egyes esetek kivonását jelent a büntetőjog alkalmazási köréből, például a szabálysértési vagy vétségi értékhatárok megfelelő változtatásával a vagyon elleni bűncselekményeknél. Lényegében tehát a büntetőtvények által korábban büntetendőnek minősített cselekmények nem büntetőjogilag kezelendő átmínősítéséről van szó.⁶

Lehetőségként vetődik fel az a gyakorlat is, amely egy meghatározott magatartás miatt alkalmazandó szankciók számának csökkentésére irányul. A cselekmény tehát továbbra is jogsértőnek minősül ugyan, de a jogalkotó úgy rendelkezik, hogy nem büntetőjogi vagy enyhébb szankciók kiszabására van szükség. Ennek a megoldásnak az egyik gyakran alkalmazott válfaja a diverzió, amelynek lényege, hogy nem klasszikus büntetőjogi intézkedésekkel, hanem különböző nevelési eszközökkel befolyásolják az elkövető magatartását. Ennek két nagyon fontos eredménye lehet, egyrészt az elkövető megbánja a tettét és csökken a visszaesés esélye, másrészt e megoldás a hagyományos igazságszolgáltatási mechanizmus tehermentesítését is szolgálja.⁷

Rendhagyó megoldás az amnesztia alkalmazása, amelynek nemzetközi tapasztalatai is számos ellentmondást hordoznak. A börtönrendszerekkel történő hasonlatosság és az amnesztia alkalmazásának időbeli közelsége okán a csehországi és a szlovákiai amnesztia tapasztalatait érdemes megemlíteni.

Csehországban a 2013. évi amnesztiával 6471-en szabadultak, ez az akkori börtönnépesség 28,6 százaléka volt. Az azóta eltelt időszakban az amnesztiában részesültek köréből 1585-en estek vissza, ez a kiengedettek 24,5 százaléka.

Szlovákiában a 2015 elején meghirdetett amnesztia során 768-an szabadultak, ez a börtönnépesség 13,9 százaléka. Az eltelt időszak rövidségére tekintettel a szlovák társszerveknek még nem állnak rendelkezésére visszaesésre vonatkozó adatok, azonban az eddigi nemzetközi példák általában a gyors és nagymértékű visszaesésre utalnak, ezért a jogintézmény hatékonysága – amellet, hogy társadalmilag erősen megosztó hatású – nem garantál hosszú távú megoldást.⁸

6 Pallo József: Egyre jobban éget a seb... A túlzúfoltóság csökkentésének lehetséges útjai. Börtöntügyi Szemle, 2015/1., 23. o.

7 Uo. 24. o.

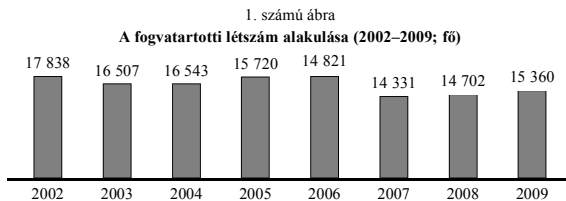
8 A cseh és a szlovák büntetés-végrehajtási szervezet 2015. évi adatszolgáltatásai alapján.

A túlszűfolttság csökkentésének érdekében tett lépések

A közvélemény jelentős része gondolja azt, hogy a strasbourgi ítélet előtt a magyar állam nem törekedett érdemben arra, hogy a túltelítettségi problémákat megfelelően kezelje, pedig már a 2010 előtti kormányok is felismerték a helyzet súlyosságát, és igyekeztek érdemi lépéseket tenni a gondok enyhítése érdekében. Jól szemlélteti a törekvéseket az a tény, hogy 2008-ban megépült a Tiszalöki és a Szombathelyi Országos Büntetés-végrehajtási Intézet, vagyis két új, modern intézet épült be a büntetés-végrehajtási rendszerbe. (A fogvatartotti létszám 2002 és 2009 közötti alakulását az *1. számú ábra* mutatja.) Az intézetek üzembe helyezése fontos szerepet játszott a bv. intézetek telítettségének időleges csökkenésében; 1500 fős befogadóképességükkel az akkori viszonyokhoz mérten jelentős kapacitásbővítést idéztek elő, és ezt aényt az sem cáfolja, hogy az építésüknél alkalmazott finanszírozási konstrukcióról bebizonyosodott, hosszú távon súlyosan és aránytalanul megrheheli a magyar költségvetést. Tekintettel azonban arra, hogy napjainkban a börtönök vonatkozásában is kiemelt szempontokként jelentkeznek olyan jogos igények, mint a költséghatékonyság, a fenntarthatóság, sőt az önfenntartás minél szélesebb körben történő megvalósítása, így a részben magántőke bevonásával megvalósult konstrukciók alkalmazása ezen a területen többé nem valós alternatíva.

A 2008-ban meginduló jelentős fogvatartotti létszámnövekedés generálta azt a központi elvárást, hogy új módszerek kidolgozásával a telítettség vonatkozásában az arányos eloszlás és a zsűfolttság csökkenése érvényesüljön, ezért a büntetés-végrehajtási szervezet kidolgozta és elindította a telítettségkiegyenlítő programot.⁹ Az előzetes hatástanulmányok azt mutatták, hogy az elhelyezési problémákkal küszködő megyei bv. intézetek telítettsége érezhetően csökkent, de a tárgyalások miatt ideiglenesen oda (vissza) szállítottak elhelyezése továbbra is kötelező feladat maradt. Másodlagos hatásként az adott régióban található végrehajtó bv. intézetek kismértékű telítődése, valamint az addig alacsonyabb telítettséggel üzemelő megyei intézetek feltöltődése volt várható. A program összességében pozitív eredményeket hozott. A programban eddig érintett fogvatartotti létszám megközelíti a harmincötezetet, egyúttal azonban a program beindításával párhuzamosan a fogvatartottak létszáma is folyamatosan emelkedett, így teljes körű megoldást és valóban egységes, illetve egyenlő telítettségi mutatót a módszer nem hozott, nem hozhatott.

⁹ Lásd bővebben Bogotán Róbert: i. m. 29–33. o.

2010 jelentős változásokat hozott a büntetés-végrehajtási szervezetnél, mert a terület felügyeletét a Belügyminisztérium vette át. Az egységes rendészeti szemlélet pozitív változásokat hozott, és a kormány nyitottnak mutatkozott a területen fennálló problémák azonosítására és kezelésére. Ennek egyik első mérföldköve az 1040/2011. (III. 9.) kormányhatározat volt, amely a büntetés-végrehajtási intézetek nemzetközi követelményeknek való megfelelésével összefüggő átfogó vizsgálat megállapításaihoz kapcsolódó intézkedésekről szólt. A határozat kifejezte azt a kormányzati szándékot, hogy a zsúfoltság csökkentésére új férőhelyeket kell létesíteni. A következő mérföldkő a szervezet számára kiemelt jelentőséggel bírt. A büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. tv. elfogadásával új korszak vette kezdetét, ennek következményeként a büntetés-végrehajtási tevékenységet először szabályozta a jogalkotó törvényi szinten.

A fogvatartottak elhelyezésével kapcsolatos jelenlegi hazai szabályozást az új bv. törvény nyomán született IM-rendelet tartalmazza. A szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet értelmében a zárkában (lakóhelyiségben) elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy minden elítélte lehetőleg hat köbméter légtér, illetve a férfi elítéltek esetén három négyzetméter, a női elítéltek és a fiataloké esetén három és fél négyzetméter mozgástér jusson. A mozgástér meghatározása szempontjából a zárka (lakóhelyiség) alapterületéből az azt csökkentő berendezési és felszerelési tárgyak által elfoglalt területet figyelmen kívül kell hagyni. Egyéni elhelyezés esetén a zárka (lakóhelyiség) alapterületének el kell érnie a hat négyzetmétert. Az előzetesen letartóztatottak zárkában kell elhelyezni. A zárkában elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy személyenként lehetőleg tíz köbméter légtér és négy négyzetméter mozgástér jusson.

Jól látható, hogy az elmúlt két évben megalkotott jogszabályok egyértelmű módon tisztázták az elhelyezésre vonatkozó mértékeket.

Az új törvény olyan új jogintézményeket is teremtett, amelyek célja egyebek mellett a büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltságának csökkentése. Ezek közül talán a legfontosabb a reintegrációs őrizet, amely részben külföldi példán (Ausztria), részben pedig a rendőrség által eredményesen, elektronikus távfelügyeleti eszközökkel végrehajtott házi őrizeten alapszik, egyúttal jelentős hasonlóságot mutat a feltételes szabadság jogintézményével is. Olyan alternatív büntetés-végrehajtási forma, amely nem a büntetéshez kötődő speciális és generális prevenciók célokat, inkább az elítélt sikeres társadalmi visszailleszkedését, ezen keresztül a visszaesési ráta csökkenését, tehát végeredményben a büntetés végrehajtási céljának elérését tartja szem előtt. A reintegrációs őrizet végrehajtása – habár a kiszabott szabadságvesztésbe beleszámít – nem bv. intézeti körülmények között, hanem az elítélt által megjelölt lakásban, lakóingatlanban történik, ezzel a személyes szabadságot nem elvonja, csupán korlátozza. E korlátozás az elektronikus távfelügyeleti eszközökön keresztül valósul meg, amelyek folyamatosan biztosítják, hogy ha a kijelölt tartózkodási helyet és mozgási területet az elítélt elhagyja, az riasztás formájában azonnal a hatóságok tudomására jut. A kiszabott ítélet ilyen módon történő végrehajtása egyértelmű és jelentős kedvezmény a bv. intézetek részleteiben szabályozott életrendet megkövetelő környezetéhez viszonyítva, ezért a reintegrációs őrizet csak azon elítéltek számára elérhető, akik a társadalomra kevésbé veszélyesek, és okkal feltételezhető, hogy sikeresen vissza tudnak illeszkedni a civil társadalomba, illetve a jövőben jogkövető magatartást tanúsítanak.

A reintegrációs őrizet gyakorlati megvalósítása, technikai háttérének kialakítása jelentős beruházásokat és erőforrásokat igényelt, azonban a rendszer mára biztonságosan működik, és e tanulmány írásakor nyolcvan fogvatartott tartózkodott elektronikus házi őrizetben. A cél az, hogy a rendszer teljes kapacitását kihasználva ez a szám az év végére háromszázötvenre növekedjen.

Átfogó férőhely-bővítési program

A jogtechnikai módszerek, az alternatív büntetési módszerek bővítése, valamint a bv. törvény által létrehozott és bevezetett új jogintézmények mellett azonban egyértelmű, hogy valódi megoldást az új férőhelyek létrehozása és az új börtönök építése hozhat. Ennek érdekében a büntetés-végrehajtási szervezet – a kormány a Belügyminisztérium támogatásával és felügyelete mellett –

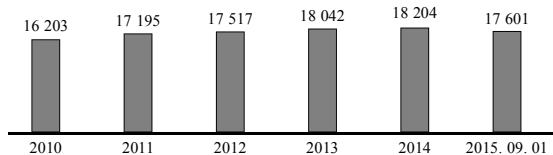
átfogó férőhelybővítése programot indított. Ennek nyomán 2010-től az Állam­pusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet solti körletrésében növekedett a férőhelyek száma, 2013-ban pedig a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetben, a Baranya és a Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetben 159 új fogvatartotti férőhellyel bővült az elhelyezhető létszám.

2015-ben megnyitottuk a Közép-dunántúli Országos Büntetés-végrehajtási Intézet­hez tartozó 126 fő befogadására alkalmas martonvásári objektumot, valamint a Szombathelyi Országos Bv. Intézetben 676 új férőhelyet adtunk át, a Budapesti Fegyház és Börtönben pedig egy olyan úgynevezett hosszú idő­speciális rezsim körlet átadására került sor, ahol negyven magas biztonsági fokozatú elítélt elhelyezése megoldott, jelentősen tehermentesítve ezzel a túltelítettséggel küszködő vidéki intézeteket.

A program, illetve az elmúlt években végrehajtott beruházások következtében az elhelyezhető fogvatartottak száma csaknem ezerhatszázal­al növekedett, a telítettség mutató pedig 142-ről 128 százalékra esett vissza (2. és 3. számú ábra). Ezek a beruházások 2015-ben is folytatódnak, az Állam­pusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet területén 108 új férőhely kialakítására kerül sor, a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet területén pedig egy ötszáz személy befogadására alkalmas objektum épül.

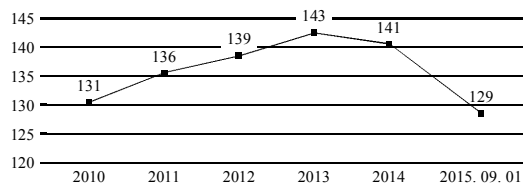
2. számú ábra

A fogvatartotti létszám alakulása (2010–2015. szeptember 1.; fő)

3. számú ábra

A telítettség alakulása (2010–2015. szeptember 1.; %)

A strasbourgi ítéletben foglaltak végrehajtására irányuló stratégia megvalósítása érdekében 2019-ig megközelítőleg hatezer új férőhelyet kell kialakítani. A folyamat célja, hogy négy éven belül a telítettségi mutató száz százalék alá süllyedjen. A feladat nagyságát jelzi, hogy a magyar börtönügy történetében hasonló mértékű bővítésre az elmúlt száz évben nem került sor. A beruházások megvalósulása után valóban elmondhatjuk, hogy új korszak kezdődik a hazai büntetés-végrehajtás életében.

LAJTÁR JÓZSEF

A zsúfoltság csökkentésének gyakorlati megoldásai

A hazai börtönviszonyok az elmúlt évtizedekben sem voltak optimális szinten, ami nem azt jelentette, hogy összkomfortos elhelyezést kívánt nyújtani a büntetés-végrehajtás a fogvatartottaknak, hanem alapvető célkitűzésként fogalmazta meg, hogy a fogva tartás biztonságos és a jogszabályoknak megfelelő legyen. A zsúfoltság nemcsak napjainkra jellemző, hanem a korábbi években is időszakosan előkerülő probléma volt. Nem kell túl messzire visszatekinteni ahhoz, hogy lássuk: 2008-ban az akkori politikai vezetés úgy döntött, hogy a hazai források hiánya miatt úgynevezett PPP-konstrukcióban két nagyobb befogadóképességű börtönt épített. A létesítmények Tiszalökön és Szombathelyen épültek meg, és mind a két intézet a maga 800 fős befogadóképességével eredményesen szolgálta a biztonságosabb és jogszerűbb elhelyezést. A 2010-es évtől átalakult az ítélkezési gyakorlat, módosult a büntetések jogszabályrendszere, és az átalakuló rendőrség egyre eredményesebben vette fel a harcot a bűnelkövetőkkel. A büntető törvénykönyv módosítása – figyelembe véve a három csapás törvényt is –, valamint a bűnelkövetők gyors és hatékony felderítése együttesen oda vezetett, hogy jelentősen megnövekedett a büntetés-végrehajtási intézetekben elhelyezett fogvatartottak száma. A nagyszámú fogvatartottból egyre nagyobb hányadot képviselt az előzetesben lévő fogvatartottak száma. A létszám növekedése azt idézte elő, hogy 2014-ben a büntetés-végrehajtási intézetekben nyilvántartott fogvatartotti létszám 18 204 volt.

Ez a számadat akkor érdekes, ha figyelembe vesszük, hogy a rendelkezésre álló fogvatartotti férőhelyszám alig haladta meg a 12 500-at. Ez átlagosan 143 százalékos kihasználtságot jelentett. Mi járult hozzá a férőhelyszám ilyen szembetűnő változásához?

Az Európai Unió gyakorlatában korábban is a CPT-ajánlás volt a meghatározó, azaz valamennyi fogvatartott részére a zárkában lévő felszerelési tárgyakon kívül legalább négy négyzetméter szabad mozgásteret kellett hagyni. Ez a magyar gyakorlatban eltérő volt, ugyanis az a miniszteri rendelet, amelyik meghatározta az egy fogvatartottra jutó zárkai szabad mozgásteret, feltételes módban rendelkezett e területről, általában három-három és fél négyzetméterben szabta meg. Ki kell emelni, hogy a börtönviszonyok és a férőhelybővítés

rendezése érdekében megfogalmazódott annak az igénye, hogy további új börtönt vagy börtönöket kell építeni. Elkészült egy 500 személy befogadására alkalmas, zöldmezős beruházás terve Szirmabesenyőre. A dokumentáció több év után vált véglegessé, ezért a költségvetési forrás rendelkezésre állásakor nem kezdődhetett el a beruházás, mert a tervek – a korábbi gyakorlatnak és jogszabályi környezetnek megfelelően – valamennyi fogvatartott részére három és fél négyzetméter szabad zárkateret biztosítottak. Az előző év decemberében azonnali intézkedésre volt szükség azért, hogy az új börtön megfeleljen a módosult jogszabályi feltételeknek, azaz közel másfél méterrel szélesebbre kellett tervezni az épületet.

A jogszabályi környezet változásáról szólva ki kell emelnünk a 2015-ben hatályba lépő bv.-kódexet, azaz a 2013. évi CCXL. törvényt a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és szabálysértési elzárás végrehajtásáról. A törvény-előkészítők számtalan alternatív megoldást elemeztek, hogy a megnövekedett börtönkapacitás-kihasználtság – vagyis a túltelítettség – a jogszabály erejénél fogva is csökkenthető legyen. A lehetőségek közül kiemelt minden olyan elképzelés, amely lehetővé tette volna, hogy az elítélt a büntetése letöltése alatt az átlag állampolgárokkal azonos körülmények között éljen. A törvényalkotók elfogadtak azonban egy olyan megoldást, amely lazított a korábbi, csak börtönkörülmények között letölthető szabadságvesztés vagy büntetésletöltés elméletén, és a reintegrációs őrizet bevezetésével elfogadtak egy új büntetés-végrehajtási formát. Az európai gyakorlatban nem egyedülálló, hogy az elítélt elektronikus jeladó rendszer alkalmazásával a lakókörnyezetében tölti le a büntetését. A magyarországi gyakorlatban ez első alkalommal a rendőrség kezdeményezésére valósult meg olyan módon, hogy a bírói döntés alapján házi őrizetben lévő terhelteket elektromos jeladó rendszerrel szerelték fel, a mozgási körzetüket szigorú meghatározás mellett rögzítették, és – szűkebb értelemben véve – a lakóegységüket jelölték ki a tartózkodás helyéül.

Mérföldkőnek számított tehát az elektronikus házi őrizeti rendszer kiépítése és bevezetése. A bírói gyakorlatban korábban is meghatározták, hogy a házi őrizetben lévő személy hol köteles tartózkodni, és általánosságban – az orvosi ellátás igénybevétele, a bírósági, ügyészségi vagy rendőrségi megjelenés kivételével – a lakhelyhagyás tiltva volt. A szabályok megtartását, azaz a házi őrizeteket jogkövető magatartását a rendőrség előerővel ellenőrizte, azaz a rendőrfőnökök gépkocsival megközelítették az adott tartózkodási helyet, meggyőződtek arról, hogy a gyanúsított a megfelelő helyen tartózkodik, majd folytatták a járőrözési útvonalukat. Ez a gyakorlat a társadalom számá-

ra jelentős költséggel járt, ugyanis a drága élőerő mellett a gépjármű üzemeltetéséhez kapcsolódó költségek is növelték a kiadást. A kiugrás oka az elektronikus házi őrizeti rendszer volt, amely gyakori ellenőrzés nélkül, folyamatos információt továbbított a rendőrség ügyeleti központjainak, így valamennyi megyei rendőr-főkapitányság „online” szerzett tudomást a házi őrizetes tartózkodási helyéről. A rendszer nemcsak gazdaságilag, hanem szakmailag is jól vizsgázott, ennek is köszönhető, hogy a bírói gyakorlatban kiterjedté vált az elektronikus házi őrizeti eszköz alkalmazása.

A büntetés-végrehajtási törvény hatálybalépésének idejére már egy ellenőrzött, a magyar körülmények között jól működő elektronikus házi őrizeti rendszer állt rendelkezésre. Ezzel az eszközparkkal kockázatmentesen lehetett megkezdeni az úgynevezett reintegrációs őrizetet. Lényeges megemlíteni, hogy ezzel a büntetés-végrehajtási formával a törvényalkotó nem puhitotta fel korábbi elképzeléseit, ugyanis szigorú feltételekhez kötötte, hogy milyen bűncselekményt elkövető személyek fejezhetik így be a büntetésük letöltését. A teljesség igénye nélkül ki kell emelni, hogy csak olyan bűnelkövető bocsátható reintegrációs őrizetre, akinek az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlya alapján a büntetési tétele nem haladta meg az öt évet, a magaviselete nem volt kifogásolható a büntetés letöltésének eltelt időszakában, és a hátralévő büntetési idő nem haladja meg a hat hónapot. Ez annyit jelent, hogy a reintegrációs őrizetre bocsátott fogvatartott a büntetése utolsó hat hónapját családi környezetben tölti le úgy, hogy a mozgási körzete kötött és a büntetés-végrehajtási bíró által meghatározott.

A társadalomba való visszavezetés valamennyi fogvatartott esetében alapvető közösségi érdek. Ennek a leghatékonyabb módszere lehet, ha az elítélt a családjá környezetében tapasztalja, hogy mi változott abban az időben, amíg ő büntetés-végrehajtási intézetben volt, hogyan alakult át a kisebb és nagyobb közösség. Az elítélt érintkezhet közvetlenül a jogkövető állampolgárokkal, munkát végezhet, amelyből jövedelemhez jut, és gondoskodhat saját maga és a családjá megélhetéséről. A reintegrációs őrizet alkalmazása a 2015. április 1-jei hatálybalépés után gyorsan elfogadottá vált a büntetés-végrehajtási bírók körében. Az elmúlt fél évben a reintegrációs őrizetben lévő fogvatartottak száma nem haladta meg a százat, folyamatosan a hetven és kilencven közötti őrizetesszám volt az általános.

A büntetés-végrehajtási szervezetnek van annyi eszköze, hogy az egy időben fogva tartott és a reintegrációs őrizetre bocsátható személyek kivétel nélkül ezzel a könnyített büntetés-végrehajtással fejezzék be a jogerős ítéletük letöltését. A kialakult gyakorlat előnye, hogy az elektronikus házi őrizeti, va-

lamint a reintegrációs őrizeti rendszer központja azonos, így a legnagyobb értéket képviselő berendezést nem kellett megduplázni, miközben akadálymentesen kiszolgálhatja a rendőrség és a büntetés-végrehajtás igényeit.

A jelenlegi elemzések alapján megállapítható, hogy a teljes fogvatartotti létszámból maximum háromszáz-háromszázötven személy helyezhető reintegrációs őrizetbe. Ez kedvezőbbé teheti a börtönök telítettségi mutatóját, de nem oldja meg a túlszűfolttságot. Az elmúlt évben hozott intézkedések nyomán a korábbi 143 százalékos férőhely-kihasználtság napjainkra 126-128 százalékra mérséklődött.

Nézzük, melyek voltak ezek az intézkedések! A büntetés-végrehajtás szakemberállománya idejében észlelte, hogy tényleges férőhelybővítés nélkül nem lehet megoldani a túlszűfolttságból eredő problémát. Pufferként hatott erre a folyamatra a nemzetközi ítélkezési gyakorlat, amely több, magyar börtönben büntetését töltő elítélt egyéni kezdeményezése nyomán elmarasztaló ítéletet hozott az ország számára. Az elmarasztalás vonatkozott arra, hogy a jelenlegi túlszűfolt börtönhelyzetet belátható időn belül meg kell oldani, és egyúttal a keresettel élő fogvatartottak (vagy volt fogvatartottak) részére kártérítést állapított meg.

A szervezet a férőhelybővítést a korábban börtönként vagy fogházként használt épületek felújításával kezdte meg. Martonvásár területén egy alacsony biztonsági fokozatú intézet, illetve objektum működött a nyolcvanas–kilencvenes években, de ezt felszámolták, és az épület megközelítőleg tizenöt évig használaton kívül volt. Ebben az objektumban ki lehetett alakítani egy 127 személyes elhelyezési körletet, szintén alacsony biztonsági fokozattal, megfelelő, kulturált környezetben. A beruházás 2015-ben fejeződött be, és az épületet március 23-án adták át a Közép-dunántúli Büntetés-végrehajtási Intézet részére. A Budapesti Fegyház és Börtön területén az úgynevezett csillag egyik szárnya az amortizálódás és állagromlás miatt használaton kívül került, ezért ennek a felújítását 2014-ben megkezdte a büntetés-végrehajtási szervezet. Ebben a körletrészben 45 fogvatartott elhelyezése valósult meg, de ki kell emelni, hogy a negyvenötből hét személy részére úgynevezett hosszú idősz speciális rezsimű körletet alakítottak ki. A legnagyobb kapacitásbővülés a Szombathelyi Országos Bv. Intézet területén történt, amikor is egy 396 személy befogadására képes épületet újítottak fel, ennek fele börtönfokozatú, míg a másik fele fogházminősítésű elítéltek elhelyezésére alkalmas. A 396 személyes új terület kialakítása mellett a szombathelyi intézet területén működő, PPP-konstrukcióban megépített három börtönépület alkalmas arra, hogy további 280 ember elhelyezése megtörténjen anélkül, hogy sérülne a

CPT által ajánlott, fogvatartottankénti négy négyzetméter szabad alapterületre vonatkozó előírás.

Valamennyi felújítás esetén, amikor is új férőhelyeket alakítottak ki, több közös jellemző állapítható meg. Mint már említettük: meglévő, korábban börtönként funkcionáló, vagy arra alkalmas épületek felújítására került sor. A felújítások idején fogvatartotti munkálatás is történt, ugyanis a Budapesti Fegyház és Börtön területén fogvatartottak távolították el a régi vakolatot és a nem hasznosítható szerelvényeket, a martonvásári objektumban a fogvatartottak előkészítő és tereprendezési munkát végeztek, valamint elbontották a felesleges és a terület használhatóságát akadályozó építményeket. Tereprendezési és előkészítő munkát végeztek a fogvatartottak a szombathelyi objektum területén is.

Jelenleg az Állampusztai Országos Bv. Intézet solti objektumának bővítése zajlik, az átadás után további 117 személy helyezhető el. Meglévő épületek és büntetés-végrehajtási vagyon felhasználásával még további férőhelybővítésre kerül sor a Hajdú-Bihar Megyei Bv. Intézetben. A szervezet saját forrásból, fogvatartotti munkálatással újította fel a Váci Fegyház és Börtön egyik épületét, amely 32 elítélt befogadására alkalmas. Ezen a területen még további szerény bővítési lehetőségek vannak, ez ütemesen megvalósítható a 2016-os költségvetési évben.

A jelzett férőhelybővítések is hozzájárultak ahhoz, hogy szembetűnően csökkent a magyar börtönök túltelítettsége. Szignifikáns különbség mutatkozik a 142-143 és a 126-128 százalékos kihasználtság között. Ehhez hozzájárul, hogy a fogvatartotti létszám átlagosan legalább négyszázzal alacsonyabb, mint a 2014-es átlagos létszám. Ebből megközelítőleg százan vannak reintegrációs őrizetben. A háromszáz fős létszámcsökkenés elsősorban az előzetes letartóztatásban lévők számának mérséklődéséből adódik.

A rendelkezésre álló épületvagyon hasznosításával, valamint a jogszabály által lehetővé tett büntetés-végrehajtási módszerek kiszélesítésével a büntetés-végrehajtási intézetek túltelítettsége eddig a szintig volt csökkenthető. Megállapítható, hogy továbbra is nagyjából hatezer-ötszáz elítélt részére kell férőhelyet nyújtani ahhoz, hogy a jogszabályoknak és a CPT-ajánlásnak megfelelő alapterület minden fogvatartottnak meglegyen.

Ezt az igényt egyféleképpen lehet kielégíteni: új bv. intézetek megépítésével. Az új elhelyezési lehetőségek zöldmezős beruházásként valósulhatnak meg, ehhez egyrészt szükség van megfelelő, a kor követelményei által előírt engedélyeztetési és kivitelezési tervekre, építési területre és nem elhanyagolható tényezőként akkora forrásra, amelyből megvalósítható a hatezer-hatezer-

ötszáz fős férőhelybővítés. Ez a férőhely-kapacitás a már említett szirmabesenyői ötszáz fős férőhely mellett további nyolc ötszáz személyes és egy ezer személyes börtön megépítésével érhető el. Számítunk arra, hogy a fogvatartotti átlaglétszám nem emelkedik a 2015-ben tapasztalható szint fölé.

A beruházásokhoz szükséges építési terület megszerzése történhet vásárlással, amelyhez költségvetési forrást kell rendelni. Ez lényegesen megnöveli az épület bekerülési költségét, ezért célszerű inkább olyan területszerzési módot választani, amely a lehető legkisebb terhet rója a központi költségvetésre. Véleményünk szerint erre alkalmas egy olyan önkormányzati pályázat kiírása, amelyben felkérjük a helyhatóságokat, hogy ajánljanak fel olyan teleket, amely megfelel börtönépítési célokra, valamint az ajánlati felhívásban közzétett követelmények szerint teremtsék meg a működéshez szükséges feltételeket.

Jogosan vetődik fel a kérdés, vajon milyen érdeke fűződik az önkormányzati rendszernek a börtönépítéshez és a telekfelajánláshoz. Meggyőződésem, hogy valamennyi önkormányzat képes megfelelően mérlegelni, hogy egy ilyen beruházás mit hoz a településnek, és milyen hátrányokkal kell szembeülnie.

Kézenfekvő, hogy a hátrányok mérlegelése döntéshatározó tényező. A börtönök társadalmi megítélése erősen szubjektív. A börtön szó rossz képzetet kelt: egy zord, zárt intézmény, amelytől jobb, ha távol vannak Magyarország polgárai. A büntetésüket letöltő fogvatartottak szabadulásuk után megjelennek a település közterületein, ez pedig a szubjektív megítélés alapján szintén a közbiztonságra veszélyes tényező lehet. Ugyanez a hozzáállás vonatkozik az eltávozásra induló fogvatartottakra is.

Véleményem szerint a pozitív hatások ennél lényegesen megalapozottabbak, és a település szempontjából fontosabbak. Első helyre kell sorolni azt az érvet, hogy egy ötszáz személyes börtön kétszázötven helyi vagy környékbeli lakos foglalkoztatásával jár, akár kétszázötven család részére nyújthat biztos megélhetést. A börtön a fogvatartottaknak teljes körű ellátást kell hogy kínáljon, ezért a szervezett és jól működő belső ellátási rend mellett is igénybe kell venni külső szolgáltatásokat, be kell szerezni bizonyos áru- és szolgáltatásokat, amelyek a teljes ellátás alapanyagául szolgálnak. A bv.-kódex előírásai alapján valamennyi munkaképes fogvatartottat foglalkoztatni kell, ezért olyan munkahelyeket kell teremteni, ahol ésszerű és célszerű termelő tevékenységet végezhetnek az elítéltek. Ez a termelő tevékenység nem képzelhető el hozzáférő és szakképzett civil munkavállalók nélkül, ez további munkáltatásra, foglalkoztatásra ad lehetőséget.

Egy ötszáz személyes börtön nagyüzemnek minősül, ezért olyan infrastruktúrára van szüksége, amely az összes felvetődő igényt korszerűen, környezetkímélően, hosszú távon kiszolgálja. Ez a fejlesztés nem öncélú, hiszen a beruházás a település javát is szolgálja. Több településen gond idénymunkásokat találni a mezőgazdasági termékek előállításához. A betakarításhoz a fogvatartottak egy része kiválóan alkalmazható. A teljesség igénye nélkül megállapítható, hogy a tényszerű érvek mellett szólnak, hogy egy település kockázatmentesen vállalhat börtönépítést, és ajánlhat fel telket, mert ez a fejlődést garantálja, egyúttal pedig a munkahelyteremtéssel csökkenti az elvándorlásból adódó lakosságszám-csökkenést.

A megfogalmazott vélemények figyelembevételével készült el az ajánlati felhívás, amelyet valamennyi önkormányzat megkapott. A szkeptikusok tették a gondolatot, hogy az önkormányzatok ilyen célra ajánlatot fognak tenni. Az optimisták tábora viszont biztos volt abban, hogy nagy népszerűségnek örvend majd az ajánlat, és az önkormányzatok élnek a lehetőséggel.

Az optimisták nyertek. Negyven olyan pályázat érkezett be, amely megfelelt a kiírásban szereplő követelményeknek, azaz a negyvenből bármelyiket ki lehetett volna választani ahhoz, hogy ott börtön épüljön.

Nézzük, mik voltak az ajánlati felhívásban szereplő kívánalmak! A szakemberek véleménye szerint tíz olyan alkalmassági kritérium megállapítása indokolt, amely alkalmassá teheti a felajánlott telket a beruházáshoz. A teljesség igénye nélkül néhányat kiemelek: börtönt azon a területen kell építeni, ahol a legnagyobb a bűnügyi fertőzöttség és ahonnan a legtöbb elítélt kerülhet az intézetbe. Olyan helyen kell új intézetet kialakítani, ahol a fogvatartotti férőhely-lefedettség a legkisebb, a felmerülő szükséglet pedig a legnagyobb. A statisztikai adatok alapján kiemeltük, hogy a dél-dunántúli, dél-alföldi, észak-alföldi, észak-magyarországi, valamint a közép-magyarországi régió, azon belül néhány kistérség jöhet számításba.

Fontosnak tartottuk, hogy a tulajdoni viszony rendezett és egyértelmű legyen, azaz a terület az önkormányzat százszázalékos tulajdona legyen. A területen nem lehet épület, építmény, legalább négy hektár legyen, és közművesített, vagy az önkormányzat vállalja a közművesítést. Legyen ivóvíz, szennyvízelvezetés, villamosenergia- és földgázellátás, továbbá legyen meg a kommunális hulladék elszállításának valamennyi feltétele. Véleményünk szerint a tíz kritérium célszerűen kiegészíthető öt olyan feltétellel, amely előnyt nyújt az ajánlat számára. Ezek közé sorolható az óvodai, iskolai, illetve kórházi ellátás helyzete, valamint a szociális feltételek rendelkezésre állása. Az önkormányzat közreműködik vagy hozzájárul az objektum kialakításához.

sához vagy működtetéséhez. A terület könnyen megközelíthető legyen az ország bármely részéből (tömegközlekedés, közúti közlekedés stb.). A terület legyen alkalmas arra, hogy a fogvatartottak legalább felét külső munkahelyen is foglalkoztatni lehessen.

Az egyértelmű alkalmassági és egyéb követelmények ellenére bizonyos vállalkozások megkísérelték forgalomképtelen területek értékesítését, amelyek alkalmatlanok börtön építésére.

Az önkormányzati felajánlások összességében megalapozottak voltak, kellő mérlegelés után nyújtották be őket. Volt olyan polgármester, aki interneten véleménynyilvánításra kérte a lakosságot, hogy egyetértene-e ilyen elképzeléssel. Valamennyi ajánlattevő önkormányzat valamilyen módon szondázta a lakosságot, kikérte a véleményüket. Ezek a felmérések is azt támasztották alá, hogy a szubjektív előítéletek háttérbe szorulnak, és a többség a település fejlődését látná egy ilyen beruházásban. Nem tételezhető fel azonban, hogy a benyújtott pályázatok után valamennyi település minden lakosa örömmel fogadta volna, hogy a saját önkormányzata pályázott. E kisebbségben lévő véleménynyilvánítók az aggályaikat fejezték ki, ezekből a már említett szubjektív elemek tükröződtek vissza.

Az önkormányzatok által felajánlott ingatlanok kielégítik az építési területre vonatkozóan megfogalmazott igényt. Ezért nagyobb ráfordítás nélkül elérhető, hogy a szükséges férőhelybővítés határidőre megvalósul. Nem kevésbé fontos tényező, hogy milyen tervek alapján készül el az objektum. Egy kiemelkedő szinten megtervezett épület látványossága is lehet egy adott területnek, tájegységnek. Fel kell azonban tenni a kérdést, hogy ez cél-e a beruházás során. Véleményem szerint nem. Az a megfogalmazható cél, hogy korszerű, biztonságos, takarékosan megvalósítható és üzemeltethető legyen az épület, amelyben nem a komfortbesorolás a meghatározó, hanem az, hogy a fogvatartottak emberi körülmények között töltsék a büntetésüket. Egy börtönnek kívülről se kell kitűnő esztétikai színvonalúnak lennie, azt kell tükröznie, hogy oda a társadalom azon tagjai kerülnek, akik szembefordulnak a társadalmi normákkal.

A kívánalmaknak akkor is megfelelhethünk, ha úgynevezett típustervek alapján készítjük el a börtönobjektumokat. A tervező így figyelembe veheti, milyen szakmai, biztonsági, munkáltatási és foglalkoztatási igények fogalmazódnak meg, az épület hogyan tudja kiszolgálni ezeket, és megteremteni a törvényes elhelyezés feltételeit. Véleményem szerint három típusú tervet kell készíteni, egy nagy befogadóképességű, börtön- és fegyházminősítésű, egy ötszáz személy befogadására alkalmas, kiemelkedő biztonsági előírásoknak

megfelelő, valamint egy ötszáz személyes, alacsony biztonsági kivánalmaknak megfelelő épület dokumentumát. A tervező kiválasztása a hatályos jogszabályok alapján kell hogy történjen, azaz nyílt közbeszerzési eljárás nyertese lehet az, aki ezt a munkát elvégzi. Célszerű, hogy egy tervező tervezze meg valamennyi objektumot, így elérhető, hogy azok az elemek, amelyek azonosak lehetnek, vagy kell hogy legyenek a különböző épületekben, azok az előzetes elképzelésnek megfelelően valósuljanak meg. A közbeszerzési eljárás kezdete a 2015–2016-os költségvetési év kell hogy legyen úgy, hogy a tervezés 2016 végére befejeződjön. Elengedhetetlen a dokumentáció sokoldalú zsűrizése, csak akkor kiküszöbölhető, hogy a használatba vétel után derüljenek ki a feladat végrehajtását akadályozó vagy nehezítő körülmények.

Lényeges elemek tartom, hogy az elkészülő típusterveknek komplexeknek kell lenniük, kell hogy készüljön engedélyezési és kivitelezési terv, majd később a megvalósulást ugyanígy dokumentálni kell. A komplexitás azt is jelenti, hogy a biztonsági rendszer és a berendezési terv is része ennek a dokumentumnak.

A tervezés folyamán figyelembe kell venni a foglalkoztatás és munkáltatás feltételeit, így előre fel kell mérni, milyen tevékenység telepíthető az adott bv. intézetbe, és az üzemcsarnokot ahhoz kell kialakítani.

Felvetődhet, hogy egy ilyen volumenű beruházás milyen forrásból finanszírozható. Első pillanatban mindenkiben felötlik az úgynevezett PPP-konstrukcióban megvalósult beruházások emléke. Az épületek kialakítása határidőre, jó minőségben megtörtént, a bekerülési költség azonban másfél-két évtizedig olyan terhet ró a központi költségvetésre, amelyet a megrendelő nem tud befolyásolni. A büntetés-végrehajtás által 2008-ban kötött ilyen szerződéseit tizenöt év futamidő után járnak le. Az üzemeltetés lényegesen drágább, mintha a megrendelő önmaga tenné, igaz, ez a tevékenység nem hagy maga után kívánnivalót. Nem kis erőfeszítéseket tesznek az üzemeltetők azért, hogy a munkáltatás kitűnő színvonalon történjen meg, de ennek az árát szintén a költségvetés állja. A beruházó által igénybe vett hitelkonstrukció hosszú távra meghatározza a törlesztőrészlet nagyságát, és ilyenkor a beruházónak nem kerül semmibe a költségesebb hitel. Bizonyíték erre a büntetés-végrehajtás tapasztalata: ma lényegesen olcsóbb hitellel ki lehetne váltani a 2008-ban még olcsónak számító, nyolc százalékos kamatú hitelt, de ezt a forrást nyújtó pénzügyintézet és a szerződés nem teszi lehetővé. Véleményem szerint tehát ilyen tapasztalatok után nem szabad effajta konstrukcióban gondolkodni.

Elképzelhető-e, hogy a büntetés-végrehajtás vesz fel kedvező kamatozású hitelt, és ebből megvalósítja a beruházásokat? Első megközelítésben ez meg-

valósítható, jó elképzelésnek tűnik. De ha figyelembe vesszük, hogy az így felvett hitel ugyanúgy rontja a központi költségvetés adott évi pozícióját, mintha maga a költségvetés finanszírozta volna, akkor ezt a gondolatot is el kell vetni.

Meg kell vizsgálni, van-e az Európai Unión belül olyan hitelkonstrukció, amely nem befolyásolja az ország költségvetését, miközben kedvező feltételekkel adhat forrást. Az elmúlt időszakban ilyen megoldást nem találtak. Marad a költségvetési forrásbevonás. Ez a finanszírozási megoldás két-három éven keresztül kiugró terhet ró a központi költségvetésre, a feltételek megteremtése után azonban már csupán az üzemeltetéshez kapcsolódó kiadásokat kell finanszírozni. A jelenlegi helyzetben ez a megoldás tűnik a legkézenfekvőbbnek, és az egyetlen megvalósítható kezdeményezésnek.

Komolyan kell venni, hogy a szabaduló vagy a még büntetésüket töltő fogvatartottak jogorvoslati kérelmet nyújtanak be a rossz fogva tartási körülmények miatt, és a bíróság döntése nyomán a költségvetésnek kell állnia a kártérítésüket. Így inkább azokat a megoldásokat kell preferálni, amelyek társadalmi hasznossága is mérhető. A bírság helyett bv. intézetek megépítésére kell fordítani a költségvetési forintokat, és ezzel megszüntethető a túlzásfoltosság.

Felvetődik a kérdés: van-e realitása annak, hogy 2019-re megszűnik a jelenlegi magyarországi fogvatartotti férőhelyhiány, vagy ez megvalósíthatatlan? A célkitűzés reális, megalapozott az az elképzelés, hogy a beruházáshoz szükséges forrás három-négy évig meglegyen, és a 2015-ös bázisáron számított előzetes költségigény, azaz az Országgyűlés jóváhagyja a szükséges ötvenöt-hatvanmilliárd forintot.

Összegzés

Úgy értékelem, hogy a megfogalmazott tervek és elképzelések nem a luxus-elhelyezést, hanem a törvényes feltételek megteremtését teszik lehetővé a fogvatartottiférőhely-bővítési javaslatban. A megépülő börtönök alapjai annak a konzekvens és szigorodó bűnmegelőzési és büntetési gyakorlatnak, amelynek célja, hogy a társadalom tagjai törvénytisztelővé váljanak, és elfogadják az együttélés szabályait. Ehhez költségvetési áldozatot kell hozni, amely azonban hosszú távon megtérül, hiszen családok százainak teremt biztos megélhetést és anyagi biztonságot.

SCHMEHL JÁNOS

Új utakon a büntetés-végrehajtás

Korszakváltáson vagyunk túl, amelyet minisztériumi vezetőink és büntetés-végrehajtási szakembereink a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bvtv.) és annak végrehajtási rendelet szintű szabályainak konstruálásával alapoztak meg. A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (a továbbiakban: BVOP) már 2013-ban megkezdte a felkészülést a tervezett új jogintézmények bevezetésére. Kiemelt súlyt fektetett a nemzetközi tapasztalatok megismerésére, amely tíz-tizenkét éves gyakorlati munka elemzésére épült. A hazai adottságok és a nemzetközi eredmények figyelembevételével készítette el azt a koncepciót, amelynek az elemeit végül szabályozták. Nagy szerepet kapott az egyéniesítés, valamint kiemelkedő célként határozták meg a társadalomba való visszailleszkedés elősegítését, az elítéltek hatékonyabb munkáltatását és oktatását, a szabadulás utáni jogkövető életmód kialakításához szükséges feltételek megteremtését, valamint az önálló büntetés-végrehajtás kialakítását. A fogvatartottak jogainak és kötelezettségeinek rögzítésére egyértelműen és a büntetés-végrehajtás biztonságának szem előtt tartásával került sor.

Nagyon fontos állomása volt a folyamatnak, hogy elhatározás született az infrastruktúra bővítésére és modernizálására, ennek megvalósítása ma már kézzelfogható. E gondolatok jegyében ajánlom az olvasó figyelmébe a magyar büntetés-végrehajtás fejlődését és a legjelentősebb új intézményeken keresztül a gyakorlati tapasztalatot bemutató áttekintésemet.

A felhívási tevékenység

A BVOP felhívási tevékenységét a Bvtv. úgy határozza meg, hogy minden olyan elítéltet, aki nincs szabadságelvonás hatálya alatt, illetve akinél nem rendelték el a kiszabott büntetés azonnali foganatba vételét, a büntetés-végrehajtás hív fel a szabadságvesztés végrehajtásának megkezdésére. Ezzel törvényi szinten kerül sor az országos hatáskörű és illetékességű eljáró szerv kijelölésére. A feladat középírányító szervezeti egységhez delegálása

mindenképpen indokolt, mivel a felhívás döntési helyzetet is keletkeztet az adott szempontoknak megfelelő büntetés-végrehajtási intézetek (a továbbiakban: bv. intézet) között. Egyúttal a jogalkotó kifejezésre juttatta, hogy a felhívási tevékenységnek nincsenek többlet garanciális elemei azáltal, ha azt a bíróság végzi. A normaszöveg 2015. július 1-jei változása kifejezetten a felhívással kapcsolatos panaszjogot csak a törvényben szereplő kritériumok teljesülése (ügyintézési határidőt befolyásoló átfutási idő, illetve az elítéltnek biztosítandó felkészülési idő) vonatkozásában enged meg. Ki kell emelni továbbá, hogy a Bvtv. és az ehhez kapcsolódó végrehajtási rendeletek erősen kötött eljárást írnak elő a büntetés-végrehajtás számára, méltányossági lehetőséget pedig szinte egyáltalán nem tartalmaznak.

A felhívás mint hatósági eljárás egy strukturált információátadás az elítélt részére, amelyben a jelentkezési kötelezettségéről és annak tartamáról, de kiemelten a szabadságvesztés végrehajtása tárgyában meghozott döntésről (a végrehajtás megkezdésére kijelölt bv. intézetről és a jelentkezés napjáról) tájékoztatják. A felhívást megjelenítő dokumentum főbb tartalmi elemeit a törvény tartalmazza, a vonatkozó végrehajtási rendelet pedig mellékletként meg is jeleníti, iratmintaként.

A felhívás fő iránya nem változott: annak elérése, hogy az elítélt személy a meghatározott helyen és időben, önként jelentkezzen a büntetés végrehajtásának megkezdése céljából. Ennek elérése érdekében a felhívási irat több eleme is az elvárt magatartás nem teljesítésének hátrányos jogkövetkezményeit részletezi.

A szabadságvesztést kiszabó perbíróság feladata, hogy az arról szóló, a külön szabályzóban leírt tartalmi és formai követelményeknek megfelelő értesítőlapokat megküldje az illetékes törvényszék büntetés-végrehajtási csoportjának. Itt ezeket tartalmilag ellenőrzik, és megállapítják a végrehajthatóságot (a végrehajthatóság törvényi akadályainak hiányát), majd az értesítőlapokat gyűjtőjegyzékre vezetik, és így, csomagként küldik meg további ügyintézésre a BVOP központi szállítási és nyilvántartási főosztályán létrehozott felhívási osztály részére.

Az egyes értesítőlapok alkotják a felhívás alapokmányát, amelyen minden releváns információnak szerepelnie kell a szakszerű felhívás kiadásához, hiszen – mint arról később szó lesz – az adott határidő nem engedi meg a hiánypótlást vagy a további adatok bekérését. A bv. törvényben foglalt három hónapos határidő a törvényességi felügyeleti egyeztetések alapján a végrehajthatóság megállapításától (a gyűjtőjegyzék kiadmányozási napjától) számitandó.

Az alapirat információinak értékelését a BVOP erre kijelölt szervezeti egysége végzi el, ennek a teljes intézményrendszerrel vannak részletes információi, így valóban meg tudják ítélni, hogy az egyes célkitűzések (például teljes fogvatartotti foglalkoztatás, kiemelt reintegrációs vagy férőhely-bővítési célkitűzések) szempontjából mely bv. intézetek tudják a leghatékonyabban végrehajtani, annak céljára figyelemmel, a szabadságvesztést. Az összes bv. intézet közül mindössze egyet lehet kijelölni, ezért az esetlegesen több megfelelő szervezeti egység közötti rangsorolás mindenképpen döntés-előkészítési folyamatot feltételez, amely ugyancsak a rendelkezésre álló idő szempontjából nem nyúlhat túl hosszadalmasra. A döntési folyamat alapelveként négy, kötelezően figyelembe veendő szempontot határoz meg.

Az első a *kiszabott szabadságvesztés tartama és végrehajtási fokozata*. A bíróság által kiszabott büntetés végrehajtási fokozata eleve kizárhat egyes bv. intézeteket. A szabadságvesztés tartama a kockázatelemzési és -kezelési szempontok, az egyes bv. intézetek eltérő biztonsági rendszere, illetve az elítéltek életrendjének meghatározottsága miatt fontos körülmény. Még azonos végrehajtási fokozat (fogház-, börtön-, fegyház-) mellett is érdemi kockázati differencia van egy rövidebb és egy hosszabb tartamú szabadságvesztését tőlőtől elítélt között, különösen a végrehajtás első, megismerési időszakában.

A második kiemelt szempont az *elítélt állandó lakóhelye*. A társadalmi reintegráció szempontjából különösen fontos, hogy a szabadságvesztés végrehajtása idején az elítélt fenntartsa a családi kapcsolatait. Ennek megfelelően célravezető, ha a személyes kapcsolattartás (látogatatófogadás) szempontjából előnyös, lakóhelyéhez közeli elhelyezésben részesül. Ki kell emelni azonban, hogy a bv. intézeteket általánosan érintő túltelítettség miatt a lakóhelyhez közeli elhelyezés direkt hátrányos is lehetne a reintegrációs célkitűzésekre. Ha ténylegesen minden elítéltet a lakóhelyéhez legközelebbi bv. intézetben helyeznénk el, akkor az egyes bv. intézetekben elérhető, limitált számú fogvatartotti munkahely vagy oktatási lehetőség csak a fogvatartottak kisebb részének volna elérhető. Ennek figyelembevételével azonban a felhívási tevékenység során törekedni kell arra, hogy az elítéltnak a számításba jöhető intézetek közül a lakóhelyéhez legközelebbibe határozzák meg a jelentkezési kötelezettséget. Számolni kell ugyanakkor azzal, hogy a korábbi gyakorlattal ellentétben a felhívások többsége nem a területileg illetékes, megyei jellegű bv. intézetbe történik, hanem a földrajzilag adott esetben távolabb eső, végrehajtó jellegűbe. Egyes elítéltek ezt többletteherként értékelhetik, ezért a körültkintő tájékoztatásra és a kötelezettség elmulasztása következményeinek ismertetésére különös súlyt fektetünk.

Szintén kötelezően mérlegelendő a felhívás döntés-előkészítése során a *visszaesői minőség*. A jogalkotó a büntetőjog komplex reformja során több ízben kinyilvánította, hogy nem tolerálja az ismételt bűnelkövetést, és ezeket – súlyosságuk függvényében – az amúgy elérhető kedvezményekből, progresszív végrehajtási elemekből való kizárással sújtja, de végső soron akár a büntetési tétel jelentős emelését is kilátásba helyezi.¹ Ezt a következetességet megjelenítve a felhívások során is mérlegelni kell a visszaesői minőséget. Fontos azonban, hogy ez nem irányulhat a szándékos hátrányokozásra. A kriminalitás foka inkább a „börtönrutinra” utaló adatként, többszörös vagy különös visszaesők esetében esetleg az együttműködési nehézségekre következtetni engedő körülményként értékelendő. Egy másik következtetési forma – amely szintén indokolja, hogy a felhívási tevékenységet a BVOP végezze –, hogy a visszaesőként felhívottak korábbi fogva tartásai alatt keletkezett nyilvántartási adatokat a BVOP kezeli, így már a döntés-előkészítési folyamat idején felmérheti, hogy korábban mely bv. intézetekben volt az adott személy, vagy például át kellett-e helyezni magatartási problémák, személyi összeférhetlenség miatt.

Az utolsó kiemelt felhívási szempont a *bv. intézetek telítettsége*. Korábban már szó esett arról, hogy az általános elhelyezési körülmények, illetve a nem egyenletesen jelentkező feladatok jelentős hatást gyakorolnak a büntetés-végrehajtás szakmai munkájának minőségére. A túlszűfolttság okozta problémára adható válaszok közül természetesen a férőhelyek létesítése lenne a leginkább célravezető, ugyanakkor ennek költségei olyan magasak, hogy mindenképpen be kell vonni egyéb eszközöket is. Az, hogy a jogalkotó a felhívás során kiemelt kritériumként jelöli meg a telítettséget, egyértelműen azt a célt szolgálja, hogy a túlszűfolttság megelőzésére a többi szempont egyidejű figyelembevételével kell törekedni. Más megfogalmazásban: a jogszabályok alapján biztosítandó elhelyezési körülményeket leginkább nyújtani képes bv. intézetbe szóló felhívás kiadása törvényi kötelezettsége a BVOP-nak.

Az előbbi négy feltétel közül a lakóhelyhez közeli elhelyezés és a telítettség rugalmasabb elemek, amíg a szabadságvesztés végrehajtási fokozata és tartama szilárd kiválasztási alap.

A felhívásban megjelölendő bv. intézet kiválasztása után a hivatalos értesítés előkészítése és kiadmányozása következik. Ez uniformizált tevékenységként valósul meg, az egységesített dokumentumok a bíróság által megkül-

¹ A „három csapás” néven közismert büntetőjogi szabály a kiszabható szabadságvesztés mértékét a kétszeresére növeli – amely akár ténylegesen életfogytig tartó szabadságvesztést is jelenthet –, ha a terhelhet harmadszor ítélnek el valamely, személy elleni, erőszakos jellegű törvényi tényállás alapján.

dótt adatokon alapulnak. A felhívásokról a BVOP két irányba teljesít adatszolgáltatást. Egyrészt visszaigazolja a bíróságnak a felhívás megtörténtét, megjelölve, hogy az mely bv. intézetbe és melyik napra szól, másrészt a kiadott felhívásokról tájékoztatja az egyes bv. intézeteket a szükséges intézkedések megtétele céljából. Ez jelentős előrelépés a befogadással és elhelyezéssel kapcsolatos feladatok tervezhetőségét illetően, hiszen ilyen módon a bv. intézet már a jelentkezés határnapja előtt hetekkel információhoz juthat a végrehajtandó szabadságvesztésről és az elítéltről.

Optimális esetben a BVOP jóval a jelentkezésre előírt nap előtt postai úton visszaigazolást kap a sikeres kézbesítésről, ennek alapján a felhívási ügyet lezártnak tekintheti. Sikertelen kézbesítés esetén azonban közbeső intézkedésekre van szükség. Ilyen az elítélt lakcím- és tartózkodásihely-kutatása, amelyet a közhiteles személyiadat- és lakcímnnyilvántartáshoz kapott közvetlen hozzáféréssel, illetve az ismert lakó- vagy tartózkodási hely szerinti illetékes rendőri szerv útján hajtunk végre. Ha korábban nem ismert tartózkodási hely válik ismertté, akkor új felhívás kiadása (ebben új jelentkezési határnap megjelölése) szükséges. Előzőek hiányában a BVOP az addig keletkezett iratok megküldésével kezdeményezi az elítélttel szemben elfogatóparancs kibocsátását az illetékes büntetés-végrehajtási bírónál (a továbbiakban: bv. bíró).

Az előbbiektől némiképpen eltérő gyakorlatot kell folytatni abban az esetben, amikor a felhívási iratot a posta sikeresen kézbesítette, de az önkéntes jelentkezés bármilyen okból elmaradt. Erről a BVOP a befogadásra kijelölt bv. intézet adatszolgáltatása útján szerez tudomást, és elsőként ellenőrzi, hogy bármely más jogcímen nem fogadták-e be az érintett elítélttel valamelyik bv. intézetbe. Ha nem, akkor az ismert lakó- és tartózkodási helyek vonatkozásában a BVOP elővezetés végrehajtására kéri fel az illetékes rendőri szervet. Itt fontos megjegyezni, hogy az új büntetés-végrehajtási jogpolitika központi eleme a börtönzolgálat és a fogvatartottak együttműködése – az erre való hajlandóságot pedig erősen erodálja az elítélt azon viselkedése, hogy a számára ismert jelentkezési kötelezettségnek nem tesz eleget. Ezért az elővezetések kérésekor a BVOP már nem feltétlenül a felhívásban megjelölt bv. intézetet adja meg a szabadságvesztés végrehajtásának helyül, hanem általánosan a lakóhely szerint illetékes megyei bv. intézetet.

A felhívásra általánosan adott határidő nem a hivatali tevékenységre adott időt, hanem a szabadságvesztés végrehajthatóságának megállapítása és végrehajtásának megkezdése között eltelhető maximális tartamot szabályozza, amikor kimondja, a felhívást úgy kell kiadni, hogy az elítélt a büntetés letöl-

tését három hónapon belül megkezdje. Tehát a teljes cselekménysorra, annak kiváltó mozzanatától a céljáig (az elítélt a felhívásban meghatározott helyen és időpontban, önként jelentkezik a büntetés végrehajtásának megkezdése céljából) összesen 90 nap áll rendelkezésre. Ezt a törvény egy másik rendelkezése szűkíti tovább, e szerint a felhívást olyan időben kell kiadni, hogy az elítélt azt a benne foglalt jelentkezési hatánap előtt legalább 15 nappal megkapja. Előzőekből következik, hogy a jogerős szabadságvesztés kiszabásától számított maximum hetvenötödik napon az elítéltnak kézhez kell kapnia a felhívást. Ez a bíróság és a BVOP közötti adatátadásból, az ügyintézésből és a kézbesítésből tevődik össze, ami miatt a felhívás kiadására a közigazgatásban szokásos 30 napnál kevesebb idő áll a BVOP rendelkezésére.

A törvény – feltételezve, hogy egyes büntetőügyekben a szabadlábon védekezőkkel szemben is ötévi vagy ezt meghaladó tartamú, esetleg többszörös visszaesőként kiszabott szabadságvesztést állapít meg a bíróság – soron kívüli eljárásra kötelezi a BVOP-t, ennek tartalmi elemei nem térnek el az általános ügyintézésétől. A jogalkotó egyértelmű szándéka azonban az ilyen módon elítéltek büntetése végrehajtásának lehető leghamarabbi megkezdésére irányul. Ezekben az esetekben a lehető leghamarabbi napot rendeli a jogszabály meghatározni a jelentkezési kötelezettségben, amit a törvényességi felügyelet ellátó ügyészség a végrehajthatóság megállapításától számítva hat hétben tart reálisnak. Az ilyen ügyek intézésére – a garanciális szabályok betarthatósága miatt – a BVOP-n két munkanap áll rendelkezésre, ami kiemelt figyelmet követel.

A táblázatban látható, hogy az év eleji feladatátvételt követően a törvényeszekek folyamatosan, az ítélkezési gyakorlat függvényében – de havi több százas nagyságrendben – küldték meg az értesítőlapokat a BVOP részére. A BVOP-nak történő feladatátadás indokoltságát jól jelzi, hogy az ügyek hét százalékában (131 eset) már az első vizsgálat megállapította, hogy az elítélt

Statistikai adatok 2015. I. félévre vonatkozóan

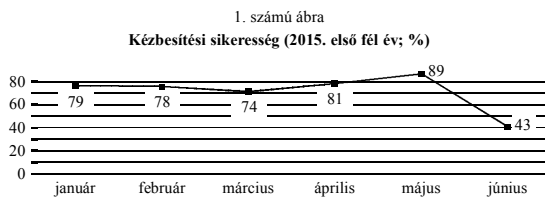
	Esetszám összesen	Bent volt, bekerült	Ténylegesen felhívott	Tértivevényt átvette	Önként bevonult	Befogadva
Január	44	5	39	31	10	20
Február	278	27	251	195	127	160
Március	389	22	367	270	168	195
Április	421	32	389	316	169	196
Május	267	21	246	218	84	98
Június	439	24	415	177	124	142
Összesen	1838	131	1707	1207	682	811

más jogcímen bv. intézetben volt, illetve a felhívás idején befogadták. Ezekben az esetekben a büntetés-végrehajtás azonnal megszakíthatja a felhívási cselekménysort, így jelentős adminisztratív munkát megtakaríthat.

Az év első hat hónapjában 1707 tényleges felhívás kiadására került sor, a kiadmányozott iratok száma azonban ennek közel a hétszerese. Ezt a több lakó- vagy tartózkodási hely (ezáltal a több szálon induló ügymenet) és az egy ügyben keletkező, átlagosan négy és tíz közötti irat magyarázza.

A kiadott felhívási dokumentumoknál alapvető fontosságú adat, hogy azt a címzettek átvegyék, azaz a jelentkezési kötelezettség közlése eredményes legyen. A kézbesítési sikeresség tekintetében nem teszünk különbséget a szerint, hogy az elítélt vagy a postatörvény alapján vele egy címen lakó vagy tartózkodó, átvételre jogosult személy veszi át a BVOP küldeményét. Továbbá eredményesnek tekintünk minden olyan kézbesítést, ahol a több címre is továbbított felhívások közül legalább egy átadása sikeresen megtörtént.

A kézbesítési sikeresség pozitív, 2015 első fél évében átlagosan 74 százalékos (1. számú ábra).

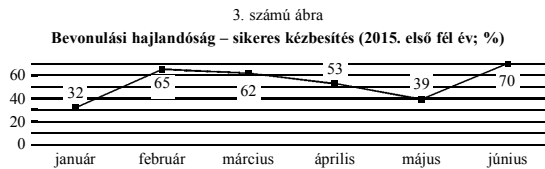

A június havi, lényegesen alacsonyabb adat háttérben a tértivevények lassabb visszaérkezése áll, ez az adat még tartalmaz a kézbesítés szempontjából folyamatban lévő ügyeket. A január és május közötti időszak vonatkozásában ugyanakkor megállapítható, hogy kimagaslóan jó a kiküldött küldemények átvételi aránya.

Fenntartva, hogy a BVOP-nak nincs önálló összehasonlítási alapja, a magas sikerességi arányt két tényezőnek tulajdonítjuk. Az első, hogy a BVOP-nál megvannak a korábbi fogva tartások idején rögzített lakcímeik, és hozzáfér a Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala személyi és lakcímadatokat tartalmazó nyilvántartásának adatbázisához, így valamennyi releváns címre megkísérelheti a küldemény kézbesítését. A második, hogy az elítéltek még nincsenek tisztában a jogszabály változásával, azaz hogy a BVOP-tól érkező küldemény a felhívási dokumentum. Ennek

szélesebb körben való ismerete a későbbiekben a „nem kereste” jelzéssel visszaérkező tértivevények számának növekedéséhez, így a kézbesítési sikeresség csökkenéséhez vezethet.

Az előzőeknél is fontosabb adat a felhívások kapcsán a bevonulási hajlandóság, az a mutatószám, amely az önkéntes, jogkövető magatartást reprezentálja. Ezt kétféle megközelítésben számíthatjuk. Az összes kiadott felhívás arányában (2. számú ábra), ami a büntetőjogi sikerességet mutatja, vagyis hogy a jogalkotó szándéka szerinti eljárásban és határidőben hányan kezdtek meg önként letölteni a bíróság által kiszabott szabadságvesztést. Továbbá a sikeres kézbesítések arányában (3. számú ábra), ami a szakmai tevékenység sikerességi mutatója, mivel igazodik ahhoz, hogy csak attól az elítélttől várható el az önkéntes megjelenés, aki tisztában van e kötelezettségével. Ezt az adatot kismértékben torzítja (pozitív irányba) a vélelmezett kézbesítés jogintézménye, amelynél nem életszerű, hogy az elítélt megjelenjen a bv. intézetben a megszabott időben.

Az ábrákból látszik, hogy – megegyező tendencia mellett – a sikeres kézbesítés arányában mért bevonulási hajlandóság körülbelül tíz-tizenöt százalékkal magasabb, mint az összes felhívásé. A javuló bevonulási hajlandóságot a büntetés-végrehajtási szakmai alapokon nyugvó döntés-előkészítési modellel lehet magyarázni, azon belül is három kiemelt sajátossággal. Minden felhívás kiadása előtt felmérjük a korábbi bv. intézeti tartózkodásokat, és igyekszünk olyan végrehajtási helyet kijelölni, ahol a korábbi esetleges elhelyezés problémamentes volt, lehetővé téve a kapcsolattartást, munkáltatást. Tovább-

bá tudatosan törekszünk az önként jelentkezők befogadási eljárásait elválasztani a megyei jellegű bv. intézetektől, ahol az elhelyezési és reintegrációs lehetőségek (az intézet fő profiljából adódóan) szűkebbek. Az összes postázott felhívás mellé csatolunk egy rövid, közérthető nyelvezetű tájékoztatót az abban megjelölt bv. intézetről, a megközelíthetőségéről, a főbb magatartási és egyéb szabályokról. Szintén csatolunk egy kapcsolattartói nyilatkozatot, amit kitöltve akár már az első napon lehetőség nyílna a családi kapcsolattartás adminisztrálására.

Az előbbiekből azt a visszajelzést kaptuk, hogy a szabadságvesztés-büntetés megkezdésére történő felhívás minden tekintetben sikeres a BVOP végrehajtásában, azonban több jelentős feladat még előttünk áll. A 2015. július 1-jei jogszabály-módosítás nyomán a soron kívüli felhívások ügymenete és döntés-előkészítése lényegesen megváltozott, ami az erőforrások átcsoportosítását tette szükségessé. A Bvtv. új jogintézményeihez kapcsolódó informatikai fejlesztések közül a felhívási tevékenységet támogató rendszer az egyik legkomplexebb, mivel a fogvatartotti alapnyilvántartás adatait felhasználva konkrét előrejelzés és telítettségi prognózis kalkulációját várjuk tőle az egyes bv. intézetek jövőbeli kihasználtsága tekintetében.

A kockázatelemzési és -kezelési rendszer

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának új alapokra helyezésével a Bvtv. eleget tett a már régóta jelenlévő szakmai igényeknek. Az új törvény vitathatatlanul legnagyobb újítása a kockázatelemzési és -kezelési rendszer kialakítása és működtetése, amely megteremtí az elmélet, az eszközök és a módszerek szintézisét. A rendszer a hazai gyakorlatban kiemelkedő jelentőségű, összetett jogintézmény, amelynek konkrét, elnevezésében és tartalmában azonos előzményeire nincs példa a magyar jogalkotásban. A komplex kockázatelemzési és -kezelési rendszerek működtetésének indokoltságát a nemzetközi szabályozók és az európai szakmai trendek is igazolják.

A Bvtv. 82. § 3. pontja a következőképpen definiálja az új jogintézmény fogalmát: *„kockázatelemzési és kezelési rendszer: az elítélt visszaesési és fogvatartási kockázatának a felmérése, értékelése és kezelése érdekében kialakított és működtetett szakmai rendszer”*. Az új szabályozással elérendő cél tehát egy egységes kategorizálási, elemzési módszertan, valamint egy azzal szorosan összekapcsolt kezelési rendszer működtetése. Megfelelő alkalmazásuk hozzájárul a büntetés-végrehajtás hatékonyságának növeléséhez, elősegí-

tik a fogvatartottak eredményes reintegrációját, illetve a visszaesések számának csökkentését, minimalizálását.

A rendszer kettős dimenzióban érvényesül: egyrészt rendszerbe foglalja az adott szabadságvesztés-büntetés végrehajtását, másrészt rendszert, keretet ad magának a büntetés-végrehajtási szervezet tevékenységének is. Az elítélt szempontjából a befogadás, a személyiségelemzés, az azt követő szabadságvesztés-büntetés alatti reintegrációs folyamat, annak időszakos és a szabaduláskor elvégzett értékelése egységes, szervezett, ellenőrizhető és értékelhető rendszert alkot.

A szabadulást követő, az elítélt önkéntes együttműködésén alapuló reintegráció elősegítése jelentősen csökkentheti a bűnisméltés veszélyét. A reintegrációs tevékenységben a kognitív szemléletnek kell érvényesülnie, amelynek az elítélt egyéni személyiségjegyeinek megismerésén és feldolgozásán kell alapulnia. Kiemelt jelentőségű az egyéniesítés, a fokozatosság és a normalizáció mellett a progresszivitás, a mérhetőség és a kockázatok jelentő információk vizsgálata. Személyes interjúk, kérdőívek és szelektív tesztek segítségével felméri az elítélt egyéni és szociológiai hátterét, pszichés státusát, intelligenciáját, a fogva tartás biztonsági és visszaesési kockázatát. Ezekre alapozva összeállítják azokat az egyénekre lebontott kezelési technikákat, amelyek a kockázatelemzési és -kezelési rendszer keretében valósíthatók meg.

Az egységes kockázatelemzési és -kezelési rendszer működtetése tehát a büntetés megkezdésétől a befejezéséig végigkíséri az elítéltet, megfelelő információt szolgáltatva a szabadságelvonnás alatti és a szabadulása utáni jogkövető magatartása valószínűségére vonatkozóan. E rendszer előnyei abban is megmutatkoznak, hogy egyértelmű, szakszerű és differenciált iránymutatást ad az elítélt veszélyességéről, és alapvető támpontként szolgál a reintegrációs programok kiválasztásához is. Mivel a kockázati faktor változása összefügg az elítélt reintegrációs hajlandóságával, annak mérésével pontosabban értékelhető az egyén, e körülmény hasznos információt szolgáltatathat egyes döntések meghozatalához.

A kockázatelemzés célja, hogy a visszaesést, továbbá a szakmai kockázatokat jelentő veszélyes magatartásokat vagy fogva tartási jellemzőket a lehetőségekhez mérten preventív jelleggel kiszűrje, előre jelezze, illetve a várható bekövetkezés alapján kockázati kategóriába sorolja. A kockázatelemzési és -kezelési rendszer a meghatározott kockázatok felismerésén és mérésén túlmenően magában foglalja egyúttal a kockázatok elkerülését, a káros hatások csökkentését célzó programok kifejlesztését, azaz az egyes kockázatokhoz rendelt kezelési szükségleteket is.

A kockázatelemzési és -kezelési rendszer elemei tehát:

- A *kockázatok elemzése*, kimutatása, azaz különböző statisztikai, szakmai eszközök felhasználásával az egyes fogvatartottak kockázati csoportba sorolása.
- A kimutatott kockázatokkal szerves összefüggésben a *kockázatok kezelésére*, csökkentésére irányuló és reintegrációs célú programok.
- A kettő között mint motivációs eszközrendszer húzódik a szabadságvesztés idején alkalmazott *progresszív rezsimszabály*, ugyanis a fogvatartottak elemzési és kezelési rendszerekben való együttműködési hajlandóságától függően az egyes fokozatokon belül eltérő lehet a végrehajtás rendje.

A kockázatelemzési és -kezelési rendszer egyik lényegi tulajdonsága a standardizált jelleg, azaz a kockázatelemzés és a kockázatkezelési programok menete minden esetben ugyanazon metódus alapján zajlik.

Ha tehát – meghatározott módon végzett *kockázatelemzés alapján* – egy fogvatartott esetében az agresszív magatartás kockázatát feltételezhetjük, akkor erre válaszul az agresszió *kezelésére* kidolgozott standard programot nyújtja a szervezet. Az elemzésben, kezelésben való együttműködési hajlandóságot a differenciált *progresszív rezsimszabályok* segítségével lehet befolyásolni, hiszen a kedvezőbb feltételeket jelentő rezsimbe sorolás egyik kritériuma az agressziókezelő programon való tevékeny részvétel.

A kockázatelemzés

A törvény értelmében a kockázatelemzés végrehajtása elsősorban a központi vizsgáló és módszertani intézet feladata. Az intézet azonban – költségvetési okok miatt – még nem állt fel, így a kockázatelemzés módszertani hátterének fejlesztését a BVOP keretein belül végzik, végrehajtása – átmenetileg – teljes egészében intézeti szinten zajlik.

A kockázatelemzés tehát a fogvatartottak meghatározott csoportjainak várható viselkedési előrejelzése, amelynek szakmai rendszerét prediktív mérőeszköznek hívjuk. A prediktív mérőeszköz egyaránt magában foglalja:

- a fogva tartással összefüggő releváns adatokra, információkra vonatkozó interjú/kérdőívet, amely alapját adja egy statisztikai feldolgozásra is alkalmas adatbázisnak; továbbá
- a kérdőívek és interjúk alapján szakértői és statisztikai metódusok segítségével megállapított kockázati szintet.

A mérőeszköz alapvetően három pillérből, a reintegrációs-igazgatási, az egészségügyi és a pszichológiai részből tevődik össze. Az egyes pillérek kérdéseit ennek megfelelően más-más szakterület teszi fel a fogvatartottaknak.

Az igazgatási szakterület alapvetően a fogvatartottak kriminális és fogva tartási hátterét, a reintegrációs blokk a munkáltatással, alkohol- és drogfogyasztással, értékrenddel, kapcsolattartással, szociális háttérrel, iskoláztatási, foglalkoztatási és reintegrációs szándékkal kapcsolatos információkat rögzíti. Az egészségügyi modul a fogvatartott betegségeire, fogyatékoságára, gyógyszeres kezelésére és egyéb egészségi állapotára vonatkozik. A pszichológusi rész kérdőíves vizsgálatok eredményei, valamint a személyes interjúk alapján próbál a fogvatartott mentális állapotára, fogva tartási szempontból releváns attitűdjeire információkkal szolgálni.

Mindhárom pillér egy összegző értékeléssel zárul, amely meghatározza, hogy a fogvatartott alacsony, közepes vagy magas kockázati csoportba sorolható. A prediktív mérőeszköz eredményei alapján a fogvatartott végső kockázatértékeléséről a befogadási és fogva tartási bizottság dönt.

A prediktív mérőeszköz a rendelkezésre álló adatok alapján a fogva tartás szempontjából releváns kockázatokra fókuszál (például önkárosítás, öngyilkosság, szökés, az agresszivitás egyes fajtái).

A kérdőív egyes kérdéseit csak az első befogadáskor kell felvenni, mások felvételére pedig bizonyos időközönként sor kerül. Ez garantálja a rendszer dinamizmusát, tehát a kockázati értékek a rendelkezésre álló információk birtokában folyamatosan változnak (egy családi tragédia befolyásolhatja a fogvatartott szuicid kockázatának mértékét, azonban ez a fogva tartása alatt csak egy adott időszakra jellemző).

A kockázati tényezők széles körű szakmai problémakört fednek le. A prediktív mérőeszköz alkalmazása abban az esetben kap értelmet, ha a felmért kockázatok csökkentésére megfelelő válaszok állnak rendelkezésre. Egyes esetekben az egyéniesített biztonsági intézkedések bevezetése jelent hatékony megoldást, ezzel párhuzamosan a megállapított kockázatok csökkentésére irányuló, egyénre szabott reintegrációs programokat kell alkalmazni. A progresszív rezsimszabályok alkalmazása jól illeszkedik az előbbieken vázolt feladatok végrehajtásához, tekintettel az abban rejlő motivációs erőre.

A prediktív mérőeszköz kérdőív kitöltésére, elemzésére és értékelésére az érintett szakterületek bevonásával még a fogvatartott befogadását követően, de a befogadási és fogva tartási bizottság ülése előtt sor kerül. A fogva tartási és visszaesési kockázati érték alapján az elítélt reintegrációs szükségleteinek meghatározásával és társadalmi helyzetének megismerésével, valamint a

fogva tartás rendjét és biztonságát veszélyeztető kockázati magatartások beazonosításával egyéniesített fogva tartási programterv készül, amelyet a fogvatartott is megismer. A programterv akkor lehet eredményes, ha az abban vállalt feladatok meghatározásával az elítélt is egyetért. Kiemelt feladat tehát ezen a területen a fogvatartott motivációjának kialakítása, folyamatos fejlesztése és fenntartása.

A befogadási és fogva tartási bizottság a kockázati érték figyelembevételével meghatározza az elítélt egyéniesítéséhez igazodó rezsimbe sorolását, és azokat a reintegrációs programokat, amelyekben az eredményes reintegrációja érdekében a fogvatartott köteles részt venni.

A rendszer a büntetés-végrehajtás szakmai tevékenysége során megjelenő szakértelmet, tapasztalatot, információt rendező egységes szakmai, elvi és végrehajtási keretek közé, kiegészítve egy egységes protokoll szerinti működtetett kockázatelemzési rendszerrel, amely szakmai támogatást jelent, és másral nem pótolható információs háttérrel nyújt. A rendszer fontos, lényegi eleme, hogy a kockázatelemzésnek és a kockázati besorolásnak folyamatosnak és aktuálisnak kell lennie. A mért kockázatok időben, a különböző szempontok vizsgálati eredménye alapján eltérően változhatnak. Egy ismertté vált esemény következtében azonnal módosulhat a kockázati besorolás szintje, amely minden érintett számára azonnal hozzáférhetővé válik.

A rendszer jelenleg tesztjelleggel üzemel a Balassagyarmati Fegyház és Börtön, a Budapesti Fegyház és Börtön, a tököli Fiatalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézete, a Szombathelyi Országos Bv. Intézet, továbbá a Tiszalóki Országos Bv. Intézet bevonásával.

A mérőeszköz alapvetően épít a statisztikai adatokra, illetve a gyakorlati működés tapasztalataira. Megbízhatóságának megteremtése így hosszú távú, többéves feladat. Minél több adat, gyakorlati tapasztalat áll rendelkezésre, annál kifinomultabb az azokból kiolvasható kockázati érték. A rendszer további feltétele a megfelelő infrastrukturális (elsősorban informatikai) háttér kialakítása, amely jelentősen csökkenti a kockázatelemzés személyi állományra irányuló terheit is.

A prediktív mérőeszköz alapjául szolgáló kérdőívben személyes adatok vagy különleges személyes, illetve bűnügyi adatok felvételére kerül sor, ezek kezelésére, tárolására, átadására szigorú adatvédelmi szabályok érvényesek. Az adatkezelésre vonatkozó szabályok érvényesítéséhez meg kell teremteni a lehető legmagasabb szintű szabályozási háttérrel, az erre vonatkozó jogszabály-módosító javaslat elkészült.

A kockázatkezelés

A kockázatkezelési rendszer elemeként funkcionáló fogva tartási és visszaesési kockázatok csökkentésére irányuló reintegrációs célú programok mindazon egyéni és közösségi foglalkozásokat, terápiás elemeket, tréningeket, irányított szabadidős tevékenységeket magukban foglalják, amelyek a fogvatartottnak lehetőséget adnak arra, hogy önmagát, személyiségét megismerje, önismeretét, valamint a prediktív mérőeszközök által feltárt készség- és képességbeli hiányosságait fejlessze, és ezáltal védettebbé válhasson az ismételt bűnelkövetés tekintetében. A kockázatelemzési és -kezelési rendszer akkor éri el célját, ha a bv. szervezet által kínált reintegrációs programok célzottan, a kockázatokból fakadó igények szerint valósulnak meg. Ezek jellemzően már működő, meglévő vagy önerőből kifejleszhető tevékenységek, valamint az adott bv. intézettel együttműködő partner útján kínált programelemek. Fontos célkitűzés, hogy a bv. szervezet standardizált – az együttműködő partnerek által biztosított programokat kiegészítve –, az általa kiemeltnek vélt kockázatokra konkrét válaszokat tudjon adni.

A bv. szervezet személyi állománya háromtípusú tréning megtartására kapott kiképzést, a tesztelést végző öt bv. intézetben mindhárom típusú tréningprogram (asszertivitásfejlesztő, agressziókezelő, droghasználat-megelőző) elindult.

Az eddigi tapasztalatok szerint a páros csoportvezetés módszerével végrehajtott tréningek hatékonyabbak, megnövelik a trénerek magabiztosságát is, ezáltal pedig hozzájárulnak a tréningek sikeres kivitelezéséhez. A fogvatartottak motivációjának kialakítása, fenntartása és fejlesztése elengedhetetlen. Fontos jövőbeli feladat, hogy ne kötelezően előírt további „büntetésként”, hanem az eredményes reintegrációjuk érdekében végzett szolgáltatásként éljék meg a tréningeken való részvételüket.

A progresszív rezsimszabályok alkalmazása

A Bvtv. 82. § 6. pontja a rezsím fogalmát definiálja, miszerint az egyéniesítés alapelvehez igazodó, az elítélthez vonatkozó reintegrációs célok megvalósítását lehetővé tevő végrehajtási környezet, amelyet e törvény vagy annak céljaival összhangban a bv. szervek vezetői hoznak létre.

A Bvtv. a progresszív rezsimszabályok bevezetésével megújította a szabadságvesztés egyéniesítését lehetővé tevő végrehajtási rendszert. A szabad-

ságvesztés végrehajtása során a fogvatartott kockázati elemzése, magatartása és reintegrációs tevékenységben való részvétele függvényében az egyes fokozatokon belül a végrehajtás rendje eltérő lehet, az egyes rezsimkategóriákon belül az elítéltnak adható kedvezmények eltérhetnek.

Az elítélt az egyes végrehajtási fokozatokon belül enyhébb, általános és szigorúbb rezsimkategóriába sorolható. Az elítélt biztonsági csoportba sorolása önmagában nem lehet akadálya a kedvezőbb rezsimbe sorolásnak.

A progresszivitásban rejlő lehetőségek maradéktalan kiaknázásának alapja a fogvatartott motivációja. A belső készítő erő külső irányítása, a motiváció dimenzióinak jó irányba terelése minden reintegrációs hatás fundamentuma. A rezsimszabályok alapelvei közül a legfontosabb, hogy a jogszabályi keretek között átjárható, fokozatos felépítményben a fogvatartott – objektív kezelése mellett – önerőből, motiváltan, a helyes közösségi és egyéni érdekvédelem érdekében eszközeivel lépésről lépésre juthat előre, miközben lehetőség szerint elkerüli a fogva tartás káros hatásait.

A progresszív rezsimszabályok alkalmazása lehetőséget ad arra, hogy az elítélt egyéniesített reintegrációs folyamat része legyen. A hatékonyságát fokozza az a tény, hogy az elítélt önbecsülésére is alapozva, belső meggyőződésből fakadóan, saját erőfeszítése következtében kerülhet egyre jobb végrehajtási körülmények közé, így az elért reintegrációs eredmény tartósabban rögzül a személyiségében. A rezsimkategóriába sorolás bv. intézeti hatáskörbe utalása megteremti annak lehetőségét, hogy gyors reakciók szülessenek az adott fogvatartotti akcióra, amely szintén eredményesebb reintegrációs hatással jár.

A fogvatartott egyéniesítéséhez igazodó rezsimbe sorolásáról és annak megváltoztatásáról, valamint a magas szintű biztonsági kockázati besorolásáról a befogadási és fogva tartási bizottság határozattal dönt. A rezsimbe helyezés felülvizsgálatát a bv. intézet – a fogva tartásért felelős szakterületek bevonásával – hathavonta végzi, amelyről a befogadási és fogva tartási bizottság dönt.

A progresszív rezsimszabályok alkalmazása összességében olyan tevékenység- és teljesítményalapú osztályozási rendszer, amely az elítélt együttműködési hajlandósága és motivációja folyamatos fenntartásával és fejlesztésével hozzájárul a reintegrációs tevékenység hatékonyabbá tételéhez azáltal, hogy az elítélt reintegrációs folyamatban történő aktivitásának elérését szolgálja. Nagy jelentősége van tehát a fogvatartottak együttműködésének.

Fontos ugyanakkor megemlíteni, hogy a fentiekben foglalt feladatok végrehajtása akkor érvényesülhet maradéktalanul, ha az adott bv. intézet telített-

ségi mutatója száz százalék, azonban a klasszifikációs tevékenység alkalmazása még százötz százalékos zsúfoltság esetében is kiegyensúlyozottan működtethető. A 2015. augusztus 31-i adatok szerint a telítettség mértéke országosan 129 százalék. Azokban a bv. intézetekben, ahol a zsúfoltság mértéke magasan meghaladja az optimális értéket, nehézséget okoz az eltérő rezsimkategóriájú elítéltek elkülönítése. Annak érdekében, hogy a bv. szervezet a jogszabályokban előírt kötelezettségeinek eleget tehessen, szállítások megszervezésével és a telítettségkiegyensúlyozó program alkalmazásával hajtja végre az ezzel kapcsolatos feladatokat. További fontos momentum a tervezett börtönépítési programok végrehajtása.

Az előbbieket összegezve a Bvtv. hatálybalépése után a bv. intézetek a fogvatartottak befogadását követően kockázatelemzési és -kezelési tevékenységet végeznek, amelynek keretében a prediktív mérőeszközt az érintett szakterületek módszerként alkalmazzák. A kiértékelések alapján megállapítják a fogvatartott fogva tartási és visszaesési kockázatának mértékét, amelynek alapján a befogadási és fogva tartási bizottság döntést hoz a fogvatartott rezsimkategóriába sorolásáról, egyben megállapítja az eredményes reintegrációja eléréséhez szükséges programok körét.

A szabadulásra felkészítés

Az elítéltek szabadulásra történő felkészítése a Bvtv. hatálybalépése előtt is a bv. szervezet egyik meghatározó feladata volt. A korábbi szabályozás alapján az ezzel összefüggő tevékenységet az akkori nevelési szakterület látta el, amelyet külső állami intézmények, karitatív és civil szervezetek, valamint az egyházak is segítettek. A Bvtv. a hatékonyság növelése érdekében új alapokra helyezte ezt a tevékenységet, és az elérni kívánt célokat is újradefiniálta a következők szerint.

A bv. szervezet kiemelt célja a szabadságvesztést töltő elítélt szabadulásra történő eredményes felkészítése, a társadalomba való visszailleszkedésének elősegítése, a szabadulás utáni jogkövető életmód kialakításához szükséges feltételek megteremtése, és ezáltal a visszaesési kockázat mértékének csökkentése.

E célkitűzésekkel összhangban további jelentős változás, hogy még a Bvtv. hatálybalépése előtt egyes, a büntetés-végrehajtással összefüggő bv. pártfogó felügyelői feladatok a bv. szervezet hatáskörébe kerültek. Utóbbiakkal összhangban a pártfogó felügyelői rendszer szervezeti átalakítására került

sor, ennek következtében 2014. október 1-jei hatállyal 30 státus/pártfogó felügyelő került a BVOP állományába a kormányhivatalok gyámügyi és igazságügyi főosztályai jogelőd intézményeitől. A szabadulásra felkészítés egyes elemeinek végrehajtása a reintegrációs tisztek hatáskörében maradt, miközben a tevékenység ellátása elsődlegesen a bv. pártfogó felügyelők feladatává vált. A tevékenység irányítására 2014. december 15-én a BVOP fogvatartási ügyek főosztályán² belül megkezdte működését a pártfogó felügyelői osztály. A további személyi fejlesztések következtében a jelenlegi létszám összesen 42, további 13 munkatárs felvétele folyamatban van.

Klasszikus értelemben a szabadulásra felkészítés már az elítélt befogadásának napján megkezdődik, hiszen a fogva tartási és visszaesési kockázatok mérési eredményei alapján elkészített egyéniesített fogva tartási programterv tartalmazza azokat a programelemeket és feladatokat, amelyek elítélt általi teljesítése hozzájárul az eredményes reintegrációjához. Az elítélt rezsimbe sorolása, a progresszivitás által kínált előmeneteli rendszer működtetése – és ezáltal motivációjának folyamatos fenntartása és fejlesztése –, munkáltatásba, oktatásba, szakképzésbe vonása, valamint a különböző intézeti programokon való részvétele nem csupán a fogva tartása alatti időszak hasznos eltöltését szolgálja, hanem előremutatók abban az értelemben, hogy a társadalomba való visszailleszkedés irányába hatnak.

Az előbbiekkal összhangban a Bvtv.-t a reintegráció teljes mértékben átjelenti, miközben az elítélt várható szabadulását megelőző fogva tartási időszakra a szabadulásra való tudatos felkészítést helyezi előtérbe, amit a legmarkánsabban a 185. §-ban határoz meg. A Bvtv. a korábbi szabályozástól eltérően különválasztotta a reintegrációs tevékenység keretében végzett bv. intézetben belüli és az elítélt szabadulása utáni feladatokat. A gondozás fogalmának bevezetése felváltotta a korábbi börtönpártfogó tevékenységet, meghatározva az elítéltek szabadulásra történő felkészítésében érintett szakterületek feladatait. A reintegrációs gondozás a bv. intézetben szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltekre terjed ki.

A reintegrációs gondozás megkezdésének időpontját és időtartamát a szabadságvesztés tartamához igazodóan arányosan határozták meg. Az elítélt reintegrációs gondozását már a bv. intézetből való szabadulása várható időpontja előtt meg kell kezdeni, így például az egy évig terjedő szabadságvesztés esetén két hónappal, az öttől tíz évig terjedő szabadságvesztés esetén egy évvel.

² A szervezeti egység neve 2015. július 1-jétől BVOP Fogvatartási Ügyek Szolgálat.

A szabályozás fontos eleme, hogy a reintegrációs gondozás végrehajtásában az elítélt az előbbi időponttól kezdődően köteles együttműködni. A reintegrációs gondozást a fogva tartási szakterület végzi, ebben a reintegrációs tisztnek és a bv. pártfogó felügyelőnek együtt kell működnie.

Közös feladat az egyéniesített reintegrációs program elkészítése, a kölcsönös tájékoztatás, tájékozódás, az elítélt egyéni teljesítményének értékelése. A reintegrációs tiszt feladata a személyazonosító okmányok meglétének felmérése, az elítélt letelepedési helyének megállapítása érdekében a fogvatartott nyilatkoztatása, a munkavállalási képességek feltérképezése, a családi kapcsolatok rendezettségének megismerése. A bv. pártfogó felügyelő feladatai különösen az egyéni vagy csoportos tájékoztatás megtartása, a programban elért eredmények értékelése, a reintegrációs program szükség szerinti kiegészítése, fejlesztése, a munkaerő-piaci beilleszkedést célzó csoportos foglalkozások megtartása, az elítélt befogadó környezetének felmérése, felkészítjük a visszafogadására, együttműködés a helyi önkormányzatokkal, munkáltatókkal, segítő civilszervezetekkel, vallási közösségekkel.

A bv. pártfogó felügyelő tekintetében a Bvtv. a reintegrációs gondozás megkezdését az elítélt várható szabadulását megelőző két hónapban minimalizálja. Ez azért is fontos, mert a szabadságvesztését töltő elítélt a fogva tartása alatt időkorlát nélkül kérhet személyes meghallgatást, különösen a családi kapcsolatainak helyreállításában. A bv. pártfogó felügyelőnek reintegrációs gondozás keretében az egyéni tanácsadási (például tájékoztatás elveszett irata pótlásának, egészségügyi, szociális intézményi ellátásának szabályairól) és egyéni esetkezelési feladatokat is el kell látnia (például az elítélt felkészítése szociális ügyei intézésére, életviteli problémáinak feltárásával segítségnyújtás azok csökkentésében).

A reintegrációs gondozást egyéniesített reintegrációs program alapján kell végrehajtani. A program olyan terv, amely – figyelembe véve az egyéniesített fogva tartási programtervben foglaltak eredményeit is – meghatározza az elítélt társadalomba való visszailleszkedésének elemeit, a végrehajtáshoz szükséges tervezett feladatokat és az azokhoz kapcsolódó munkafolyamatok összességét. A programban foglaltaknak az elítélt tekintetében igazodniuk kell a szükségleteihez, amely reális, az általa elvárható és teljesíthető feladatokat és programelemeket tartalmazhat. A programban foglaltak a reintegráció sikeressége érdekében szükség szerint módosíthatók.

Ha az elítélt letelepedési helye a bv. intézet illetékességi területén kívül található, egyes, az elítélt lakóhelyén ellátandó feladatokat a letelepedési helye

szerint illetékes bv. intézet bv. pártfogó felügyelőjének közreműködőként kell végrehajtania.

Mint látható: az említett feladatok rendkívül összetettek és szerterágazók. Az elítéltek szabadításra történő felkészítését a bv. intézetek végrehajtják, a reintegrációs gondozás egyes elemei azonban még nem érvényesülnek. Ha a bv. pártfogó felügyelők egyéb feladatait (pártfogó felügyelet végrehajtása, környezettanulmányok és pártfogó felügyelői vélemények készítése, utógondozás ellátása) is figyelembe vesszük, országosan – a 2015. augusztus 1-jei állapot szerint – 4022 ügyben jártak el, ebből 880 ügy keletkezett a reintegrációs gondozási feladatokhoz kapcsolódóan.

A BVOP és az Igazságügyi Hivatal hatékony együttműködést épített ki a felek hatáskörébe utalt feladatok eredményes megvalósítására, különös tekintettel az elítéltek és az egyéb jogcímen fogva tartottak társadalmi reintegrációjára. A szakmai konzultációk, munkacsoportülések során kölcsönösen egyeztetették a kockázatelemzéssel és kockázatértékeléssel összefüggő feladatokat. E tekintetben a pártfogó felügyelők által végzett tevékenység kizárólag a bűnismétlés kockázatának megállapítására fókuszál.

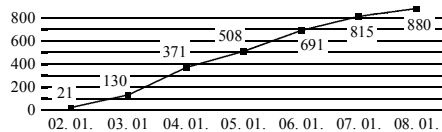
Fontos kiemelni továbbá, hogy az ügyfelek (pártfogó felügyelet alatt állók, utógondozottak) külső helyszínen történő fogadására jellemzően a kormányhivatalok gyámügyi és igazságügyi főosztályai kínálnak irodahelyiséget.

A szabadulásra felkészítés és az utógondozás hatékony megvalósítása csak abban az esetben képzelhető el, ha arra egységes komplex folyamatként tekintünk. A bv. pártfogó felügyelő egyik kiemelt feladata, hogy a reintegrációs gondozásban részt vevő elítélteket – különösen, ha a bűnismétlés kockázata közepes vagy magas – arra ösztönözze, hogy szabadulása után ne szakítsa meg a reintegrációs folyamatot, hanem önkéntes utógondozás keretében működjön együtt annak további végrehajtásában.

Az előbbieken tárgyalt nehézségek ellenére a Bvtv. hatálybalépése után folyamatosan emelkedett a reintegrációs gondozásba vont elítéltek száma (*4. számú ábra*). A feladat elsősorban a szabadságvesztés végrehajtására kijelölt intézetekre hárul. A bv. szervezetnek törekednie kell arra – figyelembe véve

4. számú ábra

A bv. pártfogó felügyelők által reintegrációs gondozásba vont elítéltek száma (2015; fő)

a jelenlegi elítélti populáció létszámát és a rendelkezésre álló erőforrásokat –, hogy maradéktalanul eleget tegyen a jogszabályok által a reintegrációs gondozás területén meghatározott feladatoknak.

A reintegrációs őrizet szerepe az elítéltek társadalmi reintegrációjában

2015. április 1-jétől a társadalomra kevésbé veszélyes, nem életvitelszerű bűnelkövetők számára lehetőség nyílt arra, hogy elektronikus nyomkövető alkalmazásával büntetésük utolsó hat hónapját az általuk megjelölt és bv. bíró által engedélyezett lakásban vagy házban tölthessék, ha az a jogszabályok által meghatározott kritériumoknak megfelel. Az új jogintézmény bevezetésével ezáltal a büntetés-végrehajtás eszköztára jelentősen bővült a progresszív szabadságelvonás, a fokozatosság, a normalizáció, a káros hatások minimalizálása és a sikeres társadalmi visszailleszkedés elősegítése tekintetében. A Bvtv. azoknak az elítélteknek ad lehetőséget ennek igénybevételére, akiket első alkalommal ítélték nem személy elleni erőszakos bűncselekmény miatt öt évet meg nem haladó fogház- vagy börtönfokozatban végrehajtandó szabadságvesztésre, és vállalják a reintegrációs őrizetbe helyezésüket. Utóbbiakon túlmenően ez az intézkedés a bv. intézetek túlszűfolttségét is kezelni képes jogintézmény.

A Bvtv. alapján kizárt az alkalmazása a személy elleni erőszakos bűncselekményt elkövetőknél, mivel a jogalkotói logika szerint az ilyen súlyú bűncselekményt elkövetők nem méltók arra – és nem is indokolt –, hogy ebben a kedvezményben részesülhessenek. Esetükben – akárcsak az öt évnél hosszabb tartamú szabadságelvonások során – a bv. intézeti körülmények között készítik fel az elítéltet a szabadulás utáni társadalmi beilleszkedésre. A Btk. tétélesen felsorolja azokat a bűncselekményeket, amelyek esetében nem alkalmazható a reintegrációs őrizet.

Az előbbieken túlmenően a Bvtv. további, a reintegrációs őrizet alkalmazási feltételeit kizáró eseteket határoz meg, így ha az elítélttel szemben további szabadságvesztést kell végrehajtani, vagy a vele szemben folyamatban lévő büntetőügyben elrendelt előzetes letartóztatását a szabadságvesztés végrehajtásának idejére megszakították, valamint a fogva tartása során korábban engedélyezett reintegrációs őrizetet neki felrögzíthető ok miatt megszüntették, továbbá az általa megjelölt ingatlanban az elektronikus távfelügyeleti eszköz alkalmazhatósága nem megoldható, az elítélt nem helyezhető reinteg-

rációs őrizetbe. További feltétel, hogy az elítélt az egy évet meg nem haladó szabadságvesztéséből legalább három, az egy évet meghaladó szabadságvesztéséből pedig legalább hat hónapot kítöltsön.

A reintegrációs őrizetbe helyezési eljárás alapeset szerint a bv. intézet kezdeményezésére indul, ha az elítélt fogva tartása alatt tanúsított magatartása kifogástalan, a részére meghatározott egyéniesített programtervben foglaltakat maradéktalanul teljesíti, a bv. intézet személyi állományával együttműködő, és a szabadságvesztés céljának elérésében aktívan közreműködik. A bv. intézeti kezdeményezés mellett azonban a jogalkotó lehetővé teszi, hogy a teljes szabadságvesztés végrehajtása alatt – ha a Bvtv.-ben szabályozott feltételeknek megfelel – egy alkalommal az elítélt vagy védője is kérelmezheti a jogintézmény alkalmazását.

A reintegrációs őrizetbe helyezési eljárás előkészítő szakaszában az elítéltről és az általa megjelölt ingatlan alkalmasságáról készült dokumentumokat a bv. intézet javaslattal terjeszti elő a bv. bírónak. Az előterjesztés meghatározó elemei az elítélt által megjelölt ingatlan és a távfelügyeleti eszköz alkalmazhatósága vizsgálata tárgyában készült felmérés eredménye, valamint a környezetanulmány, amely jelentős mértékben járul hozzá a bv. bírói döntés megalapozásához. Kiemelt szerepük van a bv. bíró által előírt külön magatartási szabályoknak, hiszen ezek teszik lehetővé, hogy az elítélt a részére kijelölt ingatlan eredményes társadalmi reintegrációja érdekében meghatározott időtartamban elhagyhassa. A magatartási szabályok az elítélt élethelyzetében bekövetkezett változásokra tekintettel módosíthatók.

A reintegrációs őrizet a gyakorlatban kizárólag elektronikus távfelügyeleti eszközök alkalmazása mellett biztosítható. Ehhez elengedhetetlen, hogy a reintegrációs őrizet végrehajtására kijelölt ingatlanban legyen elektromos hálózat és folyamatos tápellátás, valamint az elektronikus távfelügyeleti eszköz adatforgalmazásához szükséges hálózati lefedettség és jelerősség.

Garanciális elem a reintegrációs őrizetbe helyezett elítélt folyamatos figyelemmel kísérése és meghatározott időszakonként történő ellenőrzése. A két tevékenység végrehajtási módja és célja is eltérő. A távfelügyelet ellátásával kapcsolatos feladatokat az elítéltet reintegrációs őrizetbe bocsátó bv. intézet technikai központja, valamint a bv. szervezet országos felügyeleti központja a rendőrség által nyújtott hozzáféréseken keresztül látja el. A távfelügyeleti eszköz jelzései alapján értékeli az eseményeket, a bv. intézet meggyőződik az elítélt jogszerű magatartásáról, illetve szükség esetén intézkedik.

Az előbbieken túlmenően a reintegrációs őrizet végrehajtása során a bv. pártfogó felügyelő ellenőrzi és értékeli az elítélt magatartását, a meghatáro-

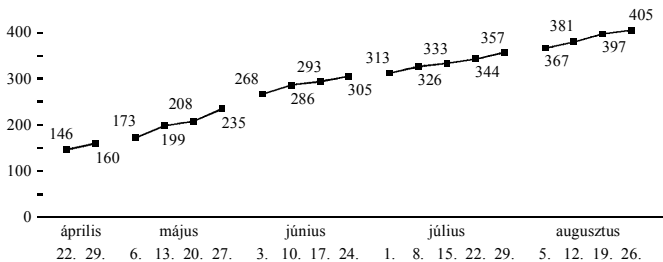
zott magatartási szabályok megtartását, valamint a társadalmi reintegrációs folyamat előrehaladását. E tevékenység végrehajtásakor azonban a támogató funkciót is érvényesíteni kell, ha azt tapasztalja, hogy az elítélt visszailleszkedése veszélybe kerül az életében bekövetkezett negatív változások okán. Ilyen lehet például a családi kapcsolatok megromlása vagy az elítélt munkahelyének elvesztése. Ezekben az esetekben az pártfogó felügyelet végrehajtása során alkalmazott módszerekkel segíti elő a fennálló élethelyzet kezelését és lehetőség szerinti megoldását.

Reintegrációs őrizetbe csak akkor helyezhető az elítélt, ha az előzetesen elvégzett vizsgálati módszerek eredménye alapján együttműködő, visszaesési kockázati értéke alacsony. Mindamellett számolni kell azokkal az eshetőségekkel is, amikor a részére meghatározott magatartási szabályokkal szembeszegül, vagy szándékosan kivonja magát a reintegrációs őrizet végrehajtása alól. A bv. intézet a bekövetkezett esemény tekintetében az összes körülményt figyelembe véve haladéktalanul rendőri intézkedést kér, vagy magatartási szabályszegés esetén soron kívül kezdeményezheti a reintegrációs őrizet megszüntetését.

Az eddigi tapasztalatok szerint a reintegrációs őrizetbe helyezett elítéltek együttműködők. A végrehajtott ellenőrzések alapján megállapítható, hogy a jogintézmény alkalmazása jelentős mértékben hozzájárul az elítélt eredményes társadalmi reintegrációjához.

A jogintézmény hatálybalépése után az előzetes várakozásnak megfelelően folyamatosan emelkedett az összes ügyek száma, ez az 5. számú ábrán egyértelműen nyomon követhető. A 2015. augusztus 26-án nyilvántartott adatok szerint az összes ügyek száma 405, reintegrációs őrizet hatálya alatt állt 87 elítélt. Ha a bv. intézeti kezdeményezéseket összevetjük az elítélt vagy a védője által benyújtott kérelmekkel, az utóbbiak aránya a domináns.

5. számú ábra
Reintegrációs őrizet – az összes ügy időszakos alakulása

Az új jogintézmény bevezetése előtt a BVOP rendszeres szakmai egyeztetéseket folytatott az Országos Bírói Hivatallal, a Legfőbb Ügyészséggel és az Országos Rendőr-főkapitánysággal annak érdekében, hogy a jogszabályi keretek között egységes irányelvek szerint, az egyeztetések során felvetődő anomáliák kiküszöbölésével, felkészülten kezdje meg annak végrehajtását. Ezeken túl a BVOP oktatás keretében felkészítette az érintett személyi állományt, amelynek alapján a helyi bv. intézetek további képzéseket tartottak. Az elítéltek a reintegrációs őrizet alkalmazásáról, annak feltételeiről megfelelő tájékoztatást kaptak.

A hatálybalépés utáni első bv. bírói engedélyező határozatok jellemzően olyan elítélteket érintettek, akiknek esetében értelemszerűen a reintegrációs őrizet alkalmazása a jogszabály által biztosított teljes időtartamra nem terjedhetett ki, tekintettel arra, hogy az érintett elítéltek szabadságvesztéséből egy-két hónap, vagy csupán néhány hét volt hátra. A jogintézmény bevezetését követő négy hónapban az utóbbi tendencia megszűnt, pozitív döntés után a teljes hat hónapra reintegrációs őrizetbe kerülnek az elítéltek.

A reintegrációs őrizet kezdő és lejárati napjának meghatározása tekintetében eltérő bv. bírói gyakorlat alakult ki, ennek feloldására a BVOP és az Országos Bírói Hivatal ajánlást fogalmazott meg a törvényszékeknek az egységes gyakorlat kialakítására. Az ajánlásban foglaltak szerint nem a bv. intézet, hanem a bv. bíró hatásköre a határmeghatározása. Ugyanez az ajánlás azt is megfogalmazza, hogy a bíróságok az engedélyező határozat meghozatalakor a kezdőnap tekintetében legyenek figyelemmel a bv. intézetek szállítással összefüggő feladatainak végrehajtására.

A jogintézmény céljainak érvényesülése szempontjából kiemelten fontos, hogy az ne mutasson hasonlóságot a házi őrizet jogintézményével, hanem olyan, a kijelölt ingatlan elhagyását lehetővé tevő magatartási szabályok meghatározására kerüljön sor, amelyek megegyezők a reintegrációs őrizet jogpolitikai célkitűzésével.

Nehézséget jelentett a végrehajtás során, hogy a jelenlegi szabályozás szerint csak a bv. pártfogó felügyelő jogosult és köteles belépni az elítélt által megjelölt ingatlanba a feladatai végrehajtása céljából. Előfordulhatnak ugyanakkor olyan élethelyzetek, amikor indokolttá válik a bv. pártfogó felügyelővel együtt a bv. intézet más tagjának megjelenése is, például a távfelügyeleti eszköz időszakos vizsgálata, esetleges meghibásodása esetén a szükséges intézkedések megtétele miatt. Az elítélt írásos hozzájárulása feloldja az említett akadályt. A BVOP kiemelt figyelmet fordít arra, hogy a bv. pártfogó felügyelővel együtt intézkedő személyi állomány tagja kizárólag polgári öltözetben hajtsa végre feladatait, és a helyszínre a bv. szervezetre

utaló jelzések nélküli gépjárművel érkezzenek. Utóbbiak kifejezetten reintegrációs célokat szolgálnak.

A jogintézmény végrehajtásakor a bv. szervezet figyelmet fordít továbbá arra, hogy információja legyen az elítéltnak kijelölt ingatlanba történő eljutás körülményeiről, ez a bv. pártfogó felügyelő feladatkörébe tartozik.

A reintegrációs őrizetbe helyezést megelőzően az elítéltet a magatartási szabályok megtartása, a távfelügyeleti eszköz használata és jelzései tekintetében az érintett személyi állomány és a bv. pártfogó felügyelők tájékoztatják. A tájékoztatás és oktatás a szabadulást megelőző közvetlen feladat, és a bv. szervezet kiemelt figyelmet fordít az elítélt szabadulásra történő felkészítésére, ennek során a fokozatosság elve érvényesül.

Összegezve: a szabályozás a teljes szabadságelvonás és a felelős önálló életvezetés közötti, eddig fennálló hézagot tölti ki egy az állami szervek által felügyelt, legfeljebb hat hónapig tartó életszakasszal. Ebben a periódusban az elítéltnak lehetősége nyílik gondoskodni az önálló megélhetéséről, munkát kereshet és vállalhat, tanulmányokat folytathat, valamint újraalakíthatja és erősítheti családi, társadalmi kapcsolatait.

A kényszergyógykezelés és az ideiglenes kényszergyógykezelés megújult szabályrendszere

A büntetés-végrehajtás feladatrendszerének kevésbé ismert, de fontos szelete a kényszergyógykezelés és az ideiglenes kényszergyógykezelés végrehajtása.

Pozitívum, hogy a Bvtv. a büntetés végrehajtására és a beteg gyógykezelésére vonatkozó törvényi szintű rendelkezéseket harmonizálta azzal, hogy utal az egészségügyi törvényben meghatározott eltérésekre, és hangsúlyozza, hogy a kényszergyógykezeltek *szakszerű ellátását az orvostudomány mindenkori lehetőségei szerint kell végezni*. Erre konkrét példa, hogy a bíróság által elrendelt – az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben végrehajtandó – kényszergyógykezelést az érintett nem utasíthatja vissza. Ennél fogva korlátozott az ellátást végző orvos megválasztásához való joga is.

Törvényi szintre emelkedett az a korábban rendeleti szintű előírás, hogy *„ha a betegnek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége tartósan, teljes körűen hiányzik, vagy belátási képessége tartósan vagy időszakonként visszatérően nagymértékben csökkent és nem áll gondnokság alatt, az IMEI főigazgató főorvosa a gyámhatóság útján kezdeményezi a gondnokság alá helyezés*

iránti per megindítását”. Ezáltal megvalósul a törvényalkotó azon szándéka, hogy – hasonlóan a polgári gyakorlathoz – a pszichiátriai betegek szociális és jogi érdekeinek védelme garantált legyen.

A társadalomba való visszailleszkedést nagymértékben segíti a hozzátartozókkal való szoros kapcsolattartás. Ennek elősegítésére bővültek a kényszergyógykezeltek kapcsolattartásának lehetőségei, valamint az intézmény – felügyelettel történő – elhagyásának esetei is. A kényszergyógykezeltek meglátogathatják – orvos által igazoltan – súlyos beteg hozzátartozójukat, illetve részt vehetnek a hozzátartozójuk temetésén, vagy a későbbiekben is leróhatják kegyeletüket.

Az alapvető jogok biztosa 2012-ben kialakított álláspontja szerint *„az IMEI betegeinek formaruha viselésére kötelezése visszásságot okoz az emberi méltósághoz való joggal, a beutaltak esetében pedig a diszkrimináció tilalmával*”. Ez a megállapítás járult hozzá ahhoz, hogy a Bvtv. hatálybalépésétől kezdődően a betegek formaruha viselésére nem kötelezettek, a saját ruházatukat hordhatják. E szabályozással szintén megvalósul az a reintegrációs cél, hogy a kényszergyógykezeltek helyzetét közelíteni kell a hasonló állapotú civil betegek státusához.

A kényszergyógykezelteket és gyermeke közös elhelyezése nem lehetséges. Ennek a kiemelésére azért volt szükség, mert egyéb esetben az elítélt nő gyermeke egyéves koráig anyjával közös elhelyezésben él annak fogva tartása alatt. A kényszergyógykezelés azonban – a civil ellátásnak megfelelő – pszichiátriai kezelésnek minősül, az IMEI pedig pszichiátriai intézménynek tekinthető, ezért nem valósítható meg a gyermek és kényszergyógykezelte szülője közös elhelyezése.

Az adaptációs szabadság a kényszergyógykezeltek reintegrációját elősegítő intézkedés. Jelentős változás, hogy a Bvtv. egy évről hat hónapra csökkentette azt az időtartamot, amelynek eltelté után a kényszergyógykezelte adaptációs szabadságra bocsátható. A módosítás lehetőséget ad a hosszan tartó zárt intézeti kezelés közben kialakuló hospitalizációs ártalom csökkentésére, ez elősegíti a minél magasabb szintű rehabilitáció elérését.

Zárszó

Az előbbiek megtestesítik a bűnelkövetésre adott és mindenki számára szóló üzenetet, amelynek lényege, hogy Magyarország a jogállamként védett értékei megtámadását és megsértését kellőképpen differenciált és súlyozott vég-

rehajtási rendszerrel szankcionálja. Mindazonáltal korszerű szakmai alapon nyugvó reintegrációs tevékenységgel törekszik arra, hogy az együttműködő magatartást tanúsító fogvatartottak szabadulásuk után olyan élethelyzetbe kerüljenek, hogy valódi esélyük legyen a visszailleszkedésre a társadalomba. E közegeben természetesen visszatükröződik az is, hogy a büntetés – jellegéből adódóan – olyan változásokat is magában hordoz, amelyeket a fogvatartott korábbi életkörülményeihez mérten esetleg kényelmetlen helyzetként él meg. Ez a bünelkövetésre adott társadalmi válasszal együtt járó, a büntetés-végrehajtási jogviszony által szabályozott, törvényi garanciák mellett alakuló élethelyzet, amely a büntetés természetes velejárója, nem pedig szükségtelen vagy indokolatlan joghátrány.

A bv. szervezet szűk egy éve végzi az új jogintézmények végrehajtását. Ennek megfelelően 2016-ban kiemelt figyelmet kell fordítani a tapasztalatok értékelésére, a szükséges kiigazítások, módosítások elvégzésére és a tevékenység további fejlesztési lehetőségeinek keresésére.

LEKICS TAMÁS – MATOVICS CSABA**Az egyéniesített végrehajtás
a speciális csoportok (részlegek)
munkájának tükrében**

2015. január 1-jén hatályba lépett a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (a továbbiakban: Bvtv.), amely új fejezetet nyitott a hazai büntetés-végrehajtás történetében, s a korábbi jogelvek, intézmények és megoldási módok mellett számos újítást is bevezetett. A Bvtv. által definiált, illetve a tételes jogszabályi rendelkezések szövegében megjelenő elvek közül cikkünkben az *egyénesítés elvének* mélyebb elemzésével foglalkozunk. Az egyéniesítés elve szerint az alkalmazott eljárásokat az elítélt személyiségéhez, egyéni képességeihez, szükségleteihez kell igazítani.

A szabadságvesztés végrehajtásának egyéniesítése több hatóság döntésének következtében valósul meg, az első lépés a büntetőbíróóság ítélete, a végrehajtási fokozat kijelölésével. Az alkalmazandó végrehajtási fokozat kijelölése a Btk.-ban meghatározottak szerint történik, az elítélt előéletének, személyiségvonásainak és a bűncselekmény indítékainak értékelése alapján azonban a törvény lehetőséget ad arra is, hogy a bíróság a törvényben előírtnál eggyel szigorúbb vagy enyhébb végrehajtási fokozatot határozzon meg. A bíróságnak ez a lehetősége az elítéltnak a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása alatt tanúsított magatartása alapján a büntetés hátralévő részében is megvan.

Az egyéniesítés következő szintje már független a bíróságtól, az a büntetés-végrehajtás mélyebb szakmai munkájának színtere. *A végrehajtás teljes egyéniesítése a jelenlegi létszámviszonyok mellett nehezen kivitelezhető szakmai feladat.* Az egyéniesítés törvényben megfogalmazott céljának megvalósítását könnyíti meg, hogy a szabadságvesztés rendje körében meghatározott általános elkülönítési szabályokon (az elítéltek nemek és fokozatok szerinti elkülönítése) túl a sajátos személyi vagy személyiségbeli jellemzők alapján a további csoportképzést, illetve az egyes csoportokon belül kialakított speciális nevelési, kezelési, gondozási módszereket alkalmazzuk.

A sajátos kezelési igényű elítéltek számára kialakított részlegek (röviden: „speciális részlegek”) olyan szakmai igény alapján jöttek létre és működnek, miszerint egyes elítéltek olyan sajátos személyi sajátosságokkal, körülmények-

kel jellemezhető, hogy a reintegráció érdekében sajátos törődést, figyelmet igényelnek. E figyelmet különösen a lelki egészség lehető legteljesebb megteremtése, a kezelés és a dinamikus biztonság érdeke, valamint bizonyos jogpolitikai preferenciáknak való szakmai megfelelés alapozza meg, vagy indokolja.

A speciális részlegek alapjaként részben alkotmányos elvek, részben a Bvtv., valamint más törvényekben megjelenő célok és egyes alapelvek szolgálnak. A társadalmi beilleszkedés elősegítése mint a szabadságvesztés céljának meghatározása mellett a Bvtv. előtérbe helyezi az egyéniesítés követelményét, amelyet például a sérülékenyebbek tekinthető személyek csoportjára figyelemmel speciális intézkedésként, a számukra megfelelő kezelés és gondozás szavatolásaként jelenít meg. Az alaptörvény *Szabadság és felelősség* című fejezet szociális biztonság államcéljáról szóló XIX. cikkelye értelmében Magyarország arra törekszik, hogy minden állampolgárának szociális biztonságot nyújtson; betegség, rokkantság, fogyatékoság esetén minden magyar állampolgár törvényben meghatározott támogatásra jogosult. Mivel a szociális biztonságnak a rászorulóknak esetében a szociális intézmények és intézkedések rendszerében kell megvalósulnia, értelemszerű, hogy a szabadságukban korlátozott embereknek a büntetés-végrehajtás keretén belül is az államnak kell gondoskodnia erről. Az alaptörvény testi és lelki egészséghez való alapjogot megjelenítő XX. cikkelye az egészségügyi ellátás megszervezésének kötelezettségét írja elő az állam számára. Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény szerint az egészségüggyel kapcsolatos társadalmi kötelezettségek garantálják a lakosság egészségének védelmét és egészségi állapotának javítását, továbbá mindenki köteles tiszteletben tartani másoknak az egészség fejlesztéséhez, védelméhez, a betegségek megelőzéséhez, a gyógyuláshoz és az orvosi rehabilitációhoz való jogait. Ehhez kapcsolódik a betegek egészségi állapota által indokolt egészségügyi ellátáshoz való jogának törvényi meghatározása, valamint az egészségfejlesztés folyamatának elismerése, az egyén jártasságának növelése egészségének javítása, valamint az egészséges életvitel fenntartása és a változó környezethez való alkalmazkodás érdekében szükséges képességek megszerzése érdekében. Mindez a büntetés-végrehajtáson belül a védelemre szoruló személyek tekintetében sajátos intézkedéseket tesz szükségessé. A speciális részlegek bizonyos körénél továbbá a Bvtv. által érvényesített normalizáció elve – amely szerint a szabadságvesztésnek a lehető legteljesebb mértékben kell megfelelnie a szabad élet körülményeinek – érvényesül hangsúlyozottan.

A speciális részlegekre vonatkozó törvényi szabályozás a szakmai igények alapján folyamatosan alakul, így a Bvtv. 2015. évi módosításával egy újabb szervezeti forma jött létre, a vallási részleg.

Az előbbieknél megfelelően, elismerve a speciális részlegek kiemelt szakmai fontosságát, a Bvtv. azokat szerkezetében önálló címben nevesíti a 105–109/A §-ban, „sajátos kezelési igényű elítéltek számára kialakított részlegek” megnevezéssel. A Bvtv. e részében határozza meg

- a hosszú időes speciális részleget;
- a gyógyító-terápiás részleget;
- a pszichoszociális részleget;
- a drogpreevencióes részleget;
- az alacsony biztonsági kockázatu részleget; és
- a vallási részleget.

Ezek közül a gyógyító-terápiás, a pszichoszociális és a drogpreevencióes részleg az egészség védelmével és fejlesztésével függ össze. A hosszú időes speciális részleg az adott egyén bv. intézetbe való beilleszkedését, illetve a bv. intézet biztonsági érdekét szolgálja, az utolsóként szabályozott alacsony biztonsági kockázatu részleg és vallási részleg a normalizáció elvét jeleníti meg, és a szabadulásra felkészülést szolgálja.

Érdemes hangsúlyozni, hogy a Bvtv. által e körben megjelenített részlegek időben minden bizonnyal – a Bvtv. legutóbbi módosítását is figyelembe véve – nem zártak, nem állandók; a későbbiekben is megjelenhetnek olyan szakmai igények, amelyek további speciális részlegek megjelenését alapozzák meg, vagy a hatályos szabályozás módosítását teszik indokolttá.

Szintén megjegyzendő, hogy jelen elemzés tárgyától elkülönülten a Bvtv. eltérő helyen más részlegeket, vagy annak tekinthető jogintézményeket is megjelenít, például az átmeneti részleget, az enyhébb végrehajtási szabályokat, vagy a biztonsági részleget. Rendeltetésüket, valamint az érintett elítélt kör személyi jellemzőit tekintve – a Bvtv. kodifikációja idején irányadó álláspont szerint – utóbbiak szabályozására azonban nem speciális részlegként került sor, hanem részben önálló címben (például átmeneti részleg) más nagyobb szabályozási területként (az enyhébb végrehajtási szabályok), részben pedig a Bvtv. más szerkezeti egységeiben (például biztonsági részleg) jelennek meg. Az elítéltek kategorizálásának folyamatosan fejlődő, összetett folyamatát jelzi, hogy más jogszabályokban további részlegek jelennek meg, például a nagyfai, aktív kórházi ellátást nem igénylő krónikus betegek elhelyezésére szolgáló krónikus utókezelő részleg.

A Bvtv. által szabályozott, sajátos kezelési igényű elítéltek számára kialakított részlegek címben egyrészt korábbi jogintézmények jelennek meg, másrészt a büntetés-végrehajtási szakmai tapasztalatoknak megfelelően új részlegek sza-

balóztatására is sor került. A már korábban szabályozott, a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendeletben szereplő speciális részlegek tekintetében alapvető jelentőségű, hogy azok szabályozása rendeleti helyett törvényi szintű. Ehhez a szinthez igazodott a Bvtv. kodifikációja idején több újonnan megjelenő részleg is.

Tanulmányunkban a speciális részlegek törvényi szintű rendelkezései mellett kitérünk a végrehajtási szintű kérdésekre is, bemutatva a 2015. évi jogszabályi változások óta felgyülemlett gyakorlati tapasztalatokat, és az eddig megismert jó gyakorlatokat.

A sajátos kezelési igényű elítélteknek kialakított részlegek a Bvtv. hatálybalépése előtt rendeleti szinten, vagy különféle szakmai normákban voltak szabályozva, majd az e részlegeken elhelyezett fogvatartottak jogainak gyakorlása, a jogok korlátozása, a többletjogosítványaik, az eljárási garanciák, valamint a részlegekbe helyezés feltételei törvényi szinten jelentek meg. Ennek megfelelően a törvényt követő, rendeleti szintű szabályozás a sajátos kezelésű részlegek vonatkozásában igen szűk, e mellett az országos parancsnoki szakutasítások tartalmazzák a szakmaifeladat-ellátás részletszabályait. A bv. szabályzat egyebek között a bizonyos részlegekre helyezés, vagy az onnan történő kihelyezés tartalmi feltételeit bővítette vagy pontosította a Bvtv. előírásaihoz képest, vagy a kezdeményezés irányát (hivatalból vagy kérelemre történő elhelyezés) határozta meg. Az egyes speciális részlegek tekintetében szabályozták továbbá a rájuk vonatkozó sajátos rezsimszabályokat is.

A speciális részlegek elhatárolása

Az előbbiekből kitűnik, hogy a speciális részlegek egymáshoz viszonyított elhatárolása több tekintetben is lehetséges. Ilyen szempont lehet az adott elítéltek vonatkozásában érvényesíteni kívánt cél, az egyes részlegek kodifikációs szempontból már megelőzően fennálló, vagy újonnan alkalmazott minősége, másrészt a részlegek alkalmazásának kérelemhez kötöttsége, vagy a hivatalból való alkalmazás lehetősége. Ha a törvény szövegéből kifejezetten más nem következik, a speciális részlegek alkalmazására mind az elítélt kérelmére, mind pedig hivatalból sor kerülhet.

További – rendeleti szintű – elhatárolási szempont lehet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet (a továbbiakban: bv. szabályzat) 33–41. §-a által meghatározott progresszív

rezsimszabályok elemzése, e tekintetben az egyes szabadságvesztés-végrehajtási fokozatokon (fegyház, börtön, fogház) belül szigorúbb, általános, vagy enyhébb progresszív rezsimdifferenciálási szabályokat ír elő a jogszabály. Az egyéniesítést szolgáló rezsimszabályok a végrehajtási fokozatokon belül az elítélt életrendjének szigorúságát, az elérhető kedvezmények körét és mértékét (például kapcsolattartás formáinak gyakorisága, a szabadon felhasználható letéti pénz személyes szükségletekre fordítható aránya), valamint a szabad élethez viszonyított lehetőségeket lépcsőzetesen bővülő rendszerben valósítják meg. Az egyes speciális részlegek vonatkozásában a bv. szabályzat eltérőképpen utal vissza a szabadságvesztés végrehajtási fokozatra, illetve az azon belül alkalmazandó progresszív rezsimszabályokra.

A speciális részlegek összességében a szabadságvesztés végrehajtása rendje tekintetében privilegizált kört alkotnak más elítéltsocsoportokhoz képest. A Bvtv. 99. § (4) bekezdése alapján az adott részlegen belül az elítéltek végrehajtási fokozattól függetlenül együtt helyezhetők el. Az egyébként fegyház, börtön és fogház végrehajtási fokozatba elhelyezett elítéltek általános szabályok szerinti kötelező elkülönítése alóli kivételt a speciális részlegen elhelyezett elítéltek személyi sajátosságaival és körülményeivel kapcsolatos intézkedések teszik indokolttá. Ezek a végrehajtási szabályok, garanciák, szakmai protokollok csak abban az esetben tudnak hatékonyan érvényesülni, ha a speciális részlegen elhelyezett elítéltek mások közül kiemelve, külön zárkában, illetve az elhelyezésre szolgáló külön körleten töltik büntetésüket. Az egyes speciális részlegek rendeltetéséből adódóan, bizonyos esetekben – például a gyógyító-terápiás részlegen – a kezelés célja érdekében a dinamikus biztonság elve megelőzi a statikus biztonság eszközeit, amikor a fegyház fokozatú elítélt által is lakott zárka ajtaját nyitva kell tartani. Ezzel szemben a hosszú időes speciális részlegen a börtönfokozatú elítéltnak is azzal kell szembesülnie, hogy az általános szabályokhoz képest az elhelyezésből adódóan a zárkájának ajtaja zárva van.

A részlegek sajátosságából, a működtetésből eredő sajátos szakmai szükségletekből adódóan meghatározták a bv. intézetek fogvatartotti körhöz igazodó illetékességét (területi alapon történő feladatmegosztás), ennek alapján egyes speciális részlegek meghatározott bv. intézetekben működnek.

A speciális részlegek törvényi szintű megjelenése

A speciális részlegek törvényi szintű szabályozását az a törekvés tette indokolttá, hogy az alapjogokat szabályozó, illetve azok garanciáit jelentő rendel-

kezelések rögzítésére a jogrendszer csúcán álló jogszabályi formában kerüljön sor. A személyi szabadságukban és más alapjogokban korlátozott elítéltek között a speciális csoportban elhelyezett személyek több olyan sajátos gondoskodást jelentő kedvezményben részesülnek, amelyekhez többletjogosultságok társulnak. Ilyen sajátos gondoskodási forma a gyógyító-terápiás részleg, valamint a pszichoszociális részleg tekintetében szakmai tartalomként meghatározott komplex terápiás program. A hosszú idős speciális részleg vonatkozásában az elítéltek egyes jogainak börtönkörülményekhez képest is szigorúbb gyakorlása, másrészt a részlegre helyezés alkalmazásával járó kapcsolattartási többletkedvezmények teszik indokolttá a törvényi szabályozást. A dropprevenció részleg, az önrendelkezési jog önkéntes korlátozása, az egészségügyi adatok rendszeres kezeléséhez való hozzájárulás mellett ugyancsak kapcsolattartás tekintetében ad többletjogot az elítélteknek. Az alacsony biztonsági kockázatú részleg az ott meghatározott elítéltek számára mozgásszabadságuk, életviszonyuk meghatározottsága tekintetében nyújt kedvezményeket más elítéltekhez képest.

A hosszú idős speciális részleg

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés 1999. március 1-jei bevezetése óta, a bíróságok ítélkezési gyakorlatának figyelemmel kísérése mellett, a büntetés-végrehajtási szervezet keresi a hosszú idős elítéltek sajátos kezelési megoldásait. Ennek érdekében hozták létre 2005-ben a Szegedi Fegyház és Börtönben akkori nevén a hosszú idős speciális rezsím körletet. Az eltelt időben igazolódott, hogy a körlet a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésüket töltő elítélteken kívül más hosszú idős büntetésüket töltők elhelyezéséül is szolgálhat, míg a tényleges életfogytig tartó büntetésüket töltő elítéltek más részlegekre is helyezhetők. A hosszú idős speciális rezsím rendeltetése – szemben a Bvtv. 147. § által szabályozott biztonsági részleggel – alapvetően a kezelést szolgálva az elítéltek számára sajátos, a biztonsági követelményeknek megfelelő elhelyezést biztosít, az úgynevezett „lakóbörtön” kezelési elve mellett. Utóbbi során – ellentétben más részlegekkel – a klasszikus börtönfunkciók a hosszú idős speciális rezsím keretein belül érvényesülnek, lehetőség szerint személyre szabott módon.

A hosszú idős speciális rezsím küldtetése megfogalmazásának igénye a működésének megkezdése értelemszerűen már felvetődött, jogszabályi szintű megjelenését az Európa Tanács kínzás elleni bizottságának (*European Con-*

vention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment; CPT) 2007. évi magyarországi látogatása gyorsította fel. Kezdetben e részleg működését ugyanis nem szabályozta jogszabály, miközben a nemzetközi megfigyelők a hosszú idős speciális rezsimre „kis KBK-ként”, vagyis a korábbi különös biztonságu körlet egy fajtájaként tekintettek. A Bvtv. hatálybalépése előtt a hosszú idős speciális rezsim a hosszú idős elítéltek körleteként, rendeleti szinten 2007-től, a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 47/A §-ában, biztonsági intézkedésként volt szabályozva.

A Bvtv. kodifikálása során a hosszú idős speciális rezsim rendeltetéséből adódóan lehetőség nyílt arra, hogy e részleg – ellentétben a biztonsági részleg rendszertani elhelyezésével – a sajátos kezelési igényű elítéltek részlegeként, tehát elsődlegesen a reintegráció eszközeként, és nem biztonsági intézkedésként jelenjen meg. A hosszú idős speciális rezsim a korábbi szabályozástól eltérően tehát immár nem biztonsági intézkedés, hanem kezelési szempontú részleg, sajátos biztonsági elemekkel. Ennek alapja pedig az, hogy a részleg a hosszú idejű szabadságvesztését töltő, bizonyos szempontból kockázatot jelentő, de alapjában együttműködő elítélt közösségbe helyezésének előkészítésére szolgál. E részleg részben a dinamikus biztonság elvén nyugszik, nem a merev izolációt szolgálja közép- vagy hosszú távon amellet, hogy háttéreszközként a biztonságra veszélyes cselekmények megelőzésére, megakadályozására szolgáló statikus biztonság elvét is érvényesíti. Az elítéltek életének, tevékenységének ellenőrzése és a fogva tartás rendjének és biztonságának fenntartása leghatékonyabban a kommunikáción és a személyi állomány elítéltek körében való állandó jelenlétén alapul. A dinamikus biztonság ennek megfelelően olyan tevékenységek összessége, amelyek révén megvalósulhat az elítélt személyiségének, viselkedésének, társas viszonyainak megismerése, megértése. Ennek segítségével az elítélten az a kép kell hogy kialakuljon, hogy a személyi állomány által érvényesíteni kívánt cél az ő célja is.

Ehhez igazodóan határozza meg a Bvtv. a hosszú idős speciális rezsim részlegbe helyezhető elítéltek körét is. E szerint ide az életfogytig tartó, vagy legalább tizenöt évi szabadságvesztés-büntetését töltő elítélt helyezhető, akinek

- magatartása;
- a szabadságvesztés végrehajtása idején tanúsított együttműködési készsége;
- az intézet rendjéhez és biztonságához való viszonya; illetve
- egyéni biztonsági kockázatelemzése alapján különleges kezelése és elhelyezése indokolt abból a célból, hogy felkészülhessen a közösségbe helyezésre, illetve visszahelyezhető legyen a közösségbe.

Az elhelyezés alapja ennek megfelelően a végrehajtás során az elítélre vonatkozó tapasztalatok, az elmúlt időszak történései, a büntügyi személyes adatok és a fogva tartást érintő egyéb információk, valamint az ezekből az adatokból, ismeretekből levont, az elítélt személyére vonatkoztatott kockázatbecslési következtetések, továbbá kezelési célok.

A hosszú idő speciális rezsim életrendje a törvény rendelkezése alapján szigorúbb, az itt lévő fizikai körülmények azonban jobbak. Az elítélt itt legfeljebb másodmagával helyezhető el, és a büntetés-végrehajtás jelenlegi általános körülményeit figyelembe véve más elítéltekhez képest nagyobb zárában él. További könnyítés, hogy a Bvtv. 175–177. § által kínált kapcsolattartás gyakorisága növelhető.

Szemben a „kedvezményekkel” a részleg alkalmazása a következő kötelezően alkalmazandó biztonsági intézkedéseket jelenti. Az elítélt állandó őrzés és felügyelet alatt áll, a bv. intézet területén engedéllyel és felügyelettel mozoghat, a részleg biztonsági zárákból áll, záráját zárva kell tartani; a zárájában indokolt esetben belső biztonsági rács alkalmazható. További korlátozás, hogy munkát a hosszú idő speciális rezsimen belül, illetve a parancsnok által kijelölt helyen végezhet. A részlegben elhelyezett elítélt önképzést folytathat, az intézet csoportos művelődési, sportolási és szabadidő eltöltésének lehetőségeit csak a hosszú idő speciális részlegben belül, illetve a parancsnok külön engedélyével veheti igénybe; lelkesítő gondozásban egyénileg, közösségi lelki gondozásban a parancsnok engedélye szerint részesülhet; a magánál tartható tárgyainak köre és mennyisége korlátozható.

Az alaptörvény *Szabadság és felelősség* című fejezet I. cikkely (3) bekezdése alapján az alapvető jogokra és kötelezettségekre vonatkozó szabályokat törvény állapítja meg; alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható. A hosszú idő részlegre vonatkozó szabályok alapján az elítélt önrendelkezési jogában – így például mozgásszabadságában, a tartózkodási hely szabad megválasztásában, a dolgokhoz fűződő birtoklási jogában – a bv. intézetben elhelyezett más elítéltekhez képest hátrányosabb helyzetben van az állandó őrzés és felügyelet, a zárában elhelyezett belső biztonsági rács, a korlátozott, szigorúbb feltételekhez kötött munkavégzés, a közösségi vallásgyakorlás, valamint a művelődési és szabadidős programok szigorúbb keretek között való gyakorlása tekintetében.

A Bvtv. rendelkezései alapján az e részlegben elhelyezett elítélt szabadágvesztés-végrehajtási fokozatára (a gyakorlatban fegyház- és börtön-) vo-

natkozó általános szabályok a hosszú időes speciális rezsím alkalmazása esetén annak végrehajtási rendjéhez igazodnak, vagyis a rezsím speciális szabályai elsődlegesen az adott elítélt végrehajtási fokozatának megfelelő törvényi rendelkezésekhez képest.

A hosszú időes speciális rezsím szabályainak alkalmazása – a rendeltetéséből eredő, alapjogot korlátozó, valamint egyes jogok módosult gyakorlását megalapozó intézkedések miatt – sajátos törvényi garanciák mellett történik. Ennek tekinthetők a következő törvényi rendelkezések:

- a bv. intézetben belüli, fogva tartással érintett szakterületeket átfogó befogadási és fogva tartási bizottság szakmai egyeztetésen alapuló döntése, amelyet háromhavonta felül kell vizsgálni, illetve a hosszú időes speciális rezsimbeli elhelyezést haladéktalanul meg kell szüntetni, ha a feltételei már nem állnak fenn;
- a hosszú időes speciális rezsím alkalmazásáról való döntés, illetve az elhelyezés felülvizsgálata idején az elítéltet meg kell hallgatni;
- a döntésről az elítéltet írásban tájékoztatni kell, ez azonban nem alakserű, indokolt határozatot jelent, hanem a döntés közlésének tényét dokumentálja.

A korábbi, rendeleti szintű szabályozáshoz képest a Bvtv. a hosszú időes speciális rezsím tekintetében egy alapvető fontosságú eljárási kérdést módosított a büntetés-végrehajtási szakmai igényeknek megfelelően, amikor a normaszövegből kikerült az e részlegben való elhelyezés meghosszabbításának az elítélt beleegyező nyilatkozatától való függővé tétele. Ennek megfelelően a hatályos szabályozásban a részleg alkalmazásának meghosszabbítása körében a hivatalból való eljárás kötelezettségének elve érvényesül, ellentétben az elítélt korábbi szabályozás szerinti önrendelkezési jogával.

A módosítás törvényi alapja az elítélt Bvtv. 136. § a) pontjában meghatározott kockázatelemzési és -kezelési szempontú csoportba sorolásának túrés kötelezettsége, valamint az, hogy a Bvtv. 121. § alapján az elítélt szabad mozgáshoz, valamint a tartózkodási hely szabad megválasztásához való joga szünetel. A hosszú időes speciális rezsím a bv. intézetben belül szigorúbb izolációt tesz lehetővé, valamint – a jobb elhelyezési körülmények és a kapcsolattartási lehetőségek növelése mellett – az alapjogok előbb ismertett további korlátozását jelenti. Ennek megfelelően az elítéltek e részlegben történő meghosszabbított elhelyezéssel történő büntetéstöltése eltérő érdekeltektől vezérelt; így érthető, hogy egyes elítéltek továbbra is a hosszú időes speciális rezsímet választanák, míg mások szeretnének elkerülni onnan. Ezzel szemben azonban a bv. intézet rendje és biztonsága, valamint az elítélt közösségbe helyezése, vagy oda visszahelyezése

ugyancsak a jogalkotó által törvényi szinten meghatározott érdek, cél, vagy feladat. Az elítélt önrendelkezési jogának ily módon történő szükséges és arányos korlátozása és a bv. intézet biztonsági érdeke arányban áll egymással.

Az elítéltet védő, törvényben megjelenő garancia az elítélt első elhelyezése, vagy annak meghosszabbítása esetére az elítélt személyes meghallgatása, valamint az írásbeli tájékoztatás kötelezettsége. Az elítéltet a kifejezetten a hosszú idős speciális részlegbe helyezés vonatkozásában megillető törvényi garanciák mellett értelemszerűen a Bvtv. szerinti általános jogvédelmi eszközök is megilletik, ilyennek tekinthető a Bvtv. 21. § (1) bekezdés szerinti általános panaszjog, valamint a büntetés-végrehajtás törvényességi felügyeletét ellátó ügyészhez vagy egyéb jogvédő intézményekhez fordulás joga.

A bv. szabályzat szerint a hosszú idős speciális részleg az országos parancsnok által kijelölt bv. intézetnek az e célra kialakított *elkülönített része*, amely sajátos szabályok alapján működtetett, speciálisan kialakított és felszerelt biztonsági zárkákból és a hozzájuk tartozó helyiségekből áll. A részleg ennek megfelelően a biztonsági zárkákon túl a „lakó- vagy otthonbörtön” feltételeit megteremtő közösségi terekből, valamint sétaudvarból áll, amelyeket a bv. intézet más részén elhelyezett fogvatartottak nem vehetnek igénybe. Hosszú idős speciális részleg jelenleg a Szegedi, a Sátoraljaújhelyi, valamint a Budapesti Fegyház és Börtönben működik, a felsorolás a kialakításuk időrendi sorrendjét is tükrözi.

Az hosszú idős speciális rezsím alkalmazásának szakmai alapja a végrehajtás során az elítéltre vonatkozó, rendelkezésre álló *adatok*, a megszerzett tapasztalatok, így a bűnügyi személyes adatok, az elmúlt időszak történései és a fogva tartást érintő egyéb információk, valamint az ezekből az adatokból, ismeretekből levont, az elítélt személyére vonatkoztatott kockázatbecslési következtetések, továbbá kezelési célok.

A Bvtv. alapján általános előírás, hogy az elítéltek esetében a befogadás után *kockázatelemzési vizsgálatra* kerül sor, ennek nyomán a kockázatértékelési összefoglaló jelentésben sor kerül az általános – visszaesési és fogva tartási – kockázat, továbbá ennek megfelelően a kockázat csökkentéséhez szükséges sajátos egészségügyi, pszichológiai, biztonsági és reintegrációs feladatok megállapítására. A bv. szabályzat kiemeli, hogy a hosszú idős speciális rezsím alkalmazásáról való döntés során a befogadási és fogvatartási bizottság (a továbbiakban: BFB) a kockázatelemző és értékelő összefoglaló jelentést is figyelembe veszi.

A hosszú idős speciális rezsím alkalmazása során a telefonálás, látogatófogadás és csomagküldés gyakorisága tekintetében alkalmazható kedvezmények mellett az elítélt a jogait az általánoshoz képest *szigorúbb*, biztonsági vonatkozású szervezési körülmények között gyakorolhatja, valamint szigo-

rúbb biztonsági szabályok érvényesek rá. Erre példaként a Bvtv.-ben alapesetként meghatározott egyéni lelki gondozás, a más részlegben elhelyezett elítéltektől elkülönülten igénybe vehető szabadidős programok, vagy a zárkában alkalmazható belső biztonsági rács hozhatók fel, ezek mellett a bv. szabályzat azt is előírja, hogy az elítéltet a rá irányadó fegyház vagy börtön végrehajtási fokozaton belül a szigorúbb rezsimbe kell sorolni. A Bvtv. alapján az *egyéni mérlegetéssel magasabb számban* biztosítható telefonáláson, csomagküldésen és látogatófogadáson túl – alapesetben – e kapcsolattartási formák, illetve a személyes szükségletre fordítható összeg más rezsimekhez képest ritkább és alacsonyabb mértékű igénybevételét teszi csak lehetővé.

E körülmények indokolják a részlegbe helyezést, illetve a felülvizsgálat, az ezekhez kapcsolódó eljárásrend, valamint a garanciák Bvtv.-ben való rögzítését.

Visszaulva a CPT által a hosszú idős speciális rezsim iránti kiemelt korábbi érdeklődésére, érdemes a biztonsági intézkedések között szabályozott biztonsági részleg és a hosszú idősök körletének egymáshoz való viszonyára, a hasonlóságra és a különbségekre utalni. A két intézmény tartalmában, a büntetés-végrehajtási jogviszonyból eredő jogosultságok szigorúbb keretek közötti megteremtése tekintetében többnyire hasonlít egymáshoz, ugyanakkor rendszertani elhelyezés tekintetében eltér: a biztonsági részleg a törvény külön részében szabályozott biztonsági intézkedés, szemben a hosszú idős speciális rezsimmal, amely sajátos kezelési igény alapján működő részleg. A két jogintézmény azonban az elítéltek célcsoportja (biztonsági részleg esetében a biztonsági kockázat az elsődleges), a döntéshozó szerv (biztonsági részlegnél a parancsnok döntése szükséges), a döntés írásba foglalása (biztonsági részlegnél indokolt határozat), a behelyezéskor alkalmazott eljárásrend (biztonsági részlegre helyezés elrendelésénél a meghallgatás mellőzhető), valamint a panaszjog érvényesítése (biztonsági részleg vonatkozásában a bv. bíró panasz fórumként megjeleneik) tekintetében is eltér.

A száraz jogszabályi előírásokon túl a hosszú idős speciális rezsim alkalmazása kemény szakmai feladat az itt dolgozó szakembereknek, hiszen sok esetben a normális emberi kapcsolatok kialakítására képtelen, adott esetben több embert megölő elítélteket kell a közösségi életre, a mások érdekeinek elfogadására alkalmas emberekké formálni. Ez a reintegrációs tevékenységekkel, a közösségi programokkal, valamint a terápiás lehetőségekkel valósulhat meg. Utóbbi keretei között jó eredményeket értek el a kisállat-terápiával is, ez a kisállatról való gondoskodás útján az elítéltet megtaníthatja az érzelmi megnyilvánulásokra, és arra, hogy az élőlényeknek – sem állatnak, sem pedig embernek – nem szabad ártani.

A gyógyító-terápiás részleg

A gyógyító-terápiás részlegre utalt elítéltek túlnyomórészt személyiségzavaros (antiszociális, disszociális, skizoid, úgynevezett kevert típusú, borderline-os) kezelt gyógyult elmebeteg, illetve mentálisan retardáld (enyhe vagy közép súlyos értelmi fogyatékos), vagy krízishelyzetben lévő személyek, valamint az utóbbi időben ugrásszerűen nőtt a skizofrén (elmebeteg) elítéltek száma is. Ugyancsak aggasztó tendencia a tipikusan már a serdülőkor óta fennálló kábítószer-fogyasztás következményeként kialakult személyiségzavar, személyiségváltozás egyre jelentősebb számban való megjelenése is.

A részlegben elhelyezettek számára a reintegrációs tevékenységet komplex terápiás program keretében kell megvalósítani; állapotuknak megfelelő jellegű és idejű terápiás foglalkoztatást, oktatást, valamint pszichológiai foglalkozásról kell gondoskodni. A terápiában az egyéniesítésnek alapvető szerepe van, kiemelt cél a készség- és személyiségfejlesztés. A gyakorlatban a gyógyító-terápiás részlegre történő elhelyezésre akkor kerül sor, ha a probléma túllép az egyszerűbb, gyógyszerrel kezelhető panaszokon. Utóbbi mellett közegterápiaként rajz-, illetve kézműves-foglalkozást, filmvetítést alkalmaznak, valamint egyéni pszichológusi beszélgetések segítik az elítélteket, ezenkívül csoportos támogató, az aktuális nehézségeket átbeszélő foglalkozások jelentik a terápiát az elítéltek számára. A büntetés-végrehajtásban jelentős tapasztalatra tettek szert továbbá a kisállat-terápiában is.

A Bvtv. a gyógyító-terápiás részlegre helyezendők körét taxatív módon határozza meg:

- korlátozott beszámítási képességű;
- az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben (IMEI) kóros elmeállapota miatt kezelt és javult állapotú elítélteket (tehát nem kényszer-egógykezelt betegeket); valamint
- a személyiségzavar jellege, vagy annak súlyossága miatt a gyógyító-terápiás részlegben való elhelyezést igénylő elítélteket kell a részlegbe helyezni.

E többlet teszi indokolttá azt, hogy a gyógyító-terápiás részlegben az elítéltek végrehajtási fokozattól függetlenül helyezhetők el.¹ Az itt elhelyezett elítéltek személyi jellemzői, illetve a végrehajtandó speciális szakmai feladatok indokolják, hogy a gyógyító-terápiás részlegbe helyezett elítélt életrendjét a más részlegben elhelyezett elítéltekhez képest külön napirend szabályozza.

¹ A Bvtv. 99. § (4) bekezdését e tekintetben a bv. szabályzat 69. §-a megismétli.

A gyakorlatban ennek megfelelően a gyógyító-terápiás részleg kijelölésére a bv. intézet *elkülönített részében* kerül sor, és külön közösségi foglalkoztató helyiség is tartozik hozzá. A részlegre vonatkozóan szabályozni kell a zárkaajtók zárva, illetve nyitva tartásának rendjét, a házi- és napirend sajátos rendelkezéseit, a munkáltatásba, a munkaterápiás foglalkoztatásba, oktatásba és képzésbe történő bevonás lehetőségét, valamint a reintegrációt elősegítő művelődési, szabadidős, sport-, személyiségfejlesztő, illetve gyógyító-rehabilitációs programokban való részvétel lehetőségét. A szabályozás a témakörnek megfelelően részben az intézet házirendjében, részben parancsnoki intézkedésben, részben pedig a bv. intézet heti programtervében történik.

Az érintett elítéltek gyógyító-terápiás részlegben történő – határidő nélküli – elhelyezésére a fő szabály szerint az *IMEI-ben történő kivizsgálás után* kerülhet sor, ez orvosi javaslatra harminc napra, amely egy alkalommal további harminc nappal meghosszabbítható. A korlátozott beszámítási képességű, valamint a személyiségzavarban szenvedő elítéltek az *IMEI-kivizsgálás előtt is* a részlegbe helyezhetők.

Eljárási szempontból a gyógyító-terápiás részlegre helyezés az IMEI döntését, míg ideiglenes elhelyezéskor – korlátozott beszámítási képességű, valamint a személyiségzavarban szenvedő elítéltek esetében – a helyi bv. orvos javaslatát igényli, utóbbi során a BFB döntése érdemi jellegű. A kihelyezés eljárásrendje elkülönül abból a szempontból, hogy korlátozott beszámítási képességű, illetve személyiségzavarban szenvedő elítéltről, vagy kóros elmeállapotú elítéltről van-e szó. Előbbi két esetben a BFB a bv. orvos javaslata alapján dönt a kihelyezésről, míg utóbbi esetben az IMEI-nek van érdemi döntési jogköre, és a BFB csak formális (végrehajtó) szereppel bír.

A Bvtv. a parancsnok számára a rezsimszabályoknak megfelelően felhatalmazást ad a zárkaajtók zárva vagy nyitva tartásának meghatározására. A gyógyító-terápiás részleg jellemzője a terápiás célból alkalmazott nyitottság, ennek érdekében a részlegen belül a zárkaajtók a napirend szerint nyitva vannak. Meg kell jegyezni azonban, hogy nem ütközik törvényi előírásba az sem, ha a gyógyító-terápiás részlegen elhelyezett elítélt zárkájának ajtaja zárva van.

A gyógyító-terápiás részlegre meghatározott rezsimszabályok szerint az ott elhelyezett elítéltre a börtön végrehajtási fokozaton belüli *általános rezsimszabályok* érvényesek azzal a különbséggel, hogy eltávózása és kimaradása nem engedélyezhető. A tilalom indoka a részlegen elhelyezett elítéltek mentális vagy pszichés állapota miatti fogva tartási és közbiztonsági kockázat.

A gyógyító-terápiás részleg működése *komplex terápiás programot* nyújt az ott elhelyezett elítélteknek, ehhez elengedhetetlen a bv. orvos, a klinikai

szakpszichológus, a pszichiáter, valamint a reintegrációs tiszttal összehangolt tevékenysége. A gyógyító-terápiás részleg szakmai működése során kiemelt fontosságú az általános egészségi, az ideg- és elmegyógyászati ellátás, a diagnózis felállítása és a gyógyszeres terápia, az exploráció és a pszichológiai tesztek alkalmazása, az intelligencia és személyiségszerkezet feltérképezése, a krízisintervenciós tevékenység, az IMEI-vel való szakmai együttműködés, az elítéltekkel való célzott egyéni és csoportos, illetve pszichológiai foglalkozás, valamint az egyéb terápiás beavatkozás lehetőségének mérlegelése.

A gyógyító-terápiás részlegben a gyógyszeres ellátás mellett és a pszichológussal zajló egyéni beszélgetéseken túl úgynevezett közegterápia alkalmazása történik (rajz, kézműves-foglalkozás, filmnézés), valamint nagycsoportos foglalkozást tartanak, az aktuális gondok kibeszélése érdekében, illetve együtt énekelnek, játszanak az elítéltek. Lényegében tehát szupportív, vagyis támogató, az aktuális nehézségeket átbeszélő terápia zajlik itt, a klasszikus, pszichológiai feltáró tevékenységre – pszichológiai alkalmasság és kapacitás híján – nincs lehetőség.² Az előbbieken túl a gyógyító-terápiás csoport alkalmazza a már említett kisállat-terápiát is.

A gyógyító-terápiás részlegbe történő helyezés *kérelemre vagy hivatalból* kezdeményezhető, a kérelemre történő elhelyezés során indokolt annak mérlegelése, hogy a részlegre valóban a szakmai indokok alapján rászoruló elítéltek kerüljenek, illetve elengedhetetlen a részleg előnyeit kereső, a közösségbomlasztó, vagy a társak kihasználására törekvő személyek beazonosítása. Részükre – ha az indokolt – a komplex terápiás program a részlegbe való fizikai elhelyezés nélkül, a korábbi elhelyezés fenntartásával is megoldható.

Az ide kerülő elítéltek kedvezőtlen személyi összetételében jelentős szerepe van a korai kábítószer-fogyasztásnak, ehhez a tipikusan alacsony műveltségi szint és iskolázottság, valamint a társadalmi együttélés alapvető szabályainak tagadása is társul. Az érintett elítéltek jelentős része húsz és harminc év közötti, életútjuk jellemzője a félbehagyott iskola, a korai és rossz irányba alakuló párkapcsolat, valamint általában is a kudarc. Az ilyen élethelyzetben lévő, jellemzően legfeljebb ötévi szabadságvesztést töltő elítéltek reintegrációjára megoldást kell kínálnia a büntetés-végrehajtásnak, az elítéltek kezelése a következő évek nagy feladata lesz. Ebben fontos szerepe lesz az intézeti reintegrációs tevékenységnek, amikor is az elemi társadalmi lét megteremtése érdekében az alapvető erkölcsi és etikai nevelés, a konvencio-

² Legát Tibor: Terápia a szegedi fegyházban – Segít a tengerimalac. Magyar Narancs, 2010. július 22. http://magyarnarancs.hu/lokal/terapia_a_szegedi_fegyházban_-_segit_a_tengerimalac-74215

nális szabálytudat alakítása az első rendű. A reintegráció eszköze az iskolai oktatás, valamint olyan OKJ-s szakmai képzések, amelyek a hátrányokkal küszködő, sajátos gondoskodást igénylő elítélteknek pozitív tapasztalatot és sikerélményt nyújtanak a szabadságvesztés idején. Erre építkezve lehet esélye az elítéltnak arra, hogy pozitív irányba alakított értékrendjével, valamint sikerélményeivel a szabad életben is sikeres lehessen.

Az előbbi elítéltek sikeres reintegrációja mint legfőbb cél elérése érdekében a kezelési módszertan kidolgozására és fejlesztésére lesz szükség, ennek során felvetődhet olyan megoldás is, amely a személyiségzavart és a kábítószerek-használat káros következményeit a gyógyító-terápiás részleg keretében végrehajtott kábítószerrel leszoktató programmal kezeli. Mindez a gyógyító-terápiás, valamint a drogprevenációs részleg egymáshoz viszonyított helyzetének átgondolását is igényelheti a későbbiekben.

A pszichoszociális részleg

A Bvtv. által egyiken újonnan bevezetett intézmény a pszichoszociális részleg. Az általános elhelyezés és a gyógyító-terápiás részleg között átmenetet alkotó pszichoszociális részlegnek a törvénybeli megjelenését szakmai igények alapozták meg, ezzel a büntetés-végrehajtási szervezet a lelki és más beilleszkedési problémákkal küszködő elítélteket segíti. E részleg a gyakorlatban az általános közösségi elhelyezéssel járó kockázatok, hátrányok megelőzése érdekében olyan elítélteknek nyújt védett elhelyezést, akik jellemzően személyi körülményeik (például öregkor, gyenge fizikum, betegszobai elhelyezés nem igénylő egészségi állapot, vagy az elkövetett bűncselekmény) miatt sajátos gondoskodást igényelnek, ami értelemszerűen a pszichés és társadalmi kapcsolatot is befolyásolja.

A pszichoszociális részlegre helyezés Bvtv. által meghatározott feltételeit a bv. szabályzat bővítette. A Bvtv. alapján pszichoszociális részlegre helyezhető³, ha a gyógyító-terápiás részlegre helyezés feltételei nem állnak fenn, és az elítélt

- személyiségzavarban szenved; vagy
- mentális állapota miatt különleges gondozást igényel.

³ Bvtv. 107. § (1) bekezdés

A törvényi jogcímeken felül a bv. szabályzat az elhelyezés feltételeit a már korábban kialakult gyakorlatnak megfelelően bővítette, amikor az elhelyezés lehetőségét arra az elítéltre is kiterjesztette, akinek

- személyi körülményei alapján; vagy ha
- az általa elkövetett bűncselekmény jellege; vagy
- egyéb veszélyeztetettsége okán a biztonságos fogva tartása csak e részlegbe helyezéssel oldható meg.

Hasonlóan a gyógyító-terápiás részleghez, a pszichoszociális részlegben elhelyezett elítélt is hozzájut a komplex terápiás programhoz. A pszichoszociális részlegbe helyezést megalapozó személyi körülmények, az egészség védelme, és a gondoskodás teszi indokolttá, hogy a pszichoszociális részlegben az elítéltek *végrehajtási fokozattól függetlenül* helyezhetők el.

A pszichoszociális részleg különös rezsimszabályai szerint az ott elhelyezett elítéltre a börtön végrehajtási fokozaton belüli *általános rezsimszabályok* érvényesülnek azzal, hogy eltávozás és kimaradás nem engedélyezhető. Szemben azonban a gyógyító-terápiás részleggel, a pszichoszociális részlegben a támogatást igénylő személyi körülmények vagy az elítélt fizikai védelme is megalapozhatja az elhelyezés megállapítását, amelyek nem tekinthetők fogva tartási vagy közbiztonsági kockázatnak. A jogszabályi tilalomra tekintettel a bv. intézetnek az eltávozás vagy kimaradás engedélyezésére a pszichoszociális részlegről történő – akár átmeneti – kihelyezés esetén van lehetősége, ez a sajátos helyzet felvetheti az intézetelhagyás e tilalmának újragondolását a kockázatot nem jelentő elítéltek esetében.

A pszichoszociális részlegbe helyezés kérelemre vagy hivatalból kezdeményezhető. A részlegben való elhelyezés megszüntethető, ha az elítélt a reintegrációs programban meghatározottakat nem teljesíti, súlyos fegyelemsértést követ el, vagy a behelyezés feltételei egyébként már nem állnak fenn.

A pszichoszociális részlegben elhelyezett elítélt reintegrációs tevékenységét komplex terápiás program keretében kell megvalósítani, ez jellegében alapvetően hasonlít a gyógyító-terápiás részlegben alkalmazott módszerekhez.

A drogprevenciós részleg

A kábítószer-probléma kezeléséről szóló nemzeti stratégia (2010–2018) kifejezésre juttatja, hogy a büntető igazságszolgáltatás hatókörébe került egyének szabadon bocsátása előtt olyan programok kimunkálására van szükség, ame-

lyek elősegítik a sikeres társadalmi beilleszkedést, az életminőséget kedvezően befolyásoló készségek és jártasságok kialakítását, ezáltal teremtve védettséget a droghasználat és általában az egészséget veszélyeztető magatartásformák vonatkozásában. Ennek során nagy szükség van a helyi közösséggel, a civil és a szakmai szervezetekkel, munkaügyi központokkal, pártfogó felügyelőkkal való együttműködésre. A stratégia szellemének megfelelően a bv. intézetekben folytatott megelőzés elsősorban a drogprevenációs részlegekben zajlik. E részleg célja az ott elhelyezett elítéltek megismertetése a drogfogyasztás következtében kialakuló függőség kezelésével, illetve a megelőzés lehetőségével, továbbá a már kialakult káros szokások, következmények hatásainak csökkentése. Mindez elősegíti az elítélt normál környezetbe helyezését.

Az elítéltek motiválása érdekében a törvény arról rendelkezik, hogy a részlegben elhelyezett elítéltek számára a kapcsolattartás gyakorisága növelhető. A Bvtv. alapján az egyéni mérlegelés alapján *magasabb számban biztosítható* telefonáláson, csomagküldésen és látogatófogadáson túl az egészségügyi adatok kezeléséhez való hozzájárulás, és annak mintaadási kötelezettségként való megfogalmazása indokolja a részlegre helyezés és az onnan történő kihelyezés feltételeinek, az ezekhez kapcsolódó eljárásrend, valamint a garanciák Bvtv.-ben való rögzítését. A részleg az együttműködő elítéltek elhelyezésére szolgál, ennek során követelmény a szabad élet körülményeihez leginkább hasonló környezet kialakítása is.

A drogprevenációs részlegen – *kérelmére* – az az elítélt helyezhető el, aki írásban nyilatkozik arról, hogy a kábítószer-mentesség ellenőrzése érdekében aláveti magát *rendszeres vizsgálatoknak*, és azokhoz vizsgálati anyagot (testvéladékokat) szolgáltat.⁴ Ennek alapján az elítélt havonta előre meg nem határozott időben köteles a bv. intézet egészségügyi dolgozójának felügyelete mellett kábítószer-mentesség ellenőrzésére szolgáló vizsgálati mintát adni. A nyilatkozattétel megköveteléséből adódóan a drogprevenációs részlegbe helyezés során az elítélt önrendelkezési joga (kérelme) a hangsúlyos elem, ezzel összhangban az elítélt írásbeli kérelmére a drogprevenációs részlegben történő elhelyezést meg kell szüntetni. Az egészség védelme, valamint különösen az önként vállalt speciális együttműködési kötelezettség teszi indokolttá a különálló drogprevenációs részleg működését, és azt, hogy itt az elítéltek *végrehajtási fokozattól függetlenül* helyezhetők el.

⁴ Bvtv. 108. § (1) bek.

A részlegbe helyezéshez szükséges vélemény elkészítése folyamán ki kell térni a *rendelkezésre álló dokumentumokban* foglaltakra. A drogprevenációs részlegben elhelyezés kérelmezése feltételezi az ítéletkiadmány, a környezet-tanulmány, a korábbi szabadságvesztés idején keletkezett büntetés-végrehajtási iratok tanulmányozását, és a releváns adatok felhasználását. E tekintetben hangsúlyozandó, hogy az elítélt egészségügyi adatainak, illetve az esetleges káros szenvedélyeire vonatkozó adatok kezelésének lehetőségét a Bvtv. is rögzíti, azonban a célhoz kötöttség, a szükségesség és arányosság e tekintetben is követelmény.

A drogprevenációs részlegre meghatározott rezsimszabályok szerint az ott elhelyezett elítéltre a börtön végrehajtási fokozaton belüli *általános rezsimszabályok* érvényesülnek, azzal, hogy az elítélt

- látogatót havonta két alkalommal, alkalmanként kilencven perc időtartamban fogadhat;
- kapcsolattartójával hetente öt alkalommal, alkalmanként tíz perc időtartamban telefonálhat;
- számára kimaradás tizenkét óra időtartamban engedélyezhető;
- eltávozásra nem engedhető.

A drogprevenációs részlegben történő elhelyezés megszüntetésére hivatalból abban az esetben kerül sor, ha a kábítószer-mentesség ellenőrzésére szolgáló vizsgálat eredménye pozitív (az elítélt szervezetében kábítószerrel mutatott ki), az elítélt az intézetben vagy azon kívül súlyos fejelemsértést, illetve bűncselekményt követ el, vagy az együttműködési kötelezettségét nem teljesíti.

A drogprevenációs részlegben elhelyezett elítélt reintegrációs tevékenységét komplex terápiás program keretében kell megvalósítani. A kábítószerprevenációs részleg olyan tanuló közösség, amely a csoportterápiára épül, amelyben kiemelt feladat a szenvedélybetegségekhez kapcsolódó szociális és mentális hiányosságokkal való foglalkozás, az ártalmas következmények csökkentése. A foglalkozásokon kiemelt szerepet kapnak a prevenció alappillérei: a készség- és személyiségfejlesztés, az ismeretközlés és az egészséges lehetőségek gyakoroltatása. A rehabilitációs közösség az együttműködésre épül, de nemcsak a betegek, hanem a személyzet aktivitását is feltételezi. A részleg működéséhez az egészségügyi szakterület, a klinikai szakpszichológus, a pszichiáter, valamint a reintegrációs tiszttel összehangolt tevékenységek szükségesek, a civilszervezetek szakmai munkába való bevonása mellett.

Az alacsony biztonsági kockázatú részleg

A Bvtv. egyik alapvető vonása az elítélt aktív bevonása a reintegrációs folyamatba, ennek során a jogalkotó az egyént együttműködő, sorsáért felelős alanyként feltételezi. Ennek egyik megjelenési formája a Bvtv. által új jogintézményként bevezetett alacsony biztonsági kockázatú részleg.

E részlegre az az elítélt helyezhető el, akinek a fogva tartása nem igényli magas szintű biztonsági védelmi eszközök alkalmazását. Az itt elhelyezhető elítéltek között privilegizált elítéltsoporként jelenik meg a *gondatlan bűncselekmény* miatt kiszabott, *egyévi* vagy annál rövidebb tartamú szabadságvesztését töltő elítéltek köre, esetükben a pártfogó felügyelőnek külön meghatározott feladatai vannak az elítélt társadalmi kapcsolatainak megerősítése, a reintegrációs program megvalósítása, és szükség esetén a családi kapcsolatok helyreállítása érdekében.

Az alacsony biztonsági kockázatú részlegesen csökkenthető az életrend meghatározottsága, az elítélt a számára egyénileg meghatározott reintegrációs programokon kívüli szabad idejét belátása szerint használhatja fel, és a bv. intézet kijelölt területén szabadon mozoghat. A Bvtv. szóhasználata az életrend meghatározottságának csökkentése mint engedmény terén megengedő, valamint a bv. intézet kijelölt területének megállapítása körében is széles mozgásteret ad a bv. intézetnek.

Az alacsony biztonsági kockázatú részlegre helyezés a Bvtv. alapján megszüntethető, ha az elítélt a büntetés-végrehajtás rendjét súlyosan megsérti. A bv. szabályzat a részlegre helyezés megszüntethetőségét pontosította, amikor a Bvtv. által megfogalmazott rendelkezésben a *súlyos vagy többszöri fegyelmsértést*, vagy *bűncselekményt* határoz meg a megszüntetés feltételeként.

A Bvtv. a pártfogó felügyelő számára egyértelmű illetékességi szabályokat, valamint a korábbinál jóval szélesebb feladatkört határoz meg, e vonatkozásban privilegizált elítéltsoporként jelenik meg a már említett, alacsony biztonsági kockázatú részlegesen elhelyezett, gondatlan bűncselekmény miatt kiszabott, egyévi vagy annál rövidebb tartamú szabadságvesztését töltő elítéltek köre. E személyek reintegrációjának elősegítése érdekében a bv. intézet székhelye szerint illetékes pártfogó felügyelő legkésőbb a bv. intézetből való szabadulás várható időpontja előtt két hónappal megkezdi a gondozást az elítélt társadalmi kapcsolatainak megerősítése érdekében, felkeresheti az elítélteket, és tájékoztatást ad a társadalomba beilleszkedés elősegítése érdekében. A törvény feladatot határoz meg a pártfogó felügyelő számára a reintegrációs programban annak megvalósítása, fejlesztése, értékelése terén,

szükség esetén a családi kapcsolatok helyreállítása, valamint az elítélt társadalmi kapcsolatainak megerősítése érdekében is.

Az alacsony biztonsági kockázatú részleg különös rezsimszabályai szerint az ott elhelyezett elítéltre a saját végrehajtási fokozaton belüli enyhébb rezsimszabályok vonatkoznak azzal, hogy az életrend csökkent meghatározottsága, a szabadidő belátás szerinti felhasználása, az intézet kijelölt területén történő szabad mozgás, valamint a reintegrációs programban való részvétel szabályai mellett a fogház enyhébb rezsimszabályai az irányadók. A jogszabályban rejlő ellentmondás feloldása szükséges tehát, mert a bv. szabályzat két, egymástól eltérő rezsimre hivatkozik.

A vallási részleg

A vallási részleg korábbi szakmai megfelelője a brazil példa alapján létrehozott APAC-körlet (Association for the Protection and Assistance of the Condemned; szövetség az elítéltek védelmére és támogatására), amely a keresztényi elven működő reszocializációt igyekszik megvalósítani a bv. intézetekben, az alacsony biztonsági kockázatú elítéltekből szervezett közösség formálásával. A nemzetközi gyakorlat szerint az itt elhelyezett elítéltek vállalják, hogy betartják a körlet szabályait, és részt vesznek a szervezett programokon. Ígéretet tesznek arra is, hogy megváltoztatják az életüket, jogkövető magatartást folytatnak, és hasznos tagjai lesznek a társadalomnak. A pozitív hozzáállás fejében a bv. intézetben az elítéltek otthonossá tehetik a számukra kijelölt zárkát vagy lakóhelyiséget, és családi istentiszteleten vehetnek részt hozzátartozóik és az egyházuk hivatalos képviselőinek részvételével.

Az előbbiekhöz igazodik a törvényi szabályozás is, amely szerint vallási részleg⁵ a bv. intézet és a vallási közösség *együtműködési megállapodása* alapján hozható létre, a vallásgyakorlás és a családi kapcsolattartás erősítése céljából. Vallási közösség az Országgyűlés által elismert egyház és a vallási tevékenységet végző szervezet⁶. Az Országgyűlés által elismert egyház bevett egyház. A vallási tevékenységet végző szervezet olyan egyesület, amelynek tagjai azonos hitelveket valló természetes személyek, és amelynek alapszabályában meghatározott célja vallási tevékenység végzése. A vallási tevé-

⁵ Bvtv. 109/A §

⁶ 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról.

kenységet végző szervezetre az egyesületre vonatkozó szabályokat az e törvényben meghatározott eltérésekkel kell alkalmazni. A vallási tevékenységet végző szervezet nyilvántartásba vétele a Fővárosi Törvényszék kizárólagos illetékességébe tartozik.

A fogvatartottak vallásgyakorlása, erkölcsi fejlődése, valamint családi kapcsolataik erősítése és fenntartása érdekében kötött együttműködési megállapodás általában olyan két- vagy esetleg többoldalú aktus, amelyben a felek a szabadságvesztés céljának elérése érdekében hosszabb távon működnek együtt. Az együttműködési megállapodás megkötésekor figyelemmel kell lenni arra, hogy az adott vallási közösség jogi helyzete, illetve a nevében eljáró személy képviselői jogosultsága tisztázott, illetve igazolt legyen, illetve arra, hogy a felek egyenrangúsága mellett a megállapodás a jogszabályoknak és a büntetés-végrehajtás alapvető érdekeinek megfelelően. Ilyen alapvető érdek lehet a fogva tartás rendje és biztonsága, a fogvatartottak és mások alkotmányos jogainak érvényesülése. A jogegyenlőség általános elvéből következően alapvető szempont az egyenlő esélyek biztosítása, illetve a diszkrimináció megelőzése, valamint annak mérlegelése, hogy a folyamatos lelki gondozás feltételei fennállnak-e a bv. intézet részéről.

Az elítélt írásbeli *kérelmére* vallási részlegre helyezhető, ha a várható szabadulásának időpontjáig legfeljebb *három év* van hátra, írásban vállalja, hogy a részleg működésére vonatkozó *szabályokat betartja*, és a reintegrációs tiszttal – a börtönlelkész véleményének kikérésével – arra javaslatot tesz. A vallási részleg vállalt szabályainak betartása alapvetően a fogva tartás rendjének és biztonságának, valamint a Bvtv. által meghatározott együttműködési kötelezettség tiszteletben tartását jelenti, ennek keretei között a vallási és lelkiismereti szabadság mint alapjog rendeltetésének és tartalmának megfelelően gyakorolható. E jog szabadságvesztés idején történő gyakorlásának előfeltétele, hogy az érintettek a vallásukra vonatkozó adatok – szükséges és indokolt mértékben történő – kezeléséhez írásban hozzájárulnak, mivel ezek különleges adatnak minősülnek. A vallási részlegben történő elhelyezés engedélyezésekor érdemes mérlegelni, hogy oda olyanok kerüljenek, akik megfelelnek a közösségi lelki gondozás feltételeinek.

A vallási részlegen az elítélt *folyamatos lelki gondozásban* részesül, és a bv. intézet által rendszeres időközönként szervezett vallási alkalmakon a *hozzátartozóival* vagy engedélyezett kapcsolattartójával közösen vehet részt, ami nem számít a rezsimszabályokhoz igazodó látogatófogadásnak. A folyamatos lelki gondozás a fogvatartottakra irányadó általános heti rendtől eltérően lényegesen rövidebb időközönként megvalósuló tevékenység, amely

megtörténhet az egyéni és közösségi lelki gondozások láncolatával, valamint más vallási tevékenységek szervezésének összességével.

Az elítélt vallási részlegben történő elhelyezését *meg kell szüntetni*, ha az elhelyezés időtartama alatt vele szemben a végrehajtás alatt elkövetett *bűncselekmény* miatt büntetőeljárás indul, *súlyos vagy ismételt fegyelmi vétséget* követ el, a vallási részleg működésére vonatkozó vállalt szabályokat nem tartja be, vagy azt írásban kérelmezi. A vallási részleg működési szabályai megszegésének megítélése mérlegelést igénylő kérdés, főbb tartalmi elemeit tárgyaltuk a korábbiakban. A részleg rendeleti szintű szabályozásának elkészítése a jövőben várható.

Összegzés

A Bvtv. alapvető célkitűzése, hogy a fogva tartás biztonságának és rendjének fenntartása mellett sor kerüljön az egyéniesítésre, valamint kiemelkedő célként határozza meg a társadalomba visszailleszkedés elősegítését, az elítéltek hatékonyabb oktatását és foglalkoztatását, a szabadulás utáni jogkövető életmód kialakításához szükséges feltételek megteremtését. Nem feledkezhetünk meg továbbá a büntetés egyik alapvető céljáról, a speciális prevencióról sem, azaz arról a követelményről, hogy az elítélt a büntetés révén tartózkodjon újabb bűncselekmény elkövetésétől.

Az elemzésünkben bemutatott speciális részlegek a törvényi célok érvényesítésére alkalmasak, működésük szakmai gyakorlata részben kialakult mederben folyik, részben folyamatban van új irányok keresése. A fejlődés jelenti a meglévő jogintézményeken belüli gyakorlat, a hangsúlyok változását, új jogintézmények létrejöttét, vagy azok belső átértelmezését is. A változás részben magasabb szintű társadalompolitikai, másrészt szűkebb szakmai igények szerint következik be. A részlegek fejlődésének társadalmi problémák által determinált, érzékletes példája a gyógyító-terápiás, a pszichoszociális és a dropprevenció részleg, valamint azok egymáshoz való viszonya, ennek kapcsán markánsan felszínre kerülnek korunk aktuális egészségügyi problémái (pszichiátriai betegek és droghasználat). A vallási, az alacsony biztonsági kockázatú, továbbá a dropprevenció részleg az egyéniesítés mellett kifejezetten szolgálja a bűncselekmények bv. intézetben belüli megelőzését is, mivel az újabb elkövetés az onnan történő kizárással jár. Szintén a bűncselekmények megelőzésének eszközeként is értelmezhető, hogy a védett elítéltek elhelyezhetők a pszichoszociális részlegben is.

Korábban hangsúlyoztuk, hogy az elítéltek kategorizálása, és ehhez kapcsolódóan az egyéniesítés szakmai megvalósítása egy folyamat, amely egyebek között a büntetőpolitikához is igazodik, illetve a büntetési gyakorlat velejárója. Ennek során nem feledkezhetünk meg a hosszú idős speciális részlegről, amelynek működtetésében tízéves gyakorlatra tett szert a büntetés-végrehajtás, miközben itt is megfigyelhető némi hangsúlyeltolódás, a hosszú idős elítéltek kvázi végleges elhelyezése helyett – részben igazodva a bíróságok ítélezési gyakorlatából adódó létszámnövekedéshez is – a közöségbe helyezés, vagy az oda visszahelyezés célját meghatározva. Az extrém hosszú idős elítéltekkel való sajátos törődés feladata a kezelési és biztonsági szempontot ötvöző hosszú idős speciális körlet működtetésével minden bizonnyal nem áll meg. Fel kell készülni arra is, hogy a hosszú évtizedeket a börtönben töltő elítélteket a büntetés-végrehajtás az öregedés és az öregkor élet- és kórtanának megfelelő ellátásban részesítse, azaz a megelőző, gyógyító és rehabilitáló idősorvoslás feltételeit indokolt esetben külön gerontológiai részlegekben segítse elő. Szintén megoldásra váró probléma lehet a világban jelenleg zajló népvándorlás nyomán megjelenő kulturális problémák büntetés-végrehajtás általi kezelése is, mivel számítani kell arra is, hogy az érintett személyi körhöz tartozó fogvatartottak előbb-utóbb a bv. intézetekben is megjelennek. A kultúrák közötti feszültségből eredő nehézségekkel kapcsolatos tapasztalatokra a magyar büntetés-végrehajtás már a délszláv háború időszakában szert tehetett.

A speciális kezelési igényű elítélteknek fenntartott részlegek működése, az oda bekerülés szándéka, az erre irányuló kérelmek száma egyúttal indikátor a bv. intézet személyi állománya számára, amiből következtetések vonhatók le a börtön rejtett, informális működésére. Az adott időszakban – korábbiakhoz képest – megugró kérelmek olyan nem kívánt jelenségekre is felhívhatják a figyelmet, mint a nagy létszámú zárakban megnövekedett kábítószer-használat, az elítéltsocsoportok közötti rivalizálás és az ebből eredő feszültség, és az erőszakos cselekmények. Elmondhatjuk tehát, hogy a bűncselekmények megelőzéséhez, a fogva tartás biztonságához a speciális részlegek nemcsak szakmai működésükkel járulnak hozzá, hanem a bv. intézetben való jelenlétükkel is, alkalmat adva a differenciálásra, az egyéniesítésre, és az elítéltek közösségének megfigyelésére.

Az említett feladatok a társadalmi jelenségek, a büntetőpolitika alakulásának elemzését, értékelését, az ezek kapcsán a büntetés-végrehajtást érintő problémák, feladatok beazonosítását és megoldását, tervezést és hatáselemzést igényelnek, mind közép-, mind pedig hosszú távon, folyamatosan vizs-

gálva az alkalmazott szakmai megoldások eredményességét. Ezek során nem hagyhatók figyelmen kívül a hatályos jogszabályi rendelkezések keretei között a bv. intézetek által alkalmazott további differenciálási, egyéniesítést szolgáló megoldások.

PALLO JÓZSEF – FORGÁCS JUDIT

Vonzások és választások

Aktuális kihívások és lehetséges válaszok a magyar börtönügyben

A két világháború közötti magyar börtönügy egyik legkiválóbb alakja, *Finkey Ferenc* 1932-ben adta közre a *Büntetési rendszerünk égető sebei* című nagyszerű tanulmányát. Ebben a korabeli büntetőjogi berendezkedés fogytékosságait ostorozza ugyan, de mintegy mellékesen utalást tesz a börtönbeli férőhelyek és a bebörtönzöttek száma között feszülő ellentétre. Természetesen nem azonosítja túltelítettségként ezt a helyzetet, hiszen az akkor uralkodó büntetőjogi szemléletmód alapvetően a megtorlást helyezte középpontba, ezért a szűkös elhelyezés gyakorlatilag erre is rimelhetett, azaz közvetlenül mutatta meg az elítélt számára azt az alapvető büntetőfilozófiai axiómát, hogy: börtönben lenni márpedig nem jó!

Ha *Finkey* ma élne, akkor ismét tollat ragadhatna és megírhatná a büntetés-végrehajtási rendszerünk égető sebei című munkáját is. A mai magyar valóság bőven szolgáltathat ehhez ténybeli és jogi alpanyagot, mert közismert, hogy a magyarországi börtönök túltelítettek. Ez a kijelentés évek óta szinte már közhelynek számít, de ha a szavak pusztá értelmén túl megpróbálunk leásni a mélyebb szakmai rétegekig, akkor jól láthatjuk azokat a káros hatásokat, amelyeket a fogvatartottak és a bv. szervezet egyaránt elszenvednek.

Az iránymód ítélet mint külső hatás

Az előbbieken jelzett eredőket két nagy dimenzió alapján érdemes vizsgálni. Egyrészt az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB) részéről 2015. március 10-én született a hazánkat elmarasztaló iránymód ítélet (*pilot judgement*), másrészt a közvetlenül érvényesülő, kedvezőtlen belső hatásmechanizmus oldaláról.

Az EJEB 1959 óta működik, és 1960. november 14-én hozta meg első ítéletét, amely természetesen egyedi jellegű ügyben született.¹ Az ilyen jellegű döntéssorozat egészen az 1990-es évek végéig meghatározta az ítéletek pro-

¹ *Lawless vs. Ireland* (application No: 332/57, judgement of 01 July 1961).

filját. Igen szemléletes az a statisztikai adat, amely szerint ebben az időszakban évente átlagosan 38 810 beadvány érkezett, ebből elfogadhatatlanná nyilvánítottak 16 724-et, és mindössze csak 720 ügyben született ítélet.² Ez azt jelenti, hogy csupán a keresetek két százaléka ért véget valamilyen verdiktrel, mindez arra is rámutat, hogy az EJEB nem állt a hatékonysága legmagasabb fokán, így a jogszolgáltató tevékenységébe vetett bizalom is erősen sérült.

Ezt a helyzetet tovább súlyosbította az a körülmény, hogy a 2000-es évekre jól körvonalazódott az a tendencia, amely az azonos vagy megközelítőleg azonos ténybeli alapból származó beadványok megjelenését, majd számának jelentős emelkedését mutatta. Például egy 2004-es felmérés szerint a folyamatban lévő ügyek nagyjából hatvan százaléka a túl hosszú nemzeti igazságszolgáltatás miatt indult. Ehhez ma már emblemikusnak tekinthető konkrét esetek is hozzájárultak. Ilyenek voltak az *Immobiliare Saffi kontra Olaszország*³, a *Brumarescu kontra Románia*⁴, illetve a *Loizidou kontra Törökország*⁵ ügyek.

Mindeme kedvezőtlen jelenségek arra vezettek, hogy az amúgy is túlerhelt EJEB érdemi munkája elnehezedett, és ez magával hozta az ésszerű háttér-idő túllépését is. A helyzet kezelése érdekében az Európa Tanács ajánlást⁶ fogalmazott meg, ebben arra hívja fel a figyelmet, hogy a típusügyekben olyan eljárásrend kialakítására van szükség, amely segíti a tagállamokat a megoldás keresésében.⁷

² Szemesi Sándor: Az emberi jogok európai örékének új fegyvere: a pilot judgement eljárás a strasbourg-i bíróság gyakorlatában. Büntetőjogi Szemle, 2014/2., 47. o.

³ Az olasz építőipari cég tulajdonosváltozása miatt kilakoltatások sorozata, amelynek következménye 123 típusítélet lett 1993 és 1999 között. Olaszország megsértette az egyezmény 1. cikkelyét: tulajdon békés birtoklásának joga – megelőző előírások nem ronthatják az állam azon jogát, hogy betartassa azokat a törvényeket, amelyek a tulajdon védelméhez kellene, és a 6-os cikkelyét: jogorvoslat észszerű időhatáron belül.

⁴ 1950-ben a felperes Dan Brumărescu szülei házáat kompenzáció nélkül államosították. 1993-ban kimondta a román bíróság, hogy ez törvénytelenül történt. Ezt követően a kártérítés elhúzódó kifizetése miatt került az ügy az EJEB elé.

⁵ Az Észak-ciprusi Török Köztársaságban a görög ciprióták által jellemzően a tulajdonuk védelme érdekében benyújtott beadványok adták az alapját. Még 2004-ben is több mint 1400 hasonló ügy volt folyamatban.

⁶ Az ET Miniszteri Bizottság Res (2004) 3. ajánlása.

⁷ Ez rímel az Emberi jogok európai egyezménye 46. cikkében megfogalmazottakra, miszerint az EJEB által biztosított mechanizmus szubszidiárius jellegű, azaz a vitás kérdéseket elsősorban a nemzeti jogban kell megoldani. Ezt a filozófiát erősíti tovább az ET Miniszteri Bizottság Res (2006) 6. ajánlása, amely a szisztematikus (strukturális) jogalkalmazási hiba azonosítására és orvoslására hívja fel a tagállamok figyelmét.

Ugyancsak a megoldáskeresést vetette fel az Emberi jogok európai egyezményének 14. számú kiegészítő jegyzőkönyve⁸, amely megteremtette annak lehetőségét, hogy a típusügyek közül az EJEB egyes ügyeket kiemelhessen (*pilot case*), míg a többi ismétlődő ügy (*repetitive case*) vonatkozásában ideiglenesen nem tesz semmilyen lépést, azaz moratóriumot ad az adott tagállamnak a jogsértő helyzet felszámolására. Ezzel megteremtődtek a pilot judgement jogintézményének elvi keretei.

Első alkalommal ezeket a *Broniowsky kontra Lengyelország-ügy*⁹ töltötte meg tartalommal. Igaz ugyan, hogy ez az eset békés megegyezéssel zárult, de a befejeződése után a gyakorlatban is megerősödtek azok a jogi keretek, amelyek a pilot judgementet egy működőképes és új európai jogvédelmi eszközzé emelték.

Magyarország tekintetében a börtönök túltelítettsége oda vezetett, hogy – több egyedi döntés után – a *Varga és társai kontra Magyarország-ügyben* több mint hetven fogvatartott fordult az EJEB-hez, jellemzően sérelmezve az elhelyezési körülményeket, felvetve ezzel az Európai emberi jogi egyezmény 3. cikkének megsértését. Az ügy részleteinek ismertetésétől eltekintünk, csupán azt jelezzük, hogy ez a dömping adta az alapját a hazánk ellen meghozott vezető ítéletnek. Azt is el kell mondani, hogy Magyarország szokatlan módon nem kapott moratóriumot. Ennek okaként az EJEB a túltelítettségből származó jogsérelmek számát és mélységét jelölte meg. A vezető ítélet alapján hazánkban hat hónap áll rendelkezésére, hogy a bemutassa azt a cselekvési tervet, amelyet a probléma kezelése érdekében kíván végrehajtani, és ezzel párhuzamosan ki kell alakítania azt a jogorvoslati mechanizmust, amely a sérelmet elszenvedett fogvatartottak kárpótlását szolgálja.¹⁰

Összefoglalva tehát, a vezető ítélet egy olyan jogi determináció, amely külső okok miatt cselekvési kényszert keletkeztet a honi börtönügy területén. Hatásai három nagy dimenzióban érvényesülnek: hatékony, az európai jogrenddel összhangban álló segítség; presszió a megfelelő rendszerek kialakítására és működtetésére; valamint markáns gondolkodásformáló tényező.

⁸ A jegyzőkönyvet 2004-ben nyitották meg, de csak 2010. június 10-én léphetett hatályba, mert ekkor írta alá az utolsó csatlakozó állam is (Oroszország).

⁹ A lengyelországi földalpok igénybevételeinek ellehetlenítése a Szovjetunióból kitelepített kb. egymillió ember kárpótlása esetében. Az ügy 2005. szeptember 28-án a Nagykamara békés megegyezéssel jóváhagyó ítéletével zárult.

¹⁰ Ennek a megoldásnak már van előzménye, ugyanis Olaszország esetében már alkalmazták a vezető ítéletet, és átalánydíjas kártérítési összeget állapítottak meg a fogvatartottaknak. Említésre méltó ugyanakkor, hogy Magyarországgal ellentétben Olaszország megkapta a moratórium lehetőségét.

A túltelítettség közvetlen szakmai (belső) hatásai

A fogva tartott személyek elsősorban a személyes komfortjukon keresztül tudják értékelni a túltelítettséget. Ez még akkor is így van, ha más és más életviszonyok közül kerültek a börtönbe. A bebörtönzéssel együtt járó mentális és pszichés stressz minden kellemetlenséget, eltérő élethelyzetet extrém módon felerősít. Ez a helyzet pedig növeli a feszültséget a személyzet és a fogvatartottak között, miközben a mindennapokban erre van a legkevésbé szükség.

A nemkívánatos jelenség a bv. szervezet vonatkozásában további, legalább három irányban jelentkező szakmai diszkomfortot vált ki. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy tevékenységünkre a túltelítettség három irányból mér csapást.

- Az első és talán legfontosabb, hogy a túltelítettség ellehetleníti azt a személyes kontaktust, amely szükségképpen eleme a reintegrációs tevékenységnek.
- A második csapás az a társadalmi igaztalanság, amely a túltelítettséget – teljesen leegyszerűsítve a problémát – a bv. szervezet hibájának, valamiféle felróható szakmaiatlanságnak tulajdonítja. Ez sajnos rímél a büntetés-végrehajtás tevékenységére vonatkozó régi és előítéletes gondolkodásmódra. A megoldás mindenképpen a társadalmi attitűd megváltoztatásában van, ennek egyik eredője, hogy az emberek a magas szintű szolgálatot lássák a bv. szervezet tevékenységében, és ne a nem mindig dicső történelmi múlt sztereotípiáit vetítsék a büntetés-végrehajtásra.
- És végül a harmadik negatív hatás a nemzetközi követelményrendszer és a magyar valóság között feszülő ténytársulásból fakad, ami jellemzően a túltelítettségben ölt testet. Ebben a szegmensben közvetlen hatások érik a magyar büntetés-végrehajtást, elsősorban az EJEB és az Európa Tanács kínzás elleni bizottsága (*European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment; CPT*) részéről.

A nemzetközi normák determinációi

A túltelítettség természetesen nem kizárólagos magyar probléma, nem hungarikum, hanem permanens feszültségforrás az európai államok, de legalábbis a volt szocialista államok tekintetében. Szemléletesen támasztja alá ezt az a tény, hogy az EJEB túltelítettség miatti elmarasztalásai szinte kizárólag ezeket az országokat sújtották.

Ezt a helyzetet felismerve és erre reagálva született meg az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a túltelítettség kezelésével kapcsolatos ajánlása 1999-ben.¹¹ E szerint minden tagállamnak egy racionális és koherens büntetőpolitikát kell kialakítania, amely az elkövető bűnmegelőzésére, a reintegrációjára és az egyéniesített büntetés kiszabására koncentrál. Ugyancsak ez az ajánlás fogalmaz meg néhány sarkalatos alapelvet a túltelítettség csökkentése érdekében. Ezek a következők:

- a személyi szabadságtól való megfosztás csak végső esetben lehetséges (ultima ratio);
- börtönök építése csak kivételes esetben, ugyanis nem ez a megoldás a túltelítettség csökkentésére;
- dekriminalizálni kell bizonyos bűncselekménytípusokat;
- részletesen elemezni és értékelni kell a túltelítettséghez vezető okokat (milyen típusú bűncselekmények vezetnek a hosszú távú szabadságvesztéshez, melyek a bűnözés előnyei, és milyen társadalmi attitűdök érvényesülnek);
- a túltelítettség negatív hatásainak csökkentésére a lehető legnagyobb mértékben lehetővé kell tenni a családdal való kapcsolattartást.

Az Európai Börtön szabályok (EBSZ)¹² rendelkezései szerint az elhelyezésre vonatkozó minimumkövetelményeket be kell építeni a nemzeti szabályozásba, és a belső jognak garantálnia kell a megfelelő jogvédelmi mechanizmusokat. Fontos elvi éllel rögzíteni azt is, hogy sem az EBSZ, sem más nemzetközi egyezmény nem írja elő az elhelyezés minimális négyzetméterét, miközben utal arra, hogy a minimális értékeket a hazai szabályozásban rögzíteni kell.

A nemzetközi normarendszerben mégis van egy általánosan elfogadott érték, amely először a CPT 2. számú általános jelentésében¹³ jelent meg. A szervezet rögzíti, hogy egyszemélyes elhelyezés esetén hat, míg közös elhelyezés során négy négyzetméter az elfogadható terület. Esetjogában, a túltelítettséghez köthető konkrét ügyekben pedig az EJEB következetesen hivatkozik erre a CPT-jelentésre¹⁴, így a bíróság jogalkalmazó tevékenysége jogforrássá erősödött, és ezzel a kör bezárult, és a csapda megnyílt.

¹¹ R(99) 22. ajánlás a börtönök túltelítettségéről és a börtönnépesség növekedéséről.

¹² Recommendation No. R(2006) European Prison Rules

¹³ CPT 2nd General Report[CPT/INF(92) 3. 1992. április 13.

¹⁴ A 2013-as CPT-ellenőrzés megállapításairól lásd részletesebben Ruzsonyi, Péter: Presentation.

TAIEX Workshop on prevention of ill-treatment by Prison and Police Officers. Podgorica, Montenegro, 2015.

http://ec.europa.eu/enlargement/taix/dyn/taix-events/library/detail_en.jsp?EventID=60228

A fogvatartotti ráta és a túltelítettség megítélése¹⁵

A rendelkezésre álló adatok szerint a világ börtönnépessége 10,2 millióra tehető. Ha ezt összevetjük az ENSZ 2013. szeptember 1-jei becslésére alapozott világnépességével, és fogvatartotti rátát alkotunk (a százezer lakosra jutó bebörtönzöttek száma), akkor azt az eredményt kapjuk, hogy a világ fogvatartotti rátája 144.

Döbbenetes képet mutat az Amerikai Egyesült Államok a maga 716-os fogvatartotti rátájával; vagyis a világ össznépességének öt százalékáa él az Egyesült Államokban, miközben az ország a világ börtönnépességének huszonöt százalékát adja. Noha az amerikai jogfejlődés, a kriminálpolitika jelentős mértékben eltér az európai elvektől, ettől függetlenül azonban megdöbbentő szembesülni ezekkel a számokkal.

Az Európa Tanács éves bűnügyi statisztikájából (SPACE I) kirajzolódik, hogy a kelet-európai régió államaira¹⁶ az Európa Tanács tagországainak átlagát meghaladó fogvatartotti ráták jellemzők, Lengyelország, a Cseh Köztársaság, a Szlovák Köztársaság és Magyarország esetén összességében növekvő tendenciák mellett¹⁷ (1. számú táblázat).

1. számú táblázat
Fogvatartotti ráták¹⁸ alakulása Kelet-Európa országaiban (%)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Európa Tanács átlaga	144,8	147,4	136,8	140,4	143,8	149,3	154,0	149,9	136,3
Bulgária	157,7	158,8	150,7	147,6	131,8	124,0	151,1	145,5	121,3
Cseh Köztársaság	186,4	185,6	184,8	200,6	210,4	209,0	220,9	215,5	154,7
Lengyelország	216,5	229,9	234,2	216,0	220,3	211,5	211,2	218,4	205,0
Románia	175,1	166,8	140,5	122,5	125,7	131,4	139,3	158,7	165,4
Szlovák Köztársaság	172,5	160,7	151,2	152,4	169,4	185,6	198,7	204,9	187,6
Magyarország	162,4	155,0	149,6	151,8	164,1	164,4	174,4	177,1	184,8
Kelet-európai átlag	178,4	176,1	168,5	165,1	170,2	170,9	182,6	186,6	169,8

¹⁵ A zsúfoltság – a hozzáadott többszörös negatív tartalom miatt – kevésbé nevezhető szakmailag megfelelő terminus technicusnak. Pontosabb fogalmunk a telítettség, amely az elhelyezési kapacitás és az aktuális létszám egymáshoz való viszonyát írja le.

¹⁶ Európa más területeit vizsgálva igen nagy a fogvatartotti ráta szórása. Ennek értékei 47-től (Izland) közel 170-ig (Törökország) terjednek.

¹⁷ Somogyvári Mihály (szerk.): Börtönstatisztikai Szemle, 2015/1. Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága, Budapest, 2015. 8. o.

http://epa.oszk.hu/02700/02704/00001/pdf/EPA02704_bortonstat_szemle_2015_01.pdf

¹⁸ A fogvatartottak százezer főre vetített értéke.

Nyilvánvalóan adódik a kérdés, hogy a fogvatartotti ráta és a túltelítettség között fellelhető-e valamiféle összefüggés. A szakma és a gyakorlat elsősorban a megváltozott bűnözési mutatóknak tulajdonítja a fogvatartotti ráták mozgását. Ez helytelen, de legalábbis a végtelékig leegyszerűsített logika. A fogvatartotti ráta ugyanis egy rendkívül összetett társadalmi, politikai, gazdasági, kriminálpolitikai hatásrendszer eredője, amelyet nem lehet egy okkal, jelesül a bűnözés volumenének változásával magyarázni.

Mindazonáltal a nemzetközi összehasonlítások két eredményt biztosan mutatnak. Ott magas a fogvatartotti ráta, ahol nagyok a társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek. Vagyis ahol alacsony a fogvatartotti ráta, ott az egyes társadalmi rétegek között nincs égbekiáltóan nagy különbség. Ebből az a következtetés vonható le, hogy az egyformák közösségében nem a szigorú büntetések a dominánsak.¹⁹

Hazai tények, realitások

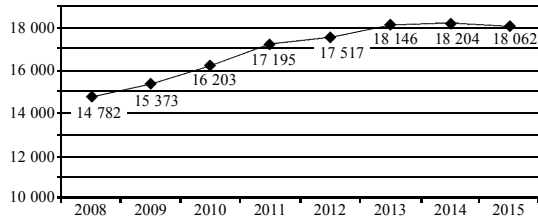
Megállapítható, hogy a fogvatartotti létszám a társadalmi, gazdasági és politikai válság idején megemelkedik. Jól mutatja ezt, hogy 1986-tól, tehát amikor már nyilvánvaló repedések jelentkeztek a pártállami struktúrán, huszonegyszeres ember volt a hazai börtönökben, és mindehhez a jelenleginél harminc százalékkal kevesebb férőhely állt rendelkezésre. Nem volt ritka ebben az időszakban a három- vagy akár négyszintes ágyon való elhelyezés. Ezt a létszámot csak mesterséges módon tudták leszorítani, ennek eszközeként egy általános amnesztiát választottak 1990-ben, amely tizenkétezer fogvatartottat érintett. Ez nyilvánvalóan nem volt egy remek jogászai megoldás, de az adott társadalmi és politikai helyzetben a büntetés-végrehajtás szempontjából vizsgált hasznosságán túl aktuálpolitikai üzenete is volt. A társadalom persze az amnesztiát az ellene való támadásként élte meg, mondván: „*Na, tessék, megint a becsületes emberekre szabadítják a bűnözőket!*” Jogfilozófiai szempontból is kívánnivalót hagy maga után ez a megoldás, mert az állam azzal, hogy a büntetési idő letelte előtt lemond büntetőigényéről, egyúttal lemond a büntetés céljának megvalósításáról is. Ezt *Vókó György* egy korábbi nagy ívű tanulmányában úgy fogalmazta meg, hogy „*a közvélemény és a megbocsátás nem rimel egymásra*”²⁰.

¹⁹ Nagy Ferenc: Gondolatok a hosszútartamú szabadságvesztésről és a börtönképességről. *Börtönügyi Szemle*, 2013/1.

²⁰ Vókó György: A büntetési teóriák racionalitásai. *Büntetőjogi Szemle*, 2012/1., 46. o.

Visszatekintve az elmúlt évekre megállapítható, hogy 2008 óta újra emelkedik a fogvatartotti létszám²¹ (1. számú ábra).

1. számú ábra
A fogvatartotti átlaglétszám alakulása (fő)

Ehhez hozzájárul az is, hogy a magyar bíróságok jellemzően szabadságvesztés-centrikus büntetékiszabási gyakorlatot folytatnak, sőt gyakrabban alkalmaznak fegyház és börtön végrehajtási fokozatot, mint fogházfokozatot. A zsúfoltság külső és belső megítélése természetesen ennél árnyaltabb képet mutat a valóságban. Jellemző rá egyfajta dinamikus változás, megfigyelhető, hogy mértéke az év elején és év végén csökkenő tendenciájú, mindemellett jelentős eltérés tapasztalható intézetenkénti bontásban is. Szakemberek számára nyilvánvaló, hogy az előzetes letartóztatást is végző büntetés-végrehajtási intézetekre nagyobb nyomás nehezedik e téren, mint a klasszikusan szabadságvesztés végrehajtására berendezkedett börtönökre. Tovább színesíti a zsúfoltság megítélését az a tény, hogy akár egy intézetben belül, objektumonként jelentős, hatvan-hetven százalékos eltérést mutat az aktuális létszám és a rendelkezésre álló elhelyezési kapacitás aránya (2. számú táblázat).

2. számú táblázat
Az öt legzsúfoltabb bv. intézet átlagtelítettségi mutatója²² (%)

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet	172,9
Heves Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet	170,6
Balassagyarmati Fegyház és Börtön	165,4
Hajdú-Bihar Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet	164,4
Budapesti Fegyház és Börtön	163,3

²¹ Somogyvári Mihály (szerk.): i. m. 5. o.
²² Uo. 8. o.

Erre a kedvezőtlen hatásra hívja fel a figyelmet egy a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága által készített tanulmány, amely szerint a százötven százalékos feletti telítettség negatívan befolyásolja szakmai munkát, két-száz százalékos felett pedig hátráltatja, sőt veszélyezteti a tevékenységünket. A napi adatok szerint ma három ilyen intézet is van Magyarországon. Csupán érdekességként jegyezzük meg, hogy például Finnországban már a vészhangot kongatják, ha egy börtön telítettsége eléri a hetven százalékosot. Kétségkívül a két ország teljesen eltérő utat járt be a büntetés-végrehajtás tekintetében, a két helyzet azonban szépen prezentálja a két végletet. A feltétlen befogadási kötelezettsége ellenére a magyar büntetés-végrehajtás működik, és véleményünk szerint nem is feltétlenül a száz százalékos meghaladó túlterheltség okozza a legnagyobb veszélyt vagy végrehajtási kényelmetlenséget, hanem az erősen ingadozó fogvatartotti létszám. A rendelkezésünkre álló statisztikákat áttekintve megállapítottuk, hogy van olyan intézet, ahol egy éven belül több száz fős létszámingadozás volt.

Lehetséges irányok a változtatásra

Előjáróban elvi éssel kell kijelenteni, hogy a túltelítettség komplex problémájának generális megoldása kívül esik a bv. szervezet kompetenciáján. A végleges és megnyugtató megoldás egyértelműen magas szintű állami döntések meghozatalát igényli.

Ezek közül az első a markáns és karakteres jogpolitikai döntéseket foglalja magában. A bv. szervezet kompetenciáját meghaladja a jogpolitikai döntésekre való közvetlen ráhatás lehetősége, de szükségesnek látjuk az utalást arra, hogy a zsúfoltság csökkentése érdekében célszerű megvizsgálni a nemzetközileg ismert és elismert jogtechnikai megoldásokat is. Elsősorban a dekriminalizációt és a depónalizációt soroljuk ide.

Kutatni kell az alternatív büntetések alkalmazásának további lehetőségeit, bár e körben kijelenthetjük, hogy ezek száma véges.

Elvi szinten felvetődhet az amnesztia és az egyéni kegyelem alkalmazása, de ezek nem válhatnak semmilyen körülmények között általános megoldássá.

A második lehetséges út a börtönépítés, illetve a férőhelyek bővítése, ez már a szakmapolitikáról való gondolkodás körébe tartozik. Nyilvánvaló, hogy középtávon ez megoldást nyújthat. A napjainkban is zajló férőhely-bővítési program a több mint háromezer fős bővítéssel a jelenleg 135 százalékos telítettséget kb. 110 százalékra tudná leszállítani. Sajnos látni kell azt is, hogy az

EJEB döntéseiben nincs jelentősége annak, hogy a túltelítettség 101 vagy éppen 201 százalék, ha meghaladja a száz százalékot, az biztos pervesztést von maga után. Ettől függetlenül, természetesen üdvözlendő, hogy gyakorlatilag olyan fejlesztési programnak vagyunk részesei, amilyenre a Csemegi-kódex hatálybalépése utáni börtönépítési hullám óta nem volt példa.

Míndezeken túlmenően, valóban hosszú távon azonban egy biztos gyógyír ígérkezik, és az nem más, mint a hatékony bűnmegelőzés, amelynek következtében eltűnik a túltelítettség problémaköre. Ezt már a híres német kriminológus, *Franz von Liszt* is megfogalmazta a marburgi programjában, amikor kijelentette, hogy „*a legjobb kriminálpolitika a jó szociálpolitika*”²³.

A bűnmegelőzés napjainkban is kiemelt kormányzati célkitűzés, már a 2010-es nemzeti együttműködés programja is központi értéké tette. Az is látható, hogy e téren a Nemzeti Bűnmegelőzési Tanács is hatékony és példaeértékű munkát végez. Ugyancsak a bv. törvénynek köszönhetően lehetőség nyílik arra, hogy a bv. szervezet is részt vegyen a bűnmegelőzésben, hiszen a kockázatkezelési és -elemzési rendszerünk alapján reményeink szerint jól prognosztizálhatóvá válik a visszaesési vagy, hogy hozzánk közelebb álló fogalmat használjunk, a reintegrációs hajlandóság.

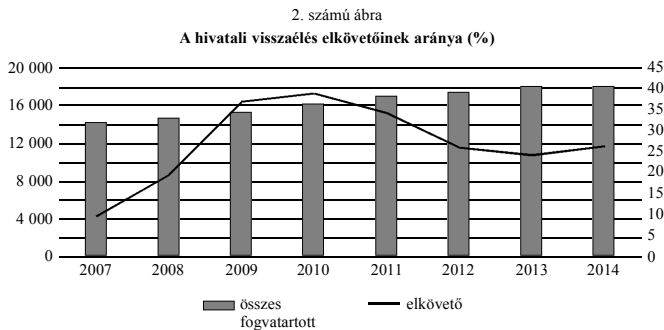
Konzervatív szakmai megoldások a zsúfoltság kezelésére

Tévedés azt gondolni, hogy a csak zsúfoltsággal együtt járó külső nyomás az, ami a büntetés-végrehajtást változtatásra készíti. Szervezetünknek a már korábban említett és mélyen bevésődött nyolcvanas évek kísértetiesen ismétlődő szakmai valóságával kell újra szembenéznie. A gazdasági instabilitással kéz a kézben járó morális válság időszakában született bv. törvény végrehajtásának kidolgozása és gyakorlati alkalmazása a nyolcvanas évekbelihez hasonlóan kiábrándult, a zsúfoltságtól leterhelt állományra hárul. Az elméleti szakemberek figyelme is egyre inkább az állományt érő negatív hatásra összpontosul, *Nemes András*²⁴ az egyik legégetőbb problémát abban látja, hogy „*a személyi állomány létszáma a hivatalosan megállapított befogadóképességhez viszonyított ideális szint szerint van meghatározva*”, ami a fogvatartotti létszám tartós növekedése esetén sem változik, determinálva a dolgozók túlterheltségét.

²³ Franz von Liszt: *Lehrbuch des Deutschen Strafrechts*. Jubiläum, Berlin, 1912

²⁴ Nemes András: A zsúfoltság másik oldala. A nagy fogvatartotti létszám hatásai a felügyeletre. *Börtönügyi Szemle*, 2014/2., 36. o.

A jelenlegi helyzetben²⁵ a nemzetközi elvárásokkal összhangban a Magyar Helsinki Bizottság által is szorgalmazott 2:1 arány, amely a fogvatartottak és a személyzet létszámának ideális aránya lehetne, az állománytábla 2000 fős bővítését igényelné. Nemes vizsgálta a magas fogvatartotti létszám személyi állományra gyakorolt hatását. Megállapításai között szerepel az érzékenységi elvesztése, a magas munkahelyi feszültség, a belső ellentétek, a verbális agresszió lehetősége is. A büntetés-végrehajtás nyilvántartása alapján²⁶ 2007-től kezdődően – párhuzamosan a fogvatartotti létszám emelkedésével – jelentős növekedés tapasztalható a hivatali bűncselekmények²⁷ elkövetése miatt induló büntetőeljárások számában (2. és 3. számú ábra).

Lőrincz²⁸ már a nyolcvanas években szoros párhuzamot velt felfedezni a zsúfoltság és a fogvatartottak által előidézett események előfordulási gyakoriságában: „A fogvatartottak romló hangulatához nyilvánvalóan hozzájárultak a zsúfoltság olyan mellékhatásai, mint a foglalkoztatottság csökkenése, a zárkán belüli életér zsugorodása, az egyéni problémák, sérelmek feloldásának késedelmessége, vagy elmaradása, de a személyi állományban megjelenő sok új, a szakmában eddig nem tapasztalt emberi konfliktuskezelés járatlansága

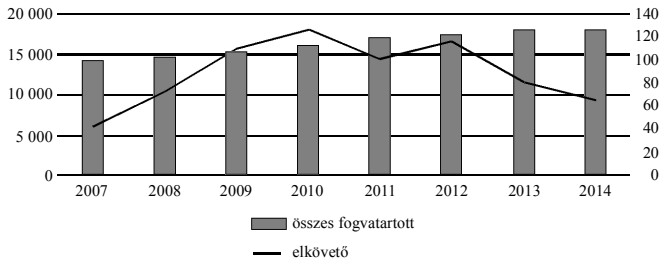
²⁵ 2015 februárjában a rögzített fogvatartotti létszám 18 062, míg a személyi állomány létszáma 8002 fő volt. Somogyvári Mihály (szerk.): i. m. 2015. szeptember 16-án a fogvatartotti létszám 17 850.

²⁶ Az intézetek által jelentésköteles események statisztikai adatait a BVOP fogvatartási ügyek szolgálata bocsátotta a rendelkezésünkre.

²⁷ Kiemelkedő a „hivatali visszaélést elkövetők”, „bántalmazás hivatalos eljárásban” és a „vesztegetés” minősítés alapján bejelentett elkövetők aránya.

²⁸ Lőrincz József: Büntetőpolitika és börtönügy. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2009, 83. o.

3. számú ábra
Bántalmazás hivatalos eljárásban elkövetőinek aránya (%)

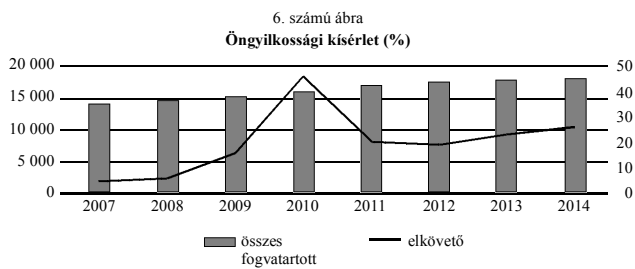
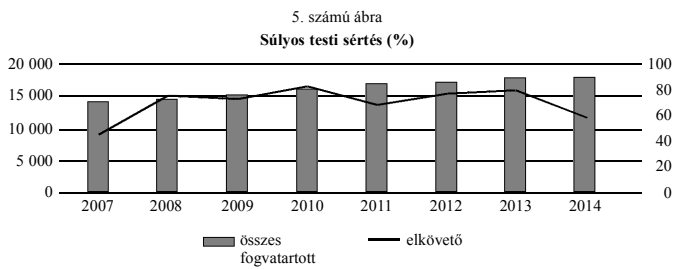
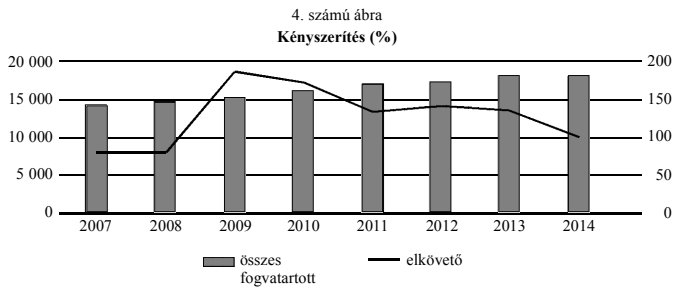
is.” Nemes²⁹ az említett, 2013-ban végzett kutatásában is hasonló megállapításra jutott: „Az tálaltuk, hogy majdnem minden területen komoly deficitet okoz a büntetés-végrehajtásban tapasztalható nagy fogvatartotti létszám.” Néhány fontosabb tényezőt kiemelve kedvezőtlenül hat a fogvatartottak fegyelmi helyzetére, az elkülönítésre, az egészségügyre, a foglalkoztatásra, a kapcsolattartásra és a vallásgyakorlásra egyaránt. A fogvatartottak által elkövetett jelentésköteles események³⁰ statisztikai összesítőjét vizsgálva kerestük az előbbi megállapítások alátámasztására szolgáló bizonyítékokat. Kijelenthetjük, hogy az események száma 2008-tól 2010-ig a létszám emelkedésével párhuzamosan nőtt, majd a tendencia megfordult, és hasonlóképpen az állományánál tapasztalhatókhöz, csökkenést mutatott (4., 5., 6., 7. számú ábra)³¹.

Vajon az évről évre tovább növekvő fogvatartotti létszám és az azzal járó túlterheltség és feszültség miért nem járt együtt a minduntalan hangsúlyozott kiemelt események párhuzamos növekedésével? Mi lehet az oka, hogy a 2009-ig, bizonyos esetekben 2010-ig tartó emelkedő esetszám majd minden jelentésköteles eseménynél megfordult, és csökkenni kezdett? Az okokat kutatva arra a megállapításra jutottunk, hogy a hazai büntetés-végrehajtást váratlanul érte a hirtelen és drasztikusan romló, a személyi állomány és a fogvatartottak ellen indított büntetőeljárások gyakoriságában testet öltő komplex probléma, amelyért leginkább a fogvatartotti létszám jelentős növekedése volt okolható. A vezetők a kialakult helyzetben a probléma megoldása érde-

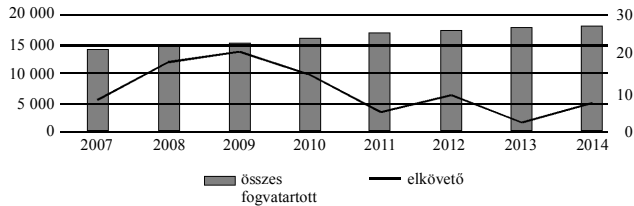
²⁹ Nemes András: i. m. 34. o.

³⁰ Súlyos testi sértés, kényszerítés, rablás, öngyilkossági kísérlet, zsarolás, 72 órát meghaladó étkezésmegtagadás, hivatalos személy elleni erőszak.

³¹ A táblázatok forrása: a BVOP adatszolgáltatása alapján.

7. számú ábra
72 órát meghaladó étkezésmegtagadás (%)

kében elsősorban a belső tartalmak mozgósítására helyezték a hangsúlyt. Erről tanúskodnak a 2008 végétől egyre növekvő számban kiadott országos parancsnoki körlevelek, amelyek kortörténeti dokumentumként is jelentősek. Az állomány minden tagjához eljuttatott dokumentumok többször is felhívták a figyelmet a helyzet súlyosságára. Követelményt határoztak meg a személyi állomány és a fogvatartottak által elkövetett események megelőzésére, visszaszorítására:

- a személyi állományra vonatkozóan a legszigorúbb szankciók kilátásba helyezését vetítették előre a hivatali bűncselekmények elkövetése esetén;
- felhívták az előljárók figyelmét a gyakoribb és szakszerűbb ellenőrzésekre;
- utasították az állományt a zárkán belüli tevékenységek gyakori ellenőrzésére;
- kiemelték a fogvatartotti kérelemre induló meghallgatások számának növelését;
- nagy súlyt fektettek a hangulatváltozások figyelemmel kísérésére, a zárkaközösségek összetételének rendszeres felülvizsgálatára;
- a zárkán kívüli programok további növelésére utasították az állományt, azon programok előtérbe helyezésével, amelyek feszültségoldók, és nagyobb fizikai igénybevétellel járnak;
- eszközként határozták meg a sűrűbb intézeti, munkahelyi áthelyezések lehetőségét;
- felszólították az állományt, hogy fordítsanak nagyobb figyelmet az áldozattípusú, gyenge fizikumú fogvatartottak elhelyezésére.

A körlevelek külön kiemelték az öngyilkosságok növekvő számát, ennek visszaszorítására számos szakmai követelményt fogalmaztak meg:

- az egyedül történő elhelyezés körülmekintő engedélyezése és gyakori felülvizsgálata;

- külön eligazítás az öngyilkossági hajlamot mutató fogvatartottak esetében;
- a kapcsolattartás és a hangulatváltozás figyelemmel kísérése.

Vélhetően a közvetlenebb és szokatlan tartalmú körlevelek elindítottak egy sajátos szakmai regenerációt, amely a romló fogva tartási körülmények között is képes volt visszaszorítani a súlyosabb bűncselekmények gyakoriságát.

Az előbbiekből is következik, hogy sokszor a jelentéktelennek tűnő intézkedések, a figyelem meghatározott területre történő összpontosítása nagyobb sikereket hozhat, mint amilyenre a szakma képviselői számítanának. A következő időszak³² problémáinak kezelésekor nem szabad lebecsülnünk a jelentősebb szakmai kontroll és az esetleges komfortengedmények³³ jótékony hatását.

Modellkörlet-kísérlet és szakmai pragmatizmus

A nyolcvanas évek első felében, az addig soha nem tapasztalt tartós zsúfoltság következményeként a szakmai hangsúly a nevelési feladatokról áttevődött a biztonsági tevékenység végrehajtására. Lőrincz szerint³⁴ mindez a „rendkívüli események megelőzésének irányába kényszerítette csoportosítani a szervezet erőforrásait”. Fiáth Titanilla is hasonlóképpen vélekedik a jelenlegi helyzetet vizsgálva: „A hazai börtönökben lefolytatott ombudsmani és emberi jogi vizsgálatok rendszeresen rámutatnak arra, hogy a zsúfoltság következtében leginkább a büntetés-végrehajtás reintegrációval kapcsolatos célkitűzései sérülnek.”³⁵ A szerző a 2011-es ombudsmani jelentésből idéz, miszerint „a túlerhelt és alulfizetett hivatásos személyzet³⁶ épp a nevelést és a reszocializációs funkciót hanyagolja el főszabályként a jóval egzaktabban számon kérhető, és a börtön belbiztonsági alapját képező biztonsági funkció fenntartásával. Így a szabadságvesztés-büntetéseket töltő fogvatartottak egyre nagyobb hányada válhat visszaesővé, avagy a további életvitelüket megnehezítő börtönabúzus hordozójává”. Fiáth úgy értékeli, hogy „a vonatkozó kutatások alapján egyértelmű, hogy a túltelítettség egyre súlyosbodó, és többnyire azonnali intézkedéseket megkívánó problémákat generál a fog-

³² Itt a migráció miatt várható fogvatartotti létszámnövekedésre gondolunk.

³³ Például elektronikai játékok engedélyezése, heti két alkalomnál többszöri fűrdés stb.

³⁴ Lőrincz József: i. m. 83. o.

³⁵ Fiáth Titanilla: Javaslatok a modellkörlet kialakításával kapcsolatban. A vonatkozó kutatások összefoglalása. Kézirat, 2015. 3. o.

³⁶ Megjegyezzük, hogy azóta már működik az életpályamodell, amely magában foglalja a hivatásos állomány anyagi megbecsülésének növelését is.

vatartotti állományban. A társadalomba való visszaillesztést célzó munkát ugyanakkor nem egyszerűen az elítéltek között gyakorivá váló erőszak és fejelemsértések – illetve az ezekkel való foglalkozás kényszere – ássák alá. A nem a reintegrációs céloknak, vagy legalábbis az elvégezni kívánt munka mennyiségének megfelelő munkaidő, az ennek következtében fokozódó stressz rontja a munka értelmességébe vetett hitet, a munkával való elégedettséget, és a dolgozók/egyes szakterületek egymáshoz való viszonyát is.³⁷

Mindezt felismerve egy sokáig érdemtelenül elhanyagolt területre irányul a 2012 decemberében kezdődő TÁMOP 5.6.3. kiemelt projekt³⁸ folytatása, ennek részeként lehetőség nyílt az egyes szakmai csoportok együttműködési hatékonyságának vizsgálatára és a büntetés-végrehajtás személyi állományának általános attitűd, motivációs és sajátos belső presztízsrendszerének feltárására.³⁹ A program megvalósíthatósági tanulmánya tartalmazza a kutatás szakaszait, ennek első állomása a büntetés-végrehajtás személyi állományát, valamint a szervezeti diszfunkciókat érintő hazai és nemzetközi tudományos eredmények feldolgozása volt. A vizsgálat tárgya volt továbbá a kelet-európai országok rendszerváltozás utáni útkeresésének, szervezeti lehetőségeinek feltérképezése. A kutatás második szakaszának célja az egyes szakterületek és állománycsoportok közti törésvonalak jellemzőinek, egymásra gyakorolt hatásának feltárása volt fókuszcsoportos interjúk segítségével. A kutatás harmadik lépésében a fókuszcsoportos interjúkra alapozva egy országos reprezentatív felmérés készült. A felméréssel párhuzamosan – a fókuszcsoportos interjúk és az egyes országok megoldási alternatívájának elemzését, kiértékelését figyelembe véve – kísérleti modellkörletek⁴⁰ segítségével vizsgálták azok gyakorlati megvalósulásának eredményességét.

A modellkörlet működésével kapcsolatban több szempontot is figyelembe vettek a szakértők: illeszkedjen a bv. törvény szellemiségéhez, számolja fel a polarizált körletstruktúrát, teamrendszerben működjön, kevés eszköz- és anyagi ráfordítással mozgósítsa a rendszerben rekedt szakmai tartalékokat.

Fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy a bv. törvény tálcán kínálja annak lehetőségét, hogy az elítéltek magatartására vonatkozó szakmai szemléletet

37 Fiáth Titanilla: i. m. 4. o.

38 *A fogvatartottak többszakos, társadalmi és munkaerő-piaci reintegrációja és intenzív utógondozási modellje és A büntetés-végrehajtási intézetek személyi állományának vizsgálata* című kutatás. <http://bv.gov.hu/tamop>

39 Schuckertné Szabó Csilla: Dialógus a büntetés-végrehajtás humán-erő-fejlesztéséről, mint a szervezeti-fejlesztés lehetőségeiről. *Börtönügyi Szemle*, 2012/4., 21. o.

40 A modellkörlet kialakításában a Szegedi Fegyház és Börtön, valamint a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézet vett részt.

átértelmezzük, nem elégedhetünk meg azzal, hogy a fogvatartott betartja az intézet szabályait, hanem el kell várnunk a hathatós együttműködését a kötelező és a szabadon választható reintegrációs programokban.

A kísérleti időszak tervezésének idején a kutatók számára világossá vált, hogy alapvetően csak a jelenlegi anyagi és személyi feltételrendszerből lehet gazdálkodni, és kisebb léptékű változtatásokkal kell egy újfajta minőséget létrehozni. A modellkörlet legfontosabb novuma a körletfelügyelők szolgáltatíció-beosztásának újragondolása volt. A körletfelügyelők a büntetés-végrehajtás olyan szakmai csoportja, amely feladatát és munkaidő-beosztását tekintve elavult rendszerben, a jelentős szakmai tapasztalatuk nem eléggé hatékony kihasználásával látja el a szolgálatát.

A leginkább kiaknázatlan szakmai potenciál a körletfelügyelők éjszakai szolgálatteljesítéséhez köthető, ezért a jelenlegi váltásos⁴¹, klasszikusnak nevezhető szolgálat-szervezés helyett bevezették a kizárólagos nappali 12 órás szolgálatot egymás utáni két munkanap, ez után két munkanapnyi pihenőidő következik. A körletfelügyelők párban, a régi feladatstruktúrával újabb elvárásokkal kiegészítve⁴², állandó személyi összetételű teamrendszerben teljesítettek szolgálatot négy és fél hónapon keresztül. A folyamatosan száznegyven százalékos telítettségű adatokkal működő Szegedi Fegyház és Börtön modellkörletben a következő tapasztalatokról számoltak be: *„A fogvatartottak kezdetben büntetésként élték meg a felügyelők személyének állandóságát. A felügyelői munka hatékonyságának növekedése, a fokozottabb figyelem, az információk minőségének és mennyiségének javulása, természetesen nem kedvezett a fogvatartottak azon rétegének, akik illegális tevékenységet folytattak. Rövid idő alatt egységes elvárásokat képviseltek a felügyelők. A fegyvelmsértések számának csökkenésével a felszabadult idő, energia és figyelem átfordítható lett a normakövető fogvatartottak felé. Az ügyintézés gördülékenyebbé vált, ami növelte a fogvatartottak bizalmát az őket körülvevő személyzettel szemben. A bizalmi szint növekedése pedig újabb információk szolgáltatásához és az ügynek mélyebb megismeréséhez vezetett.”*⁴³

A bv. törvény kapcsán az egyik legfontosabb feladat a biztonság és a reintegráció között feszülő ellentét feloldása vagy legalábbis közelítése, ez legin-

41 12 óra nappali szolgálatot 24 óra pihenőidő, majd 12 óra éjszakai szolgálatot 48 óra pihenőidő követ.

42 Az új típusú feladatok közé a tartozott hetenkénti véleményezés a fogvatartotti (zárka-) csoport együttműködési hajlandóságáról és belső konfliktusairól; egyéni értékelés a reintegrációs tiszta által a fogvatartottól készített szakterületi véleményhez, és meghatározott fogvatartotti kérelmek ügyintézésére.

43 A Szegedi Fegyház és Börtön által készített jelentés a modellkörlet helyi tapasztalatairól. Kézirat, 2015. 6. o.

kább a munkafeladatok és kompetenciák újraosztásával, a jelenlegi struktúra átértelmezésével lehetséges. A modellkörleten működtetett csoport elnevezése és a meglévő struktúra módosítása (reintegrációs csoport = teamrendszer) már másfajta körletélet lehetőségét hordozza magában. A csoport vezetője⁴⁴ a felsőfokú végzettségű reintegrációs tiszt/főelőadó, tevékenységi körében szintetizálódnak a vezetői, biztonsági-kezelési, adminisztratív feladatok.

A modellkörlet működtetésének tapasztalatainál meg kell említeni, hogy átgondoltabb munkaszervezéssel, az egyes beosztásokhoz köthető feladatrendszerek kiegészítésével olyan minőség hozható létre, amely nagyobb anyagi ráfordítás nélkül képes ellensúlyozni a tartós zsúfoltságból eredő elézett szakmai helyzeteket.

Zárógondolatok

Korábban azt mondtuk, hogy a szakma határain kívül esnek a zsúfoltság csökkentésének fegyverei. Ezt a nagy általánosságban megfogalmazott kijelentést szeretnénk némiképp árnyalni. A bv. törvény elkészítésekor a jogalkotó pragmatikus szemléletmóddal alakította a szabályokat, ezt alapvető szinten is megjeleníti, hiszen mindez a koncepcióban, a kormány-előterjesztésekben és a törvény szellemiségéből is levezethetően megjelenik.

A pragmatizmus a büntetés-végrehajtási szakmai szintjén azt jelenti, hogy olyan megoldásokat kell találni, amelyek a gyakorlatban jól működnek, hatékonyan szolgálgják az alapvető célkitűzéseinket, de legfőképp a reintegrációt. Mindezek alapján napi tevékenységünkkel kapcsolatban kívánalom, hogy ne feltétlenül a tudománytól, a jogalkotótól várjuk a problémáink megoldását, hanem a magunk szakmai tapasztalatait felhasználva találjunk új módszereket a túlszűfoltóság csökkentése érdekében, amelyeket kellő előkészítés után a jogalkotó elé tárunk. Ezt a társadalom és a jogalkotó várja és el is várja.

Ezt a gondolkodásmódot nem elkezdni, hanem folytatni kell, hiszen a bv. törvény előkészítése során, ennek a szellemiségnek megfelelően a szakma dolgozta ki a reintegrációs őrizet jogintézményét, amely hektikus pályát bejárva ugyan, de mégis a joganyag részévé válik, ugyanez mondható el a sza-

⁴⁴ A belső kohézió és az információáramlás erősítése céljából a reintegrációs tiszt heti csoportmegbeszélést tartott, ezen értékelte az elmúlt hetet, és ismertette a csoport jövő heti feladatait, az időszakos és soron kívüli szakterületi véleményeket, a folyamatban lévő jutalmazási/fenyítési ügyeket, az elmúlt hét kiemelt eseményeit, felszínre kerültek a követendő és kerülendő gyakorlatok, jellemző problémák, belső konfliktusok stb.

badágvesztés megkezdésére való felhívás a BVOP részéről elnevezésű jogintézmény kapcsán, vagy a sikertörténetnek ígérkező kockázatelemzési és -kezelési rendszer tekintetében. De a modellkörlet is szép példája ennek az új szakmai hozzáállásnak.

A tanulmányunkat Finkey Ferenc alakjának megidézésével kezdtük, most ugyancsak az ő szavait idézzük. Amikor Finkey hazatért az 1911-es washingtoni börtönügyi kongresszusról, beszámolót tartott a Magyar Tudományos Akadémián: *„Míg itt Európában rendszerint óriási tudományos tollháborúk vezetnek be, illetőleg készítik elő az új jogintézményeket, addig Amerikában a gyakorlati szakemberek megvalósítják az adott intézményt és utóbb magyarázza a tudomány annak elveit.”*

Azt gondoljuk, hogy ennek a filozófiának az adekvát és korszerű értelmezése és gyakorlatba átültetése hatékony eszközzel bővítheti a rendelkezésünkre álló szakmai arzenált.

Végül arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a bv. törvényben jól érzékelhető potenciális energia halmozódott fel. Az, hogy miképpen tudjuk ezt kinetikus energiává alakítani a hétköznapokban, a mi felelősségünk. Ha ennek módját megtaláljuk, és kiaknázzuk a lehetőségeket, akkor olyan problémákat is eredményesen tudunk kezelni, mint a magyar börtönrendszer túltelítettsége, és ami még ennél is fontosabb: ezzel a sorsunk alakításának aktív és cselekvő résztvevőivé válunk.

HERBSZT KRISZTINA

A személyi állomány képzése 1996-tól napjainkig

A Magyar Köztársaság igazságügy-minisztere által alapított új büntetés-végrehajtási intézmény, a Büntetés-végrehajtási szervezet Oktatási Központja (a továbbiakban: BVOK) a felnőttképzés követelményeinek megfelelő átalakítás és felszerelés után a váci tiszthelyettesképző iskola jogutódjaként kezdte meg a működését 1996. szeptember 4-én.

2015. július 1-jétől a BVOK a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási, Továbbképzési és Rehabilitációs Központja szerves részeként látja el a tevékenységét.

A képzés feladatait és célkitűzéseit a BVOK alapító okirata a következők szerint határozta meg: „*A bv. szervek személyi állományának alap- és középfokú szakmai oktatását, továbbképzését, valamint az országos képzési jegyzékben szereplő bv. felügyelő, illetve főfelügyelői szakképesítés megszerzésére irányuló iskolarendszeren kívüli szakképesítés, illetve szakmai vizsgáztatás.*”

A büntetés-végrehajtási feladatok ellátásához szükséges szakmai képesítés megszerzése érdekében a büntetés-végrehajtási szervek állományába tartozó hivatásos szolgálati jogviszonyban állók, a közalkalmazottak, illetve a munkaviszonyban állók szakmai oktatását és a vizsgáztatás rendszerét már ekkor is országos parancsnoki intézkedés szabályozta, akárcsak napjainkban.

Az alapszintű szaktanfolyami képzési rendszer

A 0174/1997., majd az 1-1/53/2002. OP intézkedés határozta meg a szakmai oktatás és vizsgáztatás szabályait, ennek alapján az újonnan kinevezetteket az állományilletékes parancsnok a kinevezés hónapjában – szolgálatba állítást vagy munkába lépést megelőzően – köteles volt beiskolázní tizenöt munkanap időtartamú *bevezető képzésre*. Július és augusztus kivételével a BVOK havonta indított bevezető képzést.

A hivatásos állományba újonnan kinevezettek felkészítése július–augusztusban az intézetekben, vizsgáztatásuk és lökiképzésük pedig augusztus utolsó hetében a BVOK-ban történt.

A bevezető képzést is magában foglaló *alapfokú szakismereti* képzésben kellett részt venniük a középfokú végzettségű közalkalmazottnak és a munkaviszonyban álló dolgozóknak, kötelezettségüknek a próbaidőn belül, végleges kinevezés esetén a kinevezéstől számított két hónapon belül kellett eleget tenniük. A felkészítést a munkahelyen az intézetparancsnok által kijelölt személyek hajtották végre a BVOK által rendelkezésre bocsátott tananyag és módszertani útmutató felhasználásával. A vizsgáztatást az intézetparancsnok által kijelölt bizottság végezte. Az alapfokú szakismereti képzés napjainkban is ebben a rendszerben zajlik.

A bevezető képzés időtartama 2006. április 30-ig volt tizenöt nap, ez után a négy hétre növekedett. A módosítást a sorkatonai szolgálat megszüntetésével járó – katonai alapismeretek nélküli – új felvételes személyek arányának növekedése indokolta. A katonai szolgálatot nem teljesítők aránya a mindenkori beiskolázott létszám negyven és hatvan százaléka között alakult. Ez a körülmény természetesen az oktatóanyag struktúrájában is változást hozott. A szolgálati feladatok ellátásához szükséges ügynevezett „katonai” ismeretek megszerzése érdekében külön tantárgyként alakított foglalkozás, emelt óraszámú fegyveranyaggal és fegyverkezeléssel kapcsolatos ismeretek oktatására, lökiképzésre került sor. A növelt óraszámú katonai képzés mellett a négyhetes bevezető képzés új eleme lett az ügynevezett kommunikációs tréning. Ennek során – csoportos foglalkozás, tréning keretében – az intézmény pszichológusai a gyakorlati munka közben leggyakrabban előforduló konfliktusos helyzetek (például utasítás megtagadása) bemutatásával, és azok adekvát megoldásával segítik a tanulókat a különböző szolgálati helyzetekre való reagálásban, a helyes kommunikáció és magatartás tanúsításában.

A bevezető képzés célja a büntetés-végrehajtás állományába kinevezett tisztek, tiszthelyettesek és a felsőfokú iskolai végzettséghez kötött álláshe-lyekre kinevezett közalkalmazottak elsődleges felkészítése volt. A képzésre rendelkezésre álló idő elengedhetetlenül szükséges a szolgálatba állításhoz, továbbá a bv. intézeten belüli munkához.

A bevezető képzésre épült az *alapfokú szaktanfolyami képzés*, ennek célja a tiszthelyettesi állomány felkészítése a biztonsági felügyelői, a körletfelügyelői, valamint a munkáltatási felügyelői feladatra. A vonatkozó országos parancsnoki intézkedés alapján a bevezető képzés után a próbaidőn belül, végleges kinevezés esetén pedig a kinevezéstől számított egy éven belül kellett a szaktanfolyami képzésben való tanulmányokat megkezdenie a bv. szer-vekhez kinevezett tiszthelyettesi állománynak.

A képzés időtartama ötször egy hét volt (ehhez kapcsolódott még kétszer egy hét, a félévi, illetve az év végi vizsgákhoz).

A BVOK-ban 2005-ben került sor a büntetés-végrehajtás alapszintű képzési rendszerének felülvizsgálatára, annak kiderítése céljából, hogy a bevezető képzésre épülő öt hónapos alapfokú szaktanfolyami képzés megfelel-e a szakmai feladatellátás mai követelményeinek. Kiderült, hogy jelenlegi alapfokú képzési forma nem hatékony, ebben a rendszerben a büntetés-végrehajtási felügyelő nem készíthető fel az általános feladatok színvonalas végrehajtására. A BVOK 2005. november 25-i dátummal *javaslatot* terjesztett fel a *büntetés-végrehajtás országos parancsnokának, egy új, korszerű, a bevezető képzést és az alapfokú szaktanfolyami képzést felváltó új képzési forma bevezetéséről*.

A bevezető képzés nehézségeiről, a rövid képzési időből adódó gyakorlati oktatás hiányáról, a kor színvonalának már nem megfelelő képzési struktúráról a BVOK oktatói állományából *Sztodola Tibor* publikált¹. Az intézetek véleményéről összefoglalóan pedig a *Kiss Katalin – Sövény Zoltán* szerzőpáros írt.²

Vezetői döntés alapján a BVOK a *tizennégy hetes szaktanfolyami képzés* (ez a négyhetes bevezető képzést, valamint az öt hónapos, havi egyszeri alapfokú szaktanfolyami képzést is magában foglalta) keretében az oktatást 2006. november 6-án kezdte meg a PPP-konstrukcióban épülő új bv. intézetek (Szombathely, Tiszalök) személyi állományának. E képzési formában három tanulói csoport vett részt.

A kedvező tapasztalatok alapján, mintegy nyolchavi előkészítő munka után 2008 szeptemberében történt meg a teljes átállás a tizennégy hetes alapfokú szaktanfolyami képzésre. A képzés elméleti, illetve gyakorlati ismeretek oktatásából áll. A gyakorlati képzés része volt a háromhetes intézeti gyakorlat is, ez 2014-ben két hétre csökkent, a végrehajtása pedig a BVOK koordinálásával történik.

A megváltozott képzési formához igazodva megjelent a büntetés-végrehajtási szakmai oktatási és vizsgáztatási rendszeréről szóló 1-1/33/2009. OP intézkedés, amely részletesen szabályozza a BVOK-ban végzett képzéseket. Ez az OP-intézkedés lehetőséget adott arra, hogy ha a beiskolázandó munkatársnak az OP-intézkedés előírásai szerint van főiskolai/egyetemi végzettsé-

¹ Sztodola Tibor: A bevezető képzés problémái és ezek hatása a biztonsági tevékenység ellátására. Börtönügyi Szemle, 2006/2.

² Kiss Katalin – Sövény Zoltán: A személyi állomány szakmai képzésének aktuális kérdései. Börtönügyi Szemle, 2006/2.

ge, de nem a nevelési, igazgatási és biztonsági szakterületen dolgozik, akkor kivételes, indokolt esetben kérheti a helyi felkészülést, erre a bv. szervnél kerül sor. Az alapközü képzésben részt vevők vizsgáztatása azonban, függetlenül a képzés helyétől, a BVOK-ban történik.

A tizennégy hetes alapközü szaktanfolyami képzés része a közigazgatási alapismeretek tantárgy is, így ha a tanuló a képzést eredményes vizsgával zárja, felmentést kap a rendészeti alapvizsga kötelezettsége alól.

A közüfokú szaktanfolyami képzés

Ez a képzési forma jelenleg is szinte ugyanabban a struktúrában történik. A levelező képzésen havi egyszer egy hétig összevontan történik az oktatás (ehhez kapcsolódik még kétszer egy hét, a félévi, illetve az év végi vizsgák miatt). Ez a képzési forma lehetővé teszi a szakirányú felkészítést (biztonsági, gazdálkodási, igazgatási, egészségügyi szakokon).

A képzés célja, hogy a – korábbi oktatási formákban megszerzett ismeretekre alapozva – magasabb beosztásokhoz szükséges szakmai feladatok szakszerű ellátására felkészítsen. A közüfokú szaktanfolyami végzettség megszerzésére kötelezett hivatásos állományú, valamint közüalkalmazott dolgozók a beosztásukba történő kinevezésük után induló első szaktanfolyamon kötelesek megkezdeni a tanulmányaikat a BVOK-ban.

Szakképzési rendszerünk múltja, jelene

A vonatkozó OP-intézkedések alapján zajló szaktanfolyami képzések mellett a büntetés-végrehajtási szervezet hivatásos állományú tagjainak oktatása az Országos Képzési Jegyzékben szereplő szakképzési rendszerben is zajlik.

Az Országos Szakképzési Tanács 1997 végén fogadta el a büntetés-végrehajtási szakképesítések bevezetésére és az Országos Képzési Jegyzékbe történő felvételére vonatkozó igazságügy-miniszteri előterjesztést. A két szakképesítés a bv. felügyelői, főfelügyelői a szaktanfolyami rendszerű alap-, illetve közüfokú képzés alternatívájaként került a képzési rendszerbe.

A vonatkozó jogszabályi változások után a büntetés-végrehajtás szakképzési rendszere a következőképpen módosult 2008 augusztusában: alapképzés a büntetés-végrehajtási felügyelő I., részsakképesítés a büntetés-végrehajtá-

si felügyelő II., ráépülés a büntetés-végrehajtási felügyelő I. szakképzésre a büntetés-végrehajtási főfelügyelő szakképzés.

A 10/2007. (II. 27.) SZMM rendeletben meghatározottak szerint a bv. felügyelő I. képzésen 1130, a bv. felügyelő II. képzésen 900, a bv. főfelügyelő-képzésben 850 tanóra volt a képzés ideje.

A Belügyminisztérium követelményeinek megfelelően 2010 végén új feladatot kapott a büntetés-végrehajtási szervezet, mivel az 5738/2010. számú kormány-előterjesztésben, illetve az 1282/2010. (XII. 15.) kormányhatározatban sor került a rendvédelmi szervek egységes képzési rendszere új koncepciójának meghatározására. Az új koncepció már a tárcához tartozó valamennyi rendvédelmi szervre megszabta az egységes rendvédelmi szakképzési rendszert.

A büntetés-végrehajtási szervezet a jogszabályban előírtaknak megfelelően kidolgozta az új szakképzési rendszerét, ezt elfogadták, és az újonnan létrehozott büntetés-végrehajtási szakmák bekerültek az Országos Képzési Jegyzékbe.

Jelenleg a szakképzési rendszerben a következő szakképesítések jelennek meg, az egységes rendvédelmi képzés követelményeinek megfelelően, a jogszabály adta lehetőség alapján a legalacsonyabb óraszámokkal számolva:

- büntetés-végrehajtási őr részszerkesztés (500 tanóra);
- büntetés-végrehajtási segédfelügyelő részszerkesztés (200 tanóra);
- büntetés-végrehajtási felügyelő szerkesztés (170 tanóra);
- büntetés-végrehajtási főfelügyelő szerkesztés-ráépülés (500 tanóra);
- büntetés-végrehajtási egészségügyi főfelügyelő szerkesztés-ráépülés (500 tanóra);
- büntetés-végrehajtási gazdálkodási főfelügyelő szerkesztés-ráépülés (400 tanóra);
- büntetés-végrehajtási igazgatási főfelügyelő szerkesztés-ráépülés (400 tanóra).

A szakképzési rendszer egymásra épülő elemekből áll, azaz a büntetés-végrehajtási felügyelő szakképzési modulba az a hivatásos állományú tag léphet, aki eredményesen teljesítette a büntetés-végrehajtási őr, büntetés-végrehajtási segédfelügyelő modulokat. Ez annyit jelent, hogy a modulok egymásra épülve teljesíthetők, egy modult sem lehet kihagyni. Természetesen a bv. szervek ebben a rendszerben dönthetnek úgy, hogy nem a teljes szakképzésre, azaz a büntetés-végrehajtási felügyelő szakra, hanem csak egy részszerkesztésre iskoláznak be, például a büntetés-végrehajtási őrré. Ebben az esetben azonban,

ha valaki csak a büntetés-végrehajtási őr részsakkképzésben tanul és tesz eredményes komplex szakmai vizsgát, az kizárólag őr feladatok ellátására lesz alkalmas a részsakkképzést igazoló bizonyítványa alapján, tehát a bv. szervnél jelentkező felügyelői feladatokat nem láthatja el teljes körűen. Ez igaz a büntetés-végrehajtási segédfelügyelő részsakkképzésre is, ugyanis aki elvégzi ezt a modult is, és sikeres vizsgát tesz, még nem kap sakkképzést igazoló bizonyítványt, és nem láthat el teljes körűen felügyelői feladatokat, csak részfeladatok ellátására lesz alkalmas, ami már több lesz, mint az őr feladatai, de kevesebb, mint a büntetés-végrehajtási felügyelőéi.

A sakkképzési rendszerben a ráépülésekbe azt a hivatásos állományú tagot lehet beiskolázni, aki eredményes szakmai vizsgát tett a büntetés-végrehajtási felügyelő sakkképzésben. Természetesen a jogszabály még ad lehetőséget arra, hogy a ráépülésekhez olyan munkatárs is csatlakozhat, aki a tizennégy hetes alapfokú szaktanfolyami képzésben tett eredményes vizsgát. A jogszabályban ugyanis megtörtént a büntetés-végrehajtási felügyelő sakkképzés és a tizennégy hetes alapfokú szaktanfolyami képzés megfeleltetése. (Ez azonban csak átmeneti.)

A sakkképzés végrehajtása, a komplex szakmai vizsgák lebonyolítása az állam által elismert sakkképzések szakmai követelménymoduljairól szóló 217/2012. (VIII. 9.) kormányrendelet, illetve a komplex szakmai vizsgáztatás szabályairól szóló 315/2013. (VIII. 28.) kormányrendelet előírásai szerint történik.

A jelenleg működő sakkképzési rendszerben újdonság, hogy a komplex szakmai vizsga megszervezése, a vizsgabizottság személyi összetételének kiválasztása nem a büntetés-végrehajtási szervezeten belül történik: a vizsgához kapcsolódó valamennyi feladat a Nemzeti Sakkképzési és Felnőttképzési Hivatal, illetve a BM Közszolgálati Személyzetfejlesztési Főigazgatóság által üzemeltetett elektronikus felületen történik. A vizsgáztatás rendszere is teljesen eltér a korábbi vizsgáztatásoktól, hiszen ebben a képzési formában a vizsgák bizottság előtt zajlanak. A vizsgabizottság kijelölésénél fő szabály – a jogszabályi előírások alapján –, hogy a komplex szakmai vizsgákon vizsgaelnöki feladatot kizárólag a vizsgaelnöki névjegyzékben szereplő személy láthat el. A vizsgatagokra vonatkozó követelmény pedig az, hogy az érintettnek szerepelnie kell a vizsgaelnöki vagy a vizsgabizottsági tagi névjegyzékben.

A jogszabály szigorú a tekintetben is, hogy nem teszi lehetővé, hogy az az oktató vizsgáztasson, aki a képzésben részt vett, vagyis a tanulók egy a képzéstől teljesen független vizsgabizottság előtt adnak számot a tudásukról.

NÁDASI BÉLA

A kompetenciaalapú oktatás és jövője a büntetés-végrehajtás keretei között

Manapság sokan és sokat beszélnek a kompetenciaalapú oktatásról, de nézzük, mit is jelent ez, és milyen okok alapján forradalmasította oktatási rendszerünket.

Nemzetközi szinten az 1990-es években indultak meg a különböző kompetenciaterületekre vonatkozó elemzések. A kompetenciaalapú tartalom meghatározás olyan területekre hívta fel a figyelmet, mint az együttműködés, a kritikus gondolkodás, az önbecsülés, a felelősségérzet és a tolerancia.

Az oktatáskutatók ez után arra keresték a megoldást, miképpen lehetne az egyre terebélyesedő kompetenciaterületeket egységesíteni és definiálni. 1997-ben a DeSeCo (*Defining and Selecting Key Competencies 1997–2002*; Kulcskompetenciák meghatározása és kiválasztása) kutatás eredményeképpen definiálták a kompetencia fogalmát. *A kompetencia azt a képességet jelenti, amelynek birtokában a komplex feladatokat adott kontextusban sikeresen oldjuk meg. A fogalom magába foglalja az ismeretek mobilizálását, a kognitív és gyakorlati képességeket a szociális és magatartási komponenseket és attitűdöket, az érzelmeket, valamint az értékeket.*¹

Az Európai Parlament és a Tanács 2006-ban fogalmazta meg azt az ajánlást², amelyben tisztázta az európai oktatás tartalmi standardjait. Az itt felsorolt kulcskompetenciák elmélyítése (tehát azok a kompetenciák, amelyekre minden egyénnek szüksége van a személyes boldogulásához és fejlődéséhez, az aktív állampolgári létehez, a társadalmi beilleszkedéshez és a munkához) a javaslat szerint ahhoz járul hozzá, hogy az európai polgárok rugalmasan alkalmazkodhassanak a sokszínű európai társadalmi-kulturális és munkaerőpiaci térhez. A javaslat a következő kulcskompetenciákat ajánlja az unió oktatási kormányzatainak figyelmébe: az anyanyelven folytatott kommunikáció; az idegen nyelveken folytatott kommunikáció; a matematikai kompetencia és alapvető kompetenciák a természet- és műszaki tudományok terén; a digitális kompetencia; a tanulni tudás; a szociális és állampolgári kompe-

¹ Summary of the Final Report. OECD/DeSeCo, 2003.

² Az Európai Parlament és a Tanács ajánlása (2006. december 18.) az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról (2006/962/EK).

tenciák; a kezdeményező- és vállalkozókészség; valamint a kulturális tudatosság és kifejezőkészség. A 2006. évi Nemzeti alaptanterv felülvizsgálatában már ott találjuk a fenti területeket: „Az iskolai műveltség tartalmát a társadalmi műveltségről alkotott közfelfogás, a gazdaság, a versenyképesség és a globalizáció kihívásai is alakítják, amelyeknek természetesen szeretnének megfelelni az iskolák. Az Európai Unió országaiban a megoldás a kulcskompetenciák meghatározásában és iskolarendszer fejlesztésében rejlik. A kulcskompetenciák birtoklása biztosítja az Unió valamennyi polgárának a gyors és hatékony alkalmazkodást a változásokkal átszőtt, modern világhoz. Az iskolai műveltség tartalmának irányadó szabálya tehát nem más, mint a kulcskompetenciák meghatározott kerete.”³

Egy másik aspektusból történő megközelítés alapján „a kompetenciát úgy kell tekinteni, mint olyan általános képességet, amely a tudáson, a tapasztalaton, az értékeken és a diszpozíciókon alapszik, és amelyet egy adott személy tanulás során fejleszt ki magában”.⁴

A különböző definíciók rávilágítanak: a kompetenciaalapú oktatásnak az a célja, hogy az oktatottak a mindennapi életben hasznosítható és alkalmazható tudáshoz jussanak. A fogalom megközelítőleg egy évtizede került a közbeszédbe, amióta a PISA-sokk szembesítette a szakembereket azzal, hogy a közoktatásból kikerülő tanulók nagy része nincs birtokában a mindennapi élethez, a továbbtanuláshoz vagy a munkába álláshoz szükséges alapvető ismereteknek.

A PISA-sokk rövid áttekintése

Az OECD kezdeményezésére 2000-ben végezték el az első PISA- (*Programme for International Student Assessment*; a nemzetközi tanulói teljesítmény-mérés programja) felmérést a tizenöt éves diákok körében. Az egyes mérésekkor egy-egy műveltségi terület nagyobb hangsúlyt kap, mint a többi. 2000-ben az olvasás-szövegértés, 2003-ban a matematika, 2006-ban a természettudományi műveltség képességének vizsgálatára került sor. 2009-ben ismét a szövegértés, 2012-ben pedig újra a matematika került a figyelem középpontjába. A vizsgálatban több mint harminc ország vett részt.

³ 110/2012. (VI. 4.) kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.

⁴ John Coolahan: *Compétences et connaissances*, Council of Europe, document pressed to Symposium on “Key Competencies for Europe”. Berne, Switzerland, 27-30 March 1996

A vizsgálatok nem az iskolai tudás felmérésére irányultak, hanem három jól elkülöníthető területet céloztak meg. Egyrésztől azt vizsgálták, mennyire felkészültek a diákok a munkaerőpiac változó körülményeihez való alkalmazkodásra. További vizsgálódás tárgyául szolgált, mennyire képzetek arra, hogy megállják a helyüket a mindennapokban. Végezetül az analízis kiterjedt arra a területre is, mennyire nyitottak új ismeretek befogadására.

A vizsgálatok nyomán számos országban megkérdőjeleződött az oktatás eredményessége, de Magyarország a nemzetközi átlaggal összehasonlítva is nagyon rosszul szerepelt. A szerény eredmények (17–25. helyek) hatására Magyarországon PISA-sokról, kollektív oktatási csődről kezdtek beszélni.

A PISA-felmérés elmélete szerint csak az értelmes, megértett, átélt tudást lehet felidézni. *„A tananyag reprodukálására korlátozódó tudás ugyanis nem segíti az egyént ön maga fejlesztésében, személyisége kiteljesítésében. Oktatástudományi kutatások alapján új tudáskonceptió került bevezetésre, melyben a műveltség (literacy) és a kompetencia (competence) fogalma élesen elkülönült.”*⁵

Ettől az időtől kezdve elkezdődött az oktatásban a hangsúlyok megváltoztatása. A tanárközpontú ismeretátadó órák helyett a diákok kíváncsiságára és aktivitására építő tapasztalatszerző és problémamegoldó módszerek kerültek előtérbe. 2007-ben a Nemzeti alaptantervbe bekerültek a fejlesztendő kulcskompetenciák (anyanyelvi, idegen nyelvi, matematikai, természettudományos, digitális, önálló ismeretszerzés, szociális, vállalkozói és esztétikai), változtattak a tananyagon, és bizonyos tantárgyak óraszámain. Tovább erősödött a kompetenciaalapú oktatás a közoktatásban, további támogatást kapott az élethosszig tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciák elsajátítása az iskolai tantervekben, kerettantervekben és a tankönyvekben. A közoktatás rendszerében és áttételesen az oktatási ágazat egészében is nagyobb hangsúlyt kaptak a mindennapi élethelyzetekhez szükséges készségeket, képességeket támogató tanulási folyamatok.

Ezek után szinte kötelező meghatároznunk, hogy mit nevezünk kompetenciaalapú oktatásnak. A Nemzeti alaptanterv szerint *„Az Európai Unió országaiban a kulcskompetenciák fogalmi hálójába rendezték be azokat a tudásokat és képességeket, amelyek birtoklása alkalmassá teheti az unió valamennyi polgárát egyrészt a gyors és hatékony alkalmazkodásra a válto-*

⁵ Csapó Benő: A tudás és a kompetenciák. In: Monostori Anikó (szerk.): A tanulás fejlesztése. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 2003

zásokkal átszótt, modern világhoz, másrészt aktív szerepvállalásra e változások irányának és tartalmának a befolyásolásához”.

Ezt a nemzetközi trendet figyelembe véve több magyar szakember határozta meg a kérdéskörrel kapcsolatos fogalmakat, amelyek közül több definíció is időtállóan bizonyult. „Kompetenciaalapú oktatás az az oktatás, amely előre meghatározott kompetenciák megszerzésére irányul. A tanulók tudását, teljesítményét individualizált módon mérik. Kompetenciaalapú oktatásnak a képességek, készségek fejlesztését, az alkalmazásképes tudást középpontba helyező oktatást értjük.”⁶

„A kompetencia egy képesség és egy adott területen való jártasság ötvö-zete, valamint egy adott területen jelentkező követelmények magas szintű teljesítése. A legjobb eredményt a kompetenciák (intellektív, szociális és érzelmi intelligencia), a követelmények (szakmai tudás, szociális alkalmazkodás és önfegyelem), és a körülmények (optimális, neheztett, és megszokott) megfelelő együttállásában érhetjük el.”⁷

Mіндеzek alapján a kompetenciaalapú oktatás főbb jellemzői a következőkben összegezhetők:

- teljesítményre alapoznak;
- figyelembe veszik az egyéni haladást;
- tanulásközpontúak;
- specifikus célkitűzéseket állítanak;
- gyakorlatorientáltak;
- azonnali visszajelzést adnak;
- az értékelés teljesítményalapú, leírt kritériumok alapján történik.

A fejlesztés kulcsterületei az önállóság, együttműködés, empátia, problémamegoldás, konfliktuskezelés, önreflexió, kritikus gondolkodás, közösségi részvétel.

Az oktatási tematika újdonságai a moduláris rendszer kialakítása, a készségfejlesztés előtérbe helyezése, valamint az együttműködésre építés. Alapjaiban megváltoztatja a tanár-diák viszonyt, előtérbe helyezi a hatékony felkészítést a célzott tevékenységekre. Preferálja az élethosszig tartó tanulást, továbbá támogatja az önálló és csoportos kreatív gondolkodást és cselekvést.

Összességében tehát a kompetencia azon elvárható ismeretek, képességek, magatartási és viselkedésgjegyek összessége, amely által a személyiség képes lesz egy adott feladat eredményes teljesítésére.

⁶ Galambos Rita: Esély a változásra, lehetőség a változtatásra. Kézirat. 2005

⁷ Oláh Attila: Érzelmi intelligencia és szociális kompetencia feladatok. Kézirat. ELTE Pszichológiai Intézet, Budapest, 2005

A kompetenciaalapú oktatás lépcsőfokai a büntetés-végrehajtási szervezetnél

A büntetés-végrehajtási szervezet sem hagyhatta figyelmen kívül a nemzetközi trendet, a jogszabályi változásokat és a társadalmi környezet progresszív előretörését. Nemhogy nem hagyta figyelmen kívül, hanem a saját területén zászlóshajóként teljesítette a feladatát. Gondoljunk csak az Elektronikus köz-igazgatás operatív program 2009–2010. évi akciótervében nevesített *Felelősen, felkészülten a büntetés-végrehajtásban* szervezetfejlesztési programra, vagy a bv.-kódex kodifikációs előkészületeire, illetve végrehajtására. Aki nem alkalmazkodik azonnal a környezeti változásokhoz, az a későbbiekben nagy árat fizet. A szervezet döntött és reagált az új feladatokra. Így történt ez az oktatás területén is, de apróbb korrekciókra még szükség van. Most vegyünk görcső alá a még hiányzó lépéseket!

Első lépés a kiválasztás

Természetesen a büntetés-végrehajtási szervezet szempontjából nélkülözhetlen igényként kell megfogalmazódnia a hatékony kiválasztás követelményének. A célzott felvételi eljárásban a sikeres kiválasztás nemcsak humán-erőforrás szempontjából fontos, hanem finansziális okok miatt is, hiszen a felszerelés, kiképzés költsége jelentős anyagi terheket ró a szervezetre. Továbbá egy rosszul kiválasztott, alkalmatlan és motiválatlan személy jelenléte a rendszerben biztonsági szempontból is több rizikófaktort hordoz, illetve a rendkívüli események bekövetkezésének kockázatát is jelentősen emeli. A hatékony kompetenciaalapú kiválasztási rendszerben a szervezet és a munkavállaló igényei illeszkednek egymáshoz, ez az összeállítás mérhetővé válik. Minél nagyobb a megfelelés a két oldal között, annál sikeresebb a kiválasztás. Fontos azonban megjegyezni, hogy egy jól működő, valid, eredményes és korrekt munkapszichológiai alapokon nyugvó kompetenciaalapú kiválasztási eljárás kidolgozása és működtetése rendkívül idő- és költségigényes.

Második lépés a szervezet kulcskompetenciáinak meghatározása

A kulcskompetenciák definiálása és elsajátítása szükséges ahhoz, hogy a szervezet maradéktalanul teljesíthesse a törvényben és egyéb jogszabályokban meghatározott feladatait. Fontos ezt akként tenni, hogy az etikus magatartás és bánásmód a legmesszebbmenőkig érvényre jusson az egymás közötti,

a fogvatartottakkal, illetve a szervezettel hosszabb-rövidebb ideig kapcsolatba kerülő más személyekkel való érintkezés során. További fontos kívánalom a kulcskompetenciák kapcsán, hogy zsinórmértékül szolgáljanak az egységes követelményrendszer meghatározásában és az állomány arra való felkészítésében. Az említett kritériumok garanciái és bástyái lehetnek egy jogszerűen, hatékonyan és emberközpontúan működő rendvédelmi szervnek, amely összhangban áll az adott társadalom erkölcsi, gazdasági és kulturális értékeivel, illetve normáival.

Kommunikációs kompetencia

A kommunikációs kompetencia egyrészt magában foglalja az anyanyelvi kommunikációt, a fogalmak, gondolatok, érzések, tények, vélemények kifejezését és értelmezését, megőrzését és közvetítését szóban és írásban. Továbbá a helyes, öntudatos és alkotó nyelvhasználatot a szervezet hierarchikus rendszerében, valamint a fogvatartottakkal való kommunikáció során egyaránt. A jó és helyesen alkalmazott kommunikáció kiválóan megelőzheti a rendkívüli eseményeket, illetve a kényszerítőeszköz-alkalmazásokat, tehát az egyén és a szervezet szempontjából kiemelkedő jelentőségű.

Másrésztől magában foglalja az idegen nyelvi kommunikációt, amely az anyanyelvi kommunikációhoz hasonlóan az alapvető nyelvi készségekre épül. Ilyen a hallott és olvasott szöveg értése, a szövegalkotás és az interakció szóban és írásban. Ezek a tevékenységek a szolgálatellátás különböző területein a szervezet szükségleteinek megfelelően kell hogy történjenek. Az idegen nyelvi kommunikáció olyan képességekre és készségekre is támaszkodik, mint a közvetítés az anyanyelv és az idegen nyelv között, valamint más kultúrák megértése, amely figyelembe véve a külföldi fogvatartottak növekvő számát szintén megkerülhetetlen feladat. Az élethosszig tartó tanulás-hoz a nyelvhasználónak el kell sajátítania az önálló tanulás stratégiáit, és az ehhez szükséges technikai eszközök használatát. Ez a pozitív attitűd magában foglalja a kulturális sokféleség tiszteletben tartását és a nyelvek, kultúrák közötti kommunikáció iránti érdeklődést és kíváncsiságot.

Harmadrészt érinti a különböző szakterületekkel való együttműködést, illetve a fogvatartottakkal való jogi keretek közötti kooperáció főbb irányait. Itt jelentős szerepet kapnak a különböző társas és módszer-kompetenciák, mint az irányíthatóság, a segítőkészség, a helyzetfelismerés, a problémamegoldás. Az ilyen kompetenciák birtokában lévő személy intézkedései közben egyaránt képes közvetíteni a szervezeti, társadalmi és alapvető emberi jogok

tiszteletben tartását szem előtt tartó kívánalmaknak megfelelő szervezeti kultúrát.

Erkölcsei kompetencia

A Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási, Továbbképzési és Rehabilitációs Központjának alapvető célja kell hogy legyen a hallgatók erkölcsi érzékének fejlesztése, a cselekedeteikért és azok következményeiért viselt felelősségtudatuk elmélyítése, az igazságérzetük kibontakoztatása, közösségi beilleszkedésük elősegítése, az önálló gondolkodásra és a majdani önálló, felelős szolgálatteljesítésre történő felkészülésük elősegítése. A képzés feladata, hogy életszerűen felkészítsen a fogvatartottakkal kapcsolatos érdekkonfliktusokra, segítsen választ találni a beosztásból fakadó ellentmondások feloldására. Ebben a munkában kiemelkedő jelentőségű lehet az iskolaközösség élete, tanári példamutató magatartása, a segítőkészség, a tisztelet és a tisztesség, a korrupció elleni fellépés, a türelem, a megértés és az elfogadás.

Technikai kompetencia

A technikai kompetencia az ismereteknek és készségeknek azt a rendszerét jelöli, amelynek megfelelő szintje lehetővé teszi, hogy megfelelő ismeretek és módszerek felhasználásával kezelni lehessen a szervezetnél alkalmazott rendvédelmi eszközöket, műszaki berendezéseket és híradástechnikai eszközöket. A technikai kompetencia annak a tudásnak az alkotó alkalmazása, amelynek birtokában mozgósítani lehet a műszaki műveltséget a mindennapok szolgálatteljesítésekor, a szakmai munka mind színvonalasabb ellátása érdekében. Az ilyen kompetenciával felvértezett szervezeti tag egyaránt kritikus az egyoldalúan technikaellenes, illetve a technikát az emberi szempontok fölé helyező megnyilvánulásokkal.

Informatikai kompetencia

Magában foglalja a szervezet informatikai programjainak magabiztos kezelését, a főbb számítógépes alkalmazásokat – szövegszerkesztés, adattáblázatok, adatbázisok –, és az elektronikus úton történő kommunikációt (e-mail, hálózati eszközök). Hangsúlyozni kell a rendszerek használatához kapcsolódó veszélyeket és etikai elveket, valamint a szerzői jogból és a szoftvertulajdonjogból a felhasználókra vonatkozó jogi kereteket.

Intézkedéstaktikai kompetencia

A szervezet szempontjából a legkiemelkedőbb az intézkedéstaktikai képesség. Az összes oktatott tantárgynak az kell hogy a célja legyen, hogy a hallgató olyan tudásra tegyen szert, amelynek segítségével a mindennapos szolgálati tevékenység során fellépő helyzetekre adekvát módon tud reagálni. Sokan az intézkedéstaktikát a kényszerítő eszközök alkalmazásával azonosítják. Ez azonban téves megközelítés. Az intézkedéstaktika ennél sokkal több. A kényszerítő eszközök alkalmazásán kívül magában foglalja a házi-, illetve a napirendben meghatározott egyes tevékenységek biztonsági protokollját, napi rutinját. Így a kényszerítő eszközök alkalmazása csak elenyésző hányada az intézkedéstaktika módszertanának. Hangsúlyozandó, hogy elenyésző, de fontos területe, hiszen pontosan és szűken meghatározott keretek között az alapvető emberi jogok súlyos korlátozását jelentheti. Egy jogi szakterületen jártas, interperszonális kapcsolatokban gyakorlott, jól kommunikáló szervezeti tag garanciája lehet a szolgálatellátás közben adódó konfliktushelyzetek békés megoldásának. Természetesen a továbbiakban is megjelenik a rendvédelmi közelharc taktika, illetve a lökiképzés, de kizárólag mint ultima ratio.

Önálló tanulási kompetencia

Ez a kompetencia azt jelenti, hogy a hallgató képes kitaróan tanulni, a saját tanulását megszervezni egyénileg és csoportban egyaránt, ideértve az idővel és az információval való hatékony gazdálkodást is. Felismeri a szükségleteit és a lehetőségeit, ismeri a tanulás folyamatát. Ez egyrészt új ismeretek szerzését, feldolgozását és beépülését, másrészt útmutatások keresését és alkalmazását jelenti. A hatékony és önálló tanulás arra készíteti a tanulót, hogy előzetes tanulási és életpasztalataira építve tudását és képességeit helyzetek sokaságában használja, otthon, a munkában, a tanulási és képzési folyamataiban egyaránt. A motiváció és a magabiztosság e kompetencia elengedhetetlen eleme.

A hatékony és önálló tanulás feltétele, hogy a hallgató ismerje és értse a saját tanulási stratégiáit, készségeinek és szaktudásának erős és gyenge pontjait, valamint képes legyen megtalálni a számára elérhető oktatási és képzési lehetőségeket, útmutatást/támogatást.

A hatékony és önálló tanulás további feltétele a saját tanulási stratégia kialakítása, a motiváció folyamatos fenntartása, a figyelem összpontosítása, valamint a tanulás szándékának és céljának kritikus mérlegelése. A hallgatónak

képesnek kell lennie a közös munkára és a tudásának megosztására másokkal, a saját munkája értékelésére, és szükség esetén tanács, információ és támogatás kérésére.

A pozitív attitűd tanulás iránti motivációt feltételez, folyamatos fenntartásához elengedhetetlen, hogy korábbi tanulási és élettapasztalatainkat felhasználjuk, új tanulási lehetőségeket kutassunk fel, és a tanultakat az élet minden területén széles körben alkalmazzuk.

Harmadik lépés a tananyagfejlesztés

A kompetenciaalapú oktatás központi kérdése a folyamatos és szisztematikusan tananyagfejlesztés. A folyamat első pillére a felmérés, ennek folyamán sor kerül a megrendelői kör (intézetek, intézmények) igényének elemzésére. Fontos a betölteni kívánt munkakörök vizsgálata, a szakmai feladat kiválasztása és elemzése. Jó módszer lehet a kiválasztott munkakörben eredményesen teljesítő kollégák feladatainak meghatározása, elemzése feladatcsoportokhoz rendelve. Az elemzésnek tartalmi elemei az elvárt magatartásformák, a szükséges eszközök, berendezések és a büntetés-végrehajtás jövőbeli tendenciái. E műveletek folyamán megállapíthatók a feladatokat leíró lépések, tevékenységek, azok sorrendje, a szükséges eszközök, felszerelések, a kollégáktól elvárható magatartásformák, a teljesítmény megfigyelhető, mérhető standardjai. Ezek után a rendelkezésre álló tananyagot vizsgálni kell abból a szempontból, hogy alkalmassága ne legyen megkérdőjelezhető az oktatás szintjén, korszerű, a belső munkaerőpiac szempontjából fontos ismeretanyagot tartalmazzon, megfelelő érdeklődést keltsen az oktatásban részt vevőkben. Ha sikerült az előbbi kérdésekre kielégítő válaszokat adnunk, akkor tovább léphetünk a következő szintre.

A második pillér a tervezés, amely magában foglalja a képzési módszerek meghatározását, a tanulási célkitűzéseket, a teljesítménymérési módszereket, illetve magát a képzési tervet. A módszerek megválasztásánál a szervezet igényeit, a tananyag jellegét, az oktatási filozófiát, a rendelkezésre álló időt, a felhasználandó eszközök fajtáit, anyagi erőforrásokat, a rendelkezésre álló eszközöket, felszereléseket tartjuk szem előtt. Az adott hallgatóhoz, feladathoz, témához alkalmazható legmegfelelőbb módszer kiválasztása az oktató feladata, felelőssége. Minden feladat elsajátításához olyan célokat kell kitűzni, amelyek tartalmazzák azokat a tevékenységeket, amelyeket elvárunk a hallgatóktól a sikeres teljesítés érdekében. A teljesítmény-célkitűzések az egyes feladatokra, kompetenciákra vonatkoznak, pontosan meghatározzák,

milyen tevékenységekre legyenek képesek a hallgatók a tanulmányok végére (kimeneti célok). A részcélkitűzések a teljesítmény eléréséhez vezetnek, elősegítik a megvalósítást, az oktató feladat lépéseinek didaktikai csoportosítását jelentik. Az elméleti ismeretek mérési formái lehetnek tesztek, önállóan megfogalmazott, esszé jellegű dolgozatok. A gyakorlat mérése érdekében minden kompetencia megszerzését teljesítménymérés követi, ez vonatkozhat folyamatra; attitűdre; magatartásra; biztonságra. Lehet az előbbiekből kombinációja is. A tervezés fázisának eredménye egy részletesen kidolgozott, az érvényben lévő törvényeknek és előírásoknak megfelelő képzési terv. E dokumentum az alapja a következő pillérnek.

A harmadik pillér a fejlesztés. Itt sor kerül az óratervek, oktatási és tanulási segédanyagok átdolgozására, korszerűsítésére. Fontos, hogy a végrehajtás az egységes cél érdekében történjen, az egyes tantárgyak ne az elkülönülést, hanem az egymásra épültséget hangsúlyozzák. A kompetenciaprofil összeállítása úgy történik, hogy az oktatásra kiválasztott szakmai feladatokat a képzési igényeknek megfelelően a szaktanárok csoportosítják. Ebben a munkában támaszkodni lehet a szabványos feladatelemzésre, amely felsorolja a feladatvégzéshez szükséges ismereteket. Az azonos ismereteket igénylő feladatokat egy csoportba kell sorolni. Ebben a munkában elsősorban didaktikai szempontok és az oktatás hatékonyságának szempontjai kell hogy érvényesüljenek. Minden kompetenciához készül egy tanulási útmutató, amelynek használata során a tanuló önállóan, egyéni ütemben készül fel. Az oktató az oktatási folyamat háttérét adja. Formátuma a bevezetés, célkitűzések (részcélkitűzések), tanulási tapasztalatok, tájékoztató lapok, hivatkozások, visszajelző eszközök, önellenőrzések, modellválaszok, teljesítményszintek, tudásszintfelmérő tesztek. További eszközei a hagyományos anyagok, interaktív oktatási anyagok, multimédiás oktatási anyagok. Az óratervek vonatkozásában a hagyományos féléves képzés nem alkalmazható, helyette modulokba szervezett oktatás és ehhez kialakított óratervek szükségesek. Az oktatási anyagok minőségének ellenőrzése érdekében rendszeresen el kell végezni a tesztelést. Ez lehet helyi teszt, amelyet a hallgatók és az oktatók próbálnak ki. A szakmai véleményeztetés a tárgyban jártas szakemberek által történik a szakanyag lektorálása által.

A negyedik pillér a végrehajtásé. Ennél kulcskérdés a képzésben részt vevők beiskolázása. Ez a tevékenység a Büntetés-végrehajtási Szervezet Oktatási, Továbbképzési és Rehabilitációs Központja részéről nagyfokú koordinációt és szervezőmunkát igényel, ennek azonban feltétele az intézetek, intézmények részéről történő körültekintő felvételi rendszer és a kiszámítható

tó beiskolázási igény. A képzési terv megvalósításának elengedhetetlen feltétele az elkötelezett és felkészült oktatói gárda, amely az adott keretek között figyelembe veszi az egyes osztályok közötti eltéréseket, és hatékonyan korrigálja a céltól való lemaradást, illetve eltérést. Ennél a résznél különösen nagy jelentőségű a hatékony segítséget nyújtó ellenőrzési rendszer működtetése mind az oktatók, mind a hallgatók vonatkozásában. Végül, de nem utolsósorban nem szabad megfeledkezni az oktatás dokumentálásáról, amely a helyzet rögzítésén kívül a továbblépés záloga is egyben.

Az ötödik befejező pillér az értékelésé. A begyűjtött információk elemzése után következik az összefoglaló kiértékelés. Ha a rendelkezésre álló adatok alapján szükségessé válik, akkor sor kerül a rendszer korrekciójának kezdeményezésére, majd módosítására. Az értékelés fontos kérdései, hogy ki mikor mit és hogyan értékeljen. E módszertan kidolgozása elengedhetetlen annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogyan fejlesszük tovább a programot.

Végezetül a témakör *Szatmári L. Miklós* gondolatkörével zárul. Minden embert érint a mai szervezett oktatás kisebb-nagyobb területe, s szerez bizonyos benyomásokat a tanításról, és a tanulásról egyaránt. Viszont kevesen vizsgálják meg, mit is jelenthet valójában tanulni, és oktatni. Vajon mindössze információk felhalmozása lenne a tanulás? Az oktatás pedig mindössze információk összegzése és átadása? Vagy pedig az oktatás és a tanulás egy izgalmas felfedezőút? Olyan kölcsönös tevékenység, amely mindkét oldalt hozzásegíti a látható valóság jelenségeinek összekapcsolásából megjelenő kreatív örömhöz, és a tanulás, az oktatás örömteli és izgalmas életérzéssé válik.

Bármiféle oktatás elsődleges feladata – ideális esetben –, hogy megtanítsa az élet legkülönbözőbb jelenségei közötti kölcsönös összefüggések felismerését. Hiszen ezzel magának az életnek a minél mélyebb értelmét, kapcsolatrendszerét, és jelentőségét leszünk képesek feltárni. A világ végtelenül sokrétű, és állandóan változik. Az elme segítségével csak részeket ismerhetünk meg belőle, ahogy például a büntetés-végrehajtási tevékenységet is mint szakmát. Ez szükséges és hasznos, de ez a folyamat mindössze csak a háttérre lehet a bennünk rejtőző intelligencia megjelenésének. Tehát nem lenne szabad elveszni az eszközben, hanem mindig szem előtt kell tartani a célt. A kreatív létezés megvalósítását, amely az élet jelenségeire nem sablonokkal, szokásokkal és reaktív cselekedetekkel válaszol, hanem újszerű, de jogszerű, adekvát tettekkel.

A valódi oktatás célja tehát nem pusztán az adott készségek és információk átadása, hanem azon túlmenően megmutatni az önismeret fontosságát, s az ahhoz szükséges eszköz használatát. E felismerés az önismeret kiszélesedésével

jön létre, s a kreativitás térnyeréséhez vezet. A kreativitás pedig az élet egyik legnagyobb örömforrása. Bármit tanuljunk vagy oktassunk, vigyük bele az előbbi elveket, s teljesen új lehetőségek és dimenziók jelennek meg tanulóként és oktatóként egyaránt. S ennek eredményeképpen a tanulás folyamata sokkal hatékonyabbá, mélyebbé, és ami a legfontosabb, örömtelivé válik.

GYŐRI LEVENTE

A büntetés-végrehajtási szervezet továbbképzési rendszere

A büntetés-végrehajtási szervezet továbbképzési rendszerét a belügyminiszter irányítása alá tartozó hivatásos állományú tagjainak továbbképzési és vezetőképzési rendszeréről, valamint a rendészeti utánpótlási és vezetői adatbankról szóló 2/2013. (I. 30.) BM rendelet (a továbbiakban: rendelet) szabályozza. A közalkalmazottak továbbképzési kötelezettségéről jogszabály, intézkedés nem rendelkezik, esetükben a továbbképzésen való részvételi kötelezettséget az állományilletékes parancsnok a hivatásos jogviszonyban álló személyekkel közösen rendelheti el. A büntetés-végrehajtási szervezetnél szolgálatot teljesítő kormánytisztviselők (pártfogó felügyelők) továbbképzési kötelezettségét a közszolgálati tisztviselők továbbképzéséről szóló 273/2012. (IX. 28.) kormányrendelet szabályozza. Mivel a kormánytisztviselők továbbképzési rendszere jelentős azonosságot mutat (továbbképzési ciklus időtartama, kötelezően megszerzendő kreditpontok száma) a hivatásos jogviszonyban lévőkével, illetve a pártfogó felügyelők (45-50 fő) alacsony létszámára tekintettel a továbbiakban egységesen a hivatásos állományúak továbbképzési rendszeréről beszélünk.

A rendelet hatálybalépése előtt a továbbképzés vonatkozásában a büntetés-végrehajtási szervezetnél nem létezett miniszteri szintű szabályozó rendszer, jogszabály. Jellemzően a büntetés-végrehajtási intézetek szükségszerű feladatként tekintettek az évi egyszeri, a teljes személyi állományt érintő továbbképzésekre. Tapasztalható és jellemző volt az egyéni és a szervezeti igényekhez igazodó, azokra reagáló továbbképzések szervezésének, lebonyolításának hiánya.

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium megszűnésével 2010-ben a büntetés-végrehajtási szervezet a Belügyminisztérium irányítása alá került. A rendészeti szakvizsgáról és a rendészeti vezetőképzésről szóló 21/2011. (VII. 13.) BM rendelet hatálybalépésével a hivatásos állomány számára egy eddig nem ismert, szervezeti hagyományok nélküli, új típusú rendészeti jellegű képzési forma (rendészeti szakvizsga, rendészeti vezetővé képző és rendészeti mestervezetővé képző tanfolyamok) bevezetésére került sor. A rendelet megjelenített egyéb specifikus továbbképzéseket, ilyen például a tehetség-

gondozási rendszer vagy a vezetői továbbképzés. Ez a jogszabály előremutatóan vázolt egy rendszerszintű, komplex, magasabb színvonalon működő, kötelezően megszerzendő továbbképzési pontrendszeren (kreditrendszer) alapuló továbbképzési programot.

Az új rendszer alapkonceptiója az, hogy egyének továbbképzési, fejlesztési terveit az időközben bevezetett egyéni és szervezeti teljesítményértékelést figyelembe véve kell elkészíteni. Az egyéni továbbképzési terv összeállításánál olyan továbbképzéseken való részvételére kell a munkatársakat kötelezni, ösztönözni, amelyek erősítik a személyes kompetenciákat, fejlesztik a szolgálat ellátásával kapcsolatos készségeket, képességeket. A kötelezően elrendelt továbbképzéseken túl a Közszolgálati Személyzetfejlesztési Főigazgatóságnak, illetve az adott belügyi szervnek olyan továbbképzéseket is kell kínálnia a személyi állománynak, amelyeket – a lehetőségekhez képest – önállóan is választhatnak, ekként eldöntve, melyek azok a készségek, képességek, kompetenciák, amelyeket fejleszteni kíván. Az így kiválasztott továbbképzésekből összeállított éves egyéni továbbképzési tervek összességéből pedig kialakítható a belügyi szerv éves továbbképzési terve, amely iránymutatást adhat a felső vezetésnek a szervezeti szintű továbbképzési irányokra, folyamatokra, az igények mértékére.

Az előbbi elképzelések és koncepciók megvalósulásának biztosítéka egy olyan jogszabály megalkotása, amely kellő garanciát ad az új rendszer, program bevezetésére és annak alkalmazására. A jogszabály tervezetének előkészítő munkafolyamataiba, illetve az elkészült tervezet kodifikálásába a Belügyminisztérium vezetése bevonta a belügyi szervek oktatással, továbbképzéssel foglalkozó vezetőit, munkatársait. A belügyi szerveknél működő munkacsoportok irányítását és vezetését a Közszolgálati Személyzetfejlesztési Főigazgatóság vállalta magára.

Az előkészítő munka folyamán ki kellett dolgozni és modellezni az új rendszer pénzügyi költségeit, annak finanszírozási lehetőségeit. Végig kellett gondolni, milyen informatikai rendszert szükséges bevezetni és milyen webes felületnek kell működnie ahhoz, hogy megfelelő informatikai támogatást nyújtsunk a képzésszervezőknek, az egyéni továbbképzési terveket elkészítő vezetőknek, illetve a továbbképzésen részt vevő személyeknek. A program megalkotásánál törekedni kellett arra is, hogy a továbbképzési rendszer működtetésekor minimálisra szorítsuk a papíralapú munkát, ne kényszerítsük a belügyi szerveket „felesleges” papírgyártásra. Fontos szempont volt a személyes adatok biztonságának garantálása, az informatikai rendszer zárttá – külsősök számára elérhetetlenné – tétele. A legfontosabb tervezési szempont pe-

dig az volt, hogy kapcsolódási pontokat találunk a teljesítményértékelési rendszer és a szervezetiteljesítmény-értékelési rendszer irányába.

A minden részletre kiterjedő műhelymunka és egyeztetések eredményeképpen 2013 januárjában új időszámítás kezdődött a Belügyminisztérium irányítása alatt álló rendvédelmi feladatokat ellátó hivatásos állományúak továbbképzési rendszerében, hiszen elkészült és hatályba lépett az új rendelet. Ez a rendelet nemcsak a büntetés-végrehajtás, hanem a rendőrség, a katasztrófavédelem és a polgári titkosszolgálatokhoz tartozó hivatásos munkatársak részére is meghatározta az új továbbképzési irányvonalat. A rendelet nemcsak a továbbképzési követelményeket, kötelezettségeket rendezte egységes szerkezetbe, de a jogszabály erejénél fogva megteremti mind az anyagi feltételeket, mind a XXI. századi követelményeknek megfelelő informatikai rendszer működtetéseinek alapjait. E tényezők együttállása elengedhetetlen volt a rendszer sikeres bevezetéséhez, működtetéséhez és fejlesztéséhez.

A hatályos rendelet szabályozza a továbbképzési szinteket, meghatározza, hogy csak a Közzolgálati Személyzetfejlesztési Főigazgatóság vagy a belügyi szerv által szervezett, a Belügyi Továbbképzési Kollégium (a belügyminiszter továbbképzéssel összefüggő feladatait ellátó szakmai testület) által elfogadott, akkreditált, pontértékkel bíró képzések elvégzésével teljesíthető a továbbképzési kötelezettség.

A kollégium tagjai a belügyi szervek vezetői által delegált személyek, vezetője a Belügyminisztérium közigazgatási államtitkára. A büntetés-végrehajtási szervezetet a kollégium ülésein az országos parancsnok biztonsági és fogva tartási helyettese képviseli. A Belügyi Továbbképzési Kollégium feladata egyebek között, hogy meghatározza a továbbképzések minőségügyi követelményeit, módszertani irányelveit, meghatározza és felügyeli annak minőségirányítási rendszerét. A kollégium dönt a Közzolgálati Személyzetfejlesztési Főigazgatóság által előterjesztett továbbképzési programok névjegyzékbe való nyilvántartásba vételéről vagy törléséről.

A személyzetfejlesztési főigazgatóság a továbbképzési rendszer módszertani és minőségirányítási központjaként egyebek között lefolytatja a továbbképzési programok minősítési eljárását, ellenőrzi az éves továbbképzési tervek végrehajtását, és a továbbképzések minőségirányításával és informatikai támogatásával összefüggésben fejleszti és működteti az elektronikus képzési programok és vizsgák igénybeviteléhez szükséges rendszertervező-képzési, -továbbképzési és vizsgaportált.

A továbbképzések teljesítésének mérése a személyzetfejlesztési főigazgatóság főigazgatója által jóváhagyott tanulmányi és vizsgaszabályzat alapján

továbbképzési pontrendszerrel történik. Egy továbbképzési pont egy tanulmányi munkaórának felel meg (45 perces tanórák). Maga a továbbképzési időszak a próbaidő lejártával kezdődik, és négyéves ciklust ölel fel. A hivatásos állomány tagjának továbbképzési kötelezettsége viszont megszűnik, ha a rá irányadó öregségi nyugdíjkorhatár eléréséig öt évnél kevesebb idő van hátra. Az első továbbképzési ciklus 2014. január 1-jén kezdődött.

Az új életpályamodell bevezetésével egyidejűleg megnőtt a jelentősége a továbbképzési ciklus eredményes teljesítésének, a rendszer fontosságát igazolja, hogy a rendvédelmi feladatokat ellátó szervek hivatásos állományának szolgálati jogviszonyáról szóló 2015. évi XLII. törvény alapján a hivatásos állomány tagja a besorolási kategóriáján belüli fizetési fokozatban csak akkor léphet előre, ha – egyebek között – a számára előírt továbbképzési pontokat a ciklus végére összegyűjtötte. A továbbképzési ciklus alatt a hivatásos állomány vezetői beosztást betöltő tagjának legalább 128, a tisztviselői beosztást betöltő nem vezetői állománynak 96, a tiszthelyettesi állománynak pedig 64 továbbképzési pontot kell összegyűjtenie.

A hivatásos állomány számára előírt továbbképzési kötelezettség teljesítéséhez szükséges pénzügyi forrást a belügyi szerv a költségvetéséből fedezi. A továbbképzések (központi, minősített és bejelentésköteles továbbképzések) költségeit, valamint a rendészeti szakvizsga felkészítési díját és első alkalommal a vizsgadíjat a belügyi szerv a Közszolgálati Személyzetfejlesztési Főigazgatóságnak a hivatásos állomány létszáma alapján továbbképzési hozzájárulásként fizeti meg. A normatív hozzájárulás alapja a mindenkori kormánytisztviselői illetményalap hatvan százaléka, amelyet minden év január 31-ig, a belügyi szervnél tárgyév január 1-jén foglalkoztatott hivatásos állomány létszáma hetven százalékanak alapulvételével, a belügyi szerv előirányzat-átadással teljesít. 2015-ben a büntetés-végrehajtási szervezet megközelítőleg száztizsmillió forint normatív hozzájárulást fizetett a személyzetfejlesztési főigazgatóságnak.

Az vizsgaportál kialakítása már a rendelet hatálybalépése előtt elkezdődött, majd a hatálybalépéssel egyidejűleg élesítették, és az alapfunkciók további bővítése mellett a fejlesztése jelenleg is tart. A portál használatából adódó kezdeti tapasztalatok összegyűjtése, értékelése, majd a felvetődő nehézségek megoldása után elmondható, hogy a belügyi szerveken belül jelenleg ez a program működik a legjobban.

2014 tavaszán megkezdődött mintegy hatezer hivatásos állományú tag regisztrálása a portálon. A végfelhasználóknak egyedi profilt állítottak össze, ez tartalmazza az érintett személyes adatait, a továbbképzési ciklushoz tartozó,

cikluson belül elvégzett továbbképzéseit, a már megszerzett továbbképzési pontokat, illetve az egyéni továbbképzési terveket. A regisztrációt a helyi vagy területi adminisztrátorok végzik, és a belügyi adminisztrátor (humán szolgálat) a személyügyi nyilvántartással összevetve hagyja jóvá.

A regisztrációval egyidejűleg a rendeletben rögzítetteknek megfelelően a vezető elkészíti az egyén továbbképzési tervét, amelyet minden év február 15-ig az előző év teljesítményértékelése figyelembevételével állít össze. Az egyéni továbbképzési tervek elkészítését 2014-ben megnehezítette az akkreditált, belső és minősített továbbképzések alacsony száma, az alacsony kínálati oldal. A büntetés-végrehajtási intézetek, intézmények vezetői erre reagálva 2014 második fél évében több mint száz belső továbbképzést akkreditáltattak a személyzetfejlesztési főigazgatósággal, így 2015 elején már nem okozott gondot a cikluson belüli második egyéni továbbképzési terv elkészítése.

2015. szeptember 1-jéig 212 belső továbbképzés elfogadására került sor, megfelelő minőségű és mennyiségű lehetőséget, alternatívát nyújtva a továbbképzési tervben rögzítettek teljesüléséhez. E továbbképzések teljesítésével 2014–2015-ben 433 999 továbbképzési pontot gyűjtöttek össze munkatársaink.

A továbbképzési rendszer eddigi működéséből és a résztvevőktől érkezett visszajelzésekéből összességében megállapítható, hogy a még jelenleg is finomhangolás alatt álló, de már alapjaiban eredményesen működő továbbképzési program valóban korszerű, a belügyi szervezet és a hivatásos állományt teljes körűen kiszolgáló XXI. századi program.

FIÁTH TITANILLA

Szörnyetegek rehabilitáció

Egy amerikai, szexuálisbűn-elkövetőknek kidolgozott börtönprogramon végzett terepmunka tapasztalatai

„Korábban undorodtam az ilyen emberektől – közli a csoportfoglalkozáson egy tizenéves lánnyal létesített szexuális kapcsolat miatt elítélt férfi. – Letöltöttem a mobilomra egy sex offender [szexuálisbűn-elkövető] alkalmazást, és folyamatosan figyeltem, nem költözik-e valamelyikük a környékünkre.” „Igen, én is mindig néztem őket a neten, mert két kisgyereke van – teszi hozzá egy másik résztvevő. – Sosem gondoltam volna, hogy egyszer nekem is regisztrálnom kell majd.”

Noha az Egyesült Államokban a letartóztatottak csupán egy százalékát vádolják meg valamilyen szexuális jellegű bűncselekménnyel¹, illetve annak ellenére, hogy a cselekmények jelentős hányadát családtagok és egyéb, az áldozathoz közel álló személyek követik el², a közbeszédben a szexuálisbűn-elkövetőkre használt leggyakoribb metaforák a ragadozó, illetve a szörnyeteg képét idézik fel. Douard és Schultz szerint³ az ártatlanok körül settenkedő, erkölcsileg romlott, démonikus erővel felruházott rém alakja elsősorban arra szolgál, hogy a szexuálisbűn-elkövetőket megfosszuk emberi értékeiktől, és dehumanizáljuk (így a későbbiekben igazolhatjuk a vele szemben alkalmazott, sok esetben embertelen eljárásokat is).

2014 áprilisától négy hónapon keresztül végeztem résztvevő megfigyelést egy szexuálisbűn-elkövetőknek kidolgozott amerikai börtönprogram dolgozói és kliensei körében.⁴ James B. Waldrammal – egy kanadai szexuálisbűn-elkövetők részlegén terepmunkát végző antropológussal – ellentétben, aki ki-

1 Center for Sex Offender Management: The Role of the Victim and Victim Advocate in Managing Sex Offenders. Corrections.com, July 27 2009. <http://www.corrections.com/news/article/21987>

2 Roger N. Lancaster: Sex Offenders: The Last Pariahs. The New York Times, 21 August 2011; Susan A. Clancy: The Trauma Myth. The Truth about the Sexual Abuse of Children – and Its Aftermath. Basic Books, New York, 2009

3 John Douard – Pamela D. Schultz: Monstrous Crimes and the Failure of Forensic Psychiatry. Springer, New York, 2012

4 Az adott államot a továbbiakban sem nevezem meg, mivel pontosítás esetén a szóban forgó terápiás körletek, azok lakói és dolgozói könnyen azonosíthatóvá válnának. Hasonló okok miatt a tanulmányban szereplők nevét is megváltoztattam.

zárólag fogvatartottakkal készített interjúkat, én főként az elítéltek csoportfoglalkozásain vettem részt, illetve a terapeutáikkal beszélgettem. Kutatói stratégiám elsősorban a szörnyeteg-metáforával, a szexuálisbűn-elkövetők démonizálásával szorosan összefüggő, szigorú intézeti szabályozáshoz – semmint a saját szándékaimhoz – illeszkedett, amelynek értelmében még a börtön dolgozói sem tarthatnak egyéni konzultációt a klienseiknek. Ha a terapeuták valamelyik fogvatartottal a csoportos kereteken kívül szeretnének beszélni, azt vagy az egyik nagyteremben, a többiekől kissé elkülönülve – de mindvégig az elítéltsocsoporttal egy térben tartózkodva – tehetik meg, vagy kötelesek az irodájukba hívni egy fogvatartott-társat is ellenőrzés céljából. Mindezek miatt az elítéltekkel történő személyesebb hangvételű beszélgetésekre csak olyankor nyílt lehetőségem, amikor kicsocsoportban dolgoztak, és a terapeutától függetlenül is leülhettem közjük meghallgatni, hogyan oldanak meg egy-egy feladatot.

Az általam meglátogatott terápiás program 1990-ben indult, az állami büntetés-végrehajtási szervezet közleménye szerint azzal a szándékkal, hogy kezelést nyújtsanak a már bírósági ítélettel rendelkező szexuálisbűn-elkövetőknek annak érdekében, hogy a szabadulásuk után tartózkodjanak újabb bűncselekmények elkövetésétől (vagyis hogy alacsonyabbak legyenek a visszaesési mutatók és erősödjön a közbiztonság). Az intézeti hírlevélben olvasható rövid célkitűzés egyúttal számos olyan feltételezésre is rávilágít, amelyek a program alapvetéseit alkotják:

- Annak ellenére, hogy a szemérem elleni erőszaktól a tizenévesekkel való szexuális együttlétten át a gyermekpornográfia birtoklásáig igen sokféle bűncselekmény tartozik a *sex crimes* jogi kategóriájába, illetve amellet, hogy a szexuálisbűn-elkövetők rendkívül heterogén csoportot alkotnak⁵, a program célravezetőnek és értelmesnek találja, hogy pszichológiai vagy egyéb jellemzők helyett a *bűncselekmény jellege* szolgáljon az elkövetők csoportos kezelésbe vételének alapjául.
- A kizárólag szexuálisbűn-elkövetők számára bevezetett kezelés egyúttal arra is rámutat, hogy a bűnelkövető-populációban kiemelt figyelemmel kísérendők. Noha más bűncselekmények esetében a gyakorisági mutatók és a visszaesssel kapcsolatos adatok jóval magasabbak, mégis a szexuálisbűn-elkövetők csoportja az egyetlen, amelytől szigorú szankciókkal kell védeni a lakosságot (az előírt terápiás program mellett ezt a célt szolgálja a szabadulásukat követő regisztráció, a pártfogó felügyelő kirendelése, illetve a

⁵ John Douard – Pamela D. Schultz: i. m. 10. o.

közösségi szexuálisbűn-elkövetőknek szervezett terápiás programok látogatásnak kötelezettsége is).

- A program létrehozása egyúttal feltételezi azt is, hogy a szexuális bűnök elkövetőinek jól körülhatárolható pszichés zavarai vannak, amelyeket valamilyen, elsősorban lélektani alapokon nyugvó kezelésnek kell célba vennie és korrigálnia. Ezzel szemben a vonatkozó kutatások szerint a szexuálisbűn-elkövetők nem mutatnak több pszichoszexuális rendellenességet, mint a szexuális bűnökért el nem ítélt populáció⁶.
- A terápiás cél egyértelműen a bűnismétlés megelőzése. Ha a program résztvevője civilben drogokhoz nyúl, esetleg pszichiátriai vagy egyéb nehézségei támadnak (depresszió, öngyilkosság, munkanélküliség stb.), ámde szexuális jellegű bűncselekmény miatt nem kap újabb ítéletet, az a program *sikereként* könyvelhető majd el.

Az elítélt szexuálisbűn-elkövetők a börtönbüntetésük utolsó kilenc-tizenkét hónapját töltik el a program végrehajtására kijelölt intézetben (az alapprogram kilenc hónapig tart, amely a fogvatartott „nehézségeinek” és „terápiás igényeinek” függvényében a kezelésért felelős személyzet döntése alapján maximum egyévnyi időtartamra meghosszabbítható). A kb. 2600 főt fogva tartó börtön egyik elkülönített, 240 elítélt befogadására alkalmas, 20-as számú épülete ad otthont a Sex Offender programnak; az A, B, C és D szárnyakon hatvan-hatvan fogvatartott tölti a büntetését. A jogszabályok értelmében a résztvevők kedvezményes szabadon bocsátásának feltétele a program sikeres elvégzése. Azok, akik akár magánelzárás-büntetéssel sújtható, súlyosabb fegyelmi vétség, akár a programmal való együttműködés képtelensége miatt nem fejezik be a kezelést, nem kapják meg a feltételes szabadlábra bocsátás lehetőségét (ami esetenként többéves bv. intézetben tartózkodást jelent számukra a korai szabadulás helyett).

A program első, rövidebb – négyhetes – szakaszában az újonnan érkezeteket különböző pszichológiai tesztekkel és interjúkkal vizsgálják meg. A fogvatartott első interjú- és tesztvizsgálatának jellemzői ugyancsak rámutatnak a program fontosabb alapvetéseire:

- Az elítélt személyiségének komplexitása, egyedi jellemzői kevésbé fontosak, mint azok a *bűncselekményével összefüggésbe hozott* tulajdonságok, amelyek feltételezhetően a jövőbeli viselkedését is meghatározzák majd. A mérés fő-

⁶ James B. Waldram: Hound Pound Narrative: Sexual Offender Habilitation and the Anthropology of Therapeutic Intervention. University of California Press, Berkeley, 2012, p. 56.

kuszpontjai egyértelműen jelzik a kliensnek, hogy a következő hónapokban kizárólag *sex offender*ként kerül a terápiás beavatkozás hatálya alá.

- A bűncselekménnyel kapcsolatba nem hozható jellemzők figyelmen kívül hagyása megerősíti a kezelés fő célkitűzését: a hagyományos pszichoterápiákkal ellentétben a treatment itt elsősorban *mások* javát szolgálja⁷.
- A szexuálisbűn-elkövetőként meghatározott egyén a továbbiakban a szabaddalusa utáni feltételezett magatartása felől nézve kerül az érdeklődés középpontjába. Mind a múltbéli tettei, mind a jelenlegi magatartása kizárólag a hipotetikus jövő irányából nyerik el az értelmüket.
- A *sex offender* élettrajza az első terápiás beavatkozástól, vagyis a felméréstől kezdődően újrainrodik. Korábbi életeseményei vagy személyiségének jellegzetességei immár *kockázati tényezőkként* definiálódnak – így lesz például a gátlásosságából a társas elutasítotttság visszaesést előrevetítő veszélyjelzője, gyakori szomorúságából pedig a negatív emocionalitás rizikófaktor. Az ismerősökre, a családra, a barátokra ugyancsak kockázati tényezőkként vagy „támogató csoportokként” hivatkoznak a továbbiakban.
- A személyiségvonások gazdag készletéből egyedül a programmal és a tekintélyszemélyekkel való együttműködés, illetve a terápiára különösen veszélyes *manipulációt* mutató pszichopátia válik fontossá.

A tesztvizsgálatokat követően a fogvatartottak három alkalommal úgynevezett bevezető kognitív pszichológiai órákon vesznek részt, amelyek anyagát külön dossziékban, fénymásolt papírlapokon is megkapják. A felkészítés célja a bűnelkövető *szocializációja*: azáltal, hogy már a kezdeti időszakban elsajátítja a program nyelvét és az életesemények kognitív keretben történő újrastrukturálásának módját, világossá válik számára, hogy a terápia nem egyszerűen „megfelelő magaviseletet” vagy pusztán önkontrollt, hanem a korábbtól gyökeresen eltérő élettörténeti narratívumok elkészítését, az új technológiáit⁸ követeli meg tőle. A felkészítő szakasz filozófiájának fontosabb jellemzői a következők:

- Az elítéltek a *Program alapelvei* című dokumentum első pontjában találkoznak a következő kijelentéssel: „*Elsődleges feladatom, hogy önmagamon dolgozzam. A kezelés célja, hogy NE TEGYEK TÖBBÉ ÁLDOZATTÁ MÁSOkat*”. Korábban már említettem, hogy a terápia elsősorban a civil közösség védelmét szolgálja – a program pont azonban valami másra is rá-

⁷ Vö. Uo.

⁸ Michel Foucault: *Technologies of the Self*. In: Luther H. Martin – Huck Gutman – Patrick H. Hutton (eds.): *Technologies of the Self*. Tavistock, London, 1988

világít. A fogvatartottnak a következő hónapokban *dolgoznia* kell. A programmal való együttműködés, az önmagán végzett kemény *munka* válik a legfontosabb feladatává. Ennek következtében – a normál körleteken elhelyezettekkel ellentétben – a kezelt kliensek nem tölthetnek be fizetésért végvezhető intézeti állásokat – ahogy az többször is elhangzott a terapeuták szájából: „*Az önök munkája a program*”.

- A treatmentnek mint a „személyiséget célzó több hónapos munkavégzésnek” a metaforájából következően a fogvatartott énje elrontott, selejt munkadarabként íródik újra. Ahogy az *Alapelvek* című írás fogalmaz: „*A legsúlyosabb problémám: Azt akarom, amit én akarok, és akkor, amikor én akarom.*” A hibás személyiséget a probléma azonosítása után fáradtságos munkavégzéssel lehet csak helyreállítani. Mivel a bajok okozója az „*én akarom*” mentalitás – vagyis a személy problémája a *személyiség* maga –, a megoldás természetesen a „*régi én*” totális megsemmisítése: „*A csoportmunka fókusz, hogy megtanuljam megkérdőjelezni a gondolataimat, érzéseimet és viselkedésemet.*”
- A kliensnek a „*régi én*” megsemmisítése érdekében teljes mértékben át kell adnia magát a terápiának. Noha a program elsősorban az egyéni *választást* hangsúlyozza, a kooperáció alapvetően akkor sem választás kérdése, ha az önalávetés *kötelessége* a lehetőségek terminusaiban fogalmazódik újra: „*Két választási lehetőségem van: vagy a felépülésemet választom, vagy azt, hogy ugyanaz maradok, aki voltam.*” Utóbbi esetben természetesen a „*régi énnel*” járó következményekkel kell szembesülnie: meghosszabbított börtönbüntetéssel, bizonyos bűncselekmények esetében pedig a szexuálisan erőszakos ragadozó (*Sexually Violent Predator; SVP*) részlegbe helyezéssel. (Az SVP már nem a büntetés-végrehajtási szervezet irányítása alatt áll. Azok a bűnelkövetők, akik egy szakértői bizottság és a bíróság ítéletének értelmében *helyreállíthatatlanul* veszélyesek, a börtönbüntetésük letöltése után ide kerülnek. Fennállása óta az SVP-ből senki sem került vissza a civil közösségbe.)
- Ahogy a hibás munkadarab kijavítása időigényes folyamat, jól körülhatárolható lépésekkel, úgy a károsodott személyiség helyreállításának is megvan a maga forgatókönyve. Az ehhez szükséges lépéseket bemutató dokumentum szerint a bűncselekménnyel összefüggő problémák (kontrollvesztett, felelőtlen, másokat bántó viselkedés) őszinte beismerése után a lelkiismeretes önvizsgálatot az *élet valamennyi területére* ki kell terjeszteni. Meg kell szabadulni a kifogásoktól, és megérteni a káros viselkedések következményeit. A későbbiekben a megbánás és az áldozat iránt érzett empátia el kell hogy ve-

zesse a klienst az egészséges és másokat áldoztató nem tevő kapcsolatok kialakításához (hogy őszinte, felelősségteljes viszonyba léphessen másokkal a civil életben is, és „ennek üzenetét” embertársainak is átadhassa). Érdekes módon azonban a dokumentum címe nem „A kiegyensúlyozott és egészséges élethez vezető út”, hanem *Lépések a szexuálisbűn-elkövető felelősségének elismeréséhez, vállalásához.*

- Mindezzel kapcsolatban fontosnak tartom Waldram⁹ megállapításait idézni, aki szerint a szexuálisbűn-elkövetőket célzó programok esetében értelmetlen *rehabilitációról* beszélni. Egyfelől, sok esetben hiányzik egy olyan pont az elkövető múltjából, amelynek helyreállítását a kezelés célba vehetné (vagy ha lenne is ilyen életszakasz vagy személyiségállapot, a „sex offender” stigmája a közösségben gondoskodna arról, hogy a problémamentes visszatérés ne valósulhasson meg a jövőben). Másfelől, a treatment hosszú hónapjait tanulmányozva Waldram célszerűbbnek látta a *habilitáció* terminus bevezetését a terepmunka-tapasztalatainak értelmezésekor. Véleménye szerint „*a rehabilitáció annak a folyamata, hogy mindazt megteremtjük másokban, amit a legjobban értékelünk erkölcsi, etikai és társas szempontokból. Az a fajta moralitás, amit a sex offender programban alkalmaznak, egy ideális, nem túlságosan árnyalt, minden ambivalenciától mentes erkölcsiség, amely tartalmazza a börtönprogram által proszociálisnak hívott viselkedést is – ami az emberi társadalom természetének utópikus elképzeléseiből eredeztethető.*”
- Végezetül a résztvevők kézhez kapják a kognitív torzítások, gondolkodási hibák és taktikai játszmák jegyzékét is, amelyek által a kezdetektől nyilvánvalóvá válhat számukra, hogy a program fókusza a *gondolatok* mindenre kiterjedő, tüzetes vizsgálata lesz a további hónapokban.

A program bevezető szakaszának tétje, hogy megvalósítható-e a fogvatartottnak a kezelésre alkalmas személlyé történő átalakítása néhány hét alatt. Sikeres-e a gondolkodási hibáit, vagy legalább az azokat fenntartó makacságot, az „önigazoló meggyőződéseket” olyannyira fellazítani, hogy kezdetét vehesse a személyiség mélyére hatoló terápia? Akik elfogadják a szexuálisbűn-elkövetők – mind a normál börtönközösségekben, mind a civil életben megbélyegző, veszélyes – címkéjét, és elismerik a bűncselekmény elkövetését, átköltözhetnek a program második szakaszának otthont adó épületbe,

⁹ James B. Waldram: i. m. 11. o.

ahol kezdetét veszi az intenzív *munka*. A terápiának a továbbiakban részlete-
sen bemutatandó alapelemei, röviden összefoglalva a következők:

- Az elítélt számára érkezéskor kijelölnek egy a programban már több hónap-
ja részt vevő társat (*big buddy*), aki nemcsak a szabályokat ismerteti, de af-
féle mentorként problémák vagy akadályok felbukkanása esetén tanácsok-
kal is ellátja az újoncot.
- A fogvatartottak a kezelés második szakaszában a terápiás közösség (*ther-
apeutic community; TC*) demokratikus szabályai szerint élnek együtt: ez
nemcsak azt jelenti, hogy a felvetődő nehézségeket heti rendszeressé-
gű, a mindennapi élet kérdéseinek megvitatására szánt csoportfoglalkozásokon
oldják meg, hanem azt is, hogy a résztvevők felelősek egymás terápiás fej-
lődéséért. Az alapelvek bemutatásánál már említettem, hogy a program „*az
egészséges és másokat áldozattá nem tevő kapcsolatok kialakítása*” képes-
ségének megteremtését is célként határozza meg. A TC-ben a fogvatartot-
tak nem csupán a helyes/követendő és a helytelen/elítélendő magatartás
példáit jelenítik meg egymás számára, de afféle gyakorlóterepet is szolgál-
tatnak a többieknek a „proszociális” viselkedésformák elsajátításához.
- Egy korábbi terepmunkám helyszínéül szolgáló maximális biztonságú bört-
ön terápiás közösségével összevetve a szexuálisbűn-elkövetők TC-sza-
bályzata nem a család metaforáját használja a résztvevők közötti kapcsola-
tok létrehozására és megerősítésre. Míg az Intenzív terápiás közösség
fogvatartottjai *testvéreként* és *családként* hivatkoztak önmagukra, és a ke-
resztneveiken szólították egymást, addig a szexuálisbűn-elkövetők az ala-
acsonyabb fokú érzelmi bevonódást implikáló *közösség* és *barát* (lásd példá-
ul a *big buddy* kifejezést) terminusokat használják (és kizárólag Mr. X.
Y.-ként szólhatnak a társaikhoz, vagy hivatkozhatnak egymásra). Mindez
valószínűleg a „manipulatív” szexuálisbűn-elkövetők között kialakuló, túl-
ságosan szoros, intim – esetleg könnyen „szexualizálódó” – kapcsolatok
létrejöttének fenyegetésétől kívánja megóvni a csoportot. Másfelől számol
a stigmatizáció jelenségével is: azzal, hogy noha a résztvevők egyaránt sze-
xuálisbűn-elkövetőkként hivatkoznak magukra, sokan közülük ellenkezné-
nek, ha a családtagoknak kijáró megnevezésekkel kellene illetniük egy
olyan bűnelkövetőt, akinek a bűncselekményét a program elvárásai ellené-
re is mélyen megvetik.
- Az újonnan érkezett kliens részére a kijelölt terapeuta negyedéves tervet
készít (majd három hónap elteltével egy-egy újabbat a programban való ha-
ladásnak és az időközben napvilágra kerülő problémáknak megfelelően).
Ebben a korábbi felmérés eredményei alapján célokat határoz meg, ame-

lyekhez a kockázati tényezőket csökkenteni kívánó feladatokat rendel hozzá. A fogvatartott előírt teendői egyfelől a hétköznapi *viselkedésére* vonatkoznak (például: „Mr. Morton a következő hónapokban beszélgetést kezdeményez a társaival” – abban az esetben, ha Mr. Morton rizikófaktorai között a társas elutasítottság szerepel). Másrészt, a terapeuta a kognitív viselkedésterápia elveinek megfelelő – elsősorban a gondolkodási hibák és diszfunkcionális mintázatok azonosítását célzó – *esszéfeladatok* elkészítését javasolja (például: „Mr. Morton fogalmazást ír »Milyen veszélyeket jelent számomra a gátlátosság?« címmel”).

- Az elítéltek heti kétszer úgynevezett *primary csoportokon* vesznek részt. Az alkalmanként háromórás, 15 fő részvételével zajló csoportfoglalkozásokon a programban történő előrehaladásukat vitatják meg. Ezekben a TC-csoportoknál jóval intenzívebb érzelmi bevonódást igénylő foglalkozásokon kerül sor a házi feladatok bemutatására és értékelésére is.
- A program kilenc–tizenkét hónapja alatt a fogvatartottnak először egy vázlatot kell készítenie a fontosabb társas kapcsolatairól (*Brief Social History*), majd be kell számolnia mindazokról a személyekről, akik ellen valamilyen szexuális jellegű büntényt követett el (*Sexual Victim Disclosure*). Utóbbi esetben nyomtatékosan felhívják az elítélt figyelmét arra, hogy azokat az áldozatokat is említse meg, akik nem tettek feljelentést (ugyanakkor arra is megkérlik, hogy lehetőleg ne adjon az áldozat azonosítását lehetővé tevő információkat, máskülönben a terapeutának feljelentést kell tennie).
- A program három fő pillére egy hosszabb, a kezelés elvárásainak megfelelő önéletrajz (*Autobiography*) megírása, a konkrét bűncselekmény kognitív keretben történő részletes elemzése (*Case report*), valamint a szabadulás előtt a visszaesés megelőzését szolgáló terv (*Relapse Prevention Plan*) elkészítése. A hosszabb írásbeli munkákat általában a primary csoport valamennyi tagja elolvassa, majd pedig közösen értékelik.
- A fogvatartottnak a program befejezését megelőzően az áldozat iránti empátiájáról is tanúbizonyosságot kell tennie (*Victim Empathy Exercise*). A többi feladattal ellentétben ebben az elsősorban érzelmi beleélő képességet igénylő, dramatikus helyzetben az elítéltnak az áldozat szemszögéből kell elmesélnie a történeteket.
- Míg a primary csoportban megvitatt feladatok a fogvatartott terápiás közösségen kívüli életét, illetve a múltat és a jövőt célozzák, addig a terápiás nagycsoport a jelenre, az itt és mostra fókuszál. A terapeuták vezetésével zajló eseményen egy adott szárny valamennyi fogvatartottja részt vesz (60 fő, illetve az adott szárnyért felelős két vagy három terapeuta). Noha a

- nagycsoport egyik fő célkitűzése a mindennapos problémák közös megvitatása és megoldása, tapasztalataim szerint jóval erősebb hangsúly esik a foglalkozás „egyéni felelősségre vonások” programpontjára, amikor az egyes fogvatartottak a közösség színe előtt ismerik el a hibáikat. A közösségi együttélést segítő csoportok célja elsősorban az aktuális viselkedésnek a bűncselekményhez, illetve a jövőbeli kockázatokhoz való kapcsolása.
- Noha a program az „egészséges kapcsolatok” előmozdítására törekszik, a „manipulatív” és „önigazolásra törekvőnek” tartott szexuálisbűn-elkövetők közötti spontán, szimpátia alapján létrejövő barátságok „gyanúsak”. Annak érdekében, hogy a fogvatartott valóban szakíthasson a régi énjével, a korábbi társas mintái alapján történő barátválasztásokat is kontrollálni kell. A kontrollt egyfelől azáltal valósítja meg a személyzet, hogy minden egyes fogvatartottnak kijelöli a fekhelyét a hatvan férőhelyes hálóteremben (így teljesen esetleges, hogy kinek kik lesznek a szomszédjai, vagyis kikkel osztja meg a közvetlen környezetét). Másfelől, a terapeuták úgynevezett támogató csoportokat hoznak létre. Minden résztvevő négy másik, a személyzet által kijelölt fogvatartott *support group*jának a tagja; az ily módon létrejövő ötfős támogató csoportok heti rendszerességgel ülnek össze annak érdekében, hogy elősegítsék a fogvatartott aktuális problémáinak hatékony megoldását. A támogató csoportok egy újfajta, mesterséges hálózatot hoznak létre a közösségen belül, hiszen gyakran olyan emberek vitatják meg a legszemélyesebb gondjaikat – csoportonként minimum 45 percben –, akik egyébként esetleg szóba sem álltak volna egymással.
 - Mint már említettem, a program elsősorban a kognitív pszichológia *bizonyítékokon alapuló*, azaz tudományos kutatásokkal is alátámasztott eredményeire épít. Alapelve, hogy a hibás viselkedés elsősorban gondolkodási torzítások következménye, ezért a terápia célja a „nem megfelelő” hiedelmek azonosítása és korrekciója. Mivel a kezelés a *gondolkodás* folyamatára és a gondolatok tartalmára fókuszál, talán nem meglepő, hogy a Sex Offender program foglalkozásainak jelentős hányada *edukatív jellegű*, és leginkább a tantermi előadásokhoz hasonlít. A fogvatartottak tankönyveket kapnak „A harag megfelelő kezeléséről”, „Az egészséges kapcsolatokról és szexualitásról”, „A bűnözői gondolkodásról”, „Az egészséges kommunikációról és a határokról”, „Az érzelemnedzselésről”, ezeket heti két alkalommal két-három órás pszichoedukációs foglalkozásokon dolgozzák fel a terapeuták vezetésével.
 - Az intézet szabályai ellen vétők közül azok, akik olyan súlyú cselekmény(ek)e)t követtek el, hogy a felügyeletnek (*custody staff*) a fogdára kellett helyez-

nie őket, automatikusan kikerülnek a programból. A felfüggesztés másik lehetséges módja, ha valaki a *terápiás szabályok* ellen vét (érdektelen, nem készíti el időben a feladatait, nem működik együtt a terapeutájával vagy a közösségben mutatott magatartása időről időre ismétlődő gondolkodási hibákat hoz a felszínre, amelyeken *nem hajlandó dolgozni*). A terapeuta által problémásnak ítélt fogvatartott a heti egyszer összeülő *treatment team* elé kerül (ebben dr. Moreno, a program szakmai vezetője, egy nevelő és egy terapeuta foglal helyet). Ha a team úgy ítéli meg, hogy a fogvatartott magatartása olyan mértékben tanúsodik a kooperáció hiányáról, hogy a további terápiás próbálkozások kudarcra vannak ítélve, akkor az elítéltet kihelyezik a programból. Kevésbé súlyos, „javítható” esetekben a fogvatartott írásbeli jóvátételi feladatokat kap, amelyeket néhány héten belül a terapeutájának kell átadnia.

A treatment struktúrájának bemutatását, a program alapfogalmainak és felépítésének tisztázását követően a továbbiakban a terápiás közösség etnográfiai vizsgálata segítségével igyekszem néhány problémás pontot megvizsgálni – elsősorban az esetelemzés és az áldozattal való azonosulás feladatainak részletes vizsgálatával –, amelyeken keresztül kirajzolódnak az egyén átalakítását célzó törekvések.

A bűncselekmény kognitív keretben történő elemzését megelőzően a fogvatartottaknak részletes önéletrajzot kell írniuk. A bűncselekményhez vezető ok-okozati összefüggések *igazságának* feltárását célzó önéletrajz az egyén *totális felelősségének* létrehozására törekszik:

- A feltételezett személyiségvonások a szövegben nem egyszerűen oksági tényezőkként jelennek meg az események értelmezésekor (például „Gátlásos voltam, ezért nem beszéltem senkivel”). A vonások birtoklásáért is az individuuum válik felelőssé: az ő egyéni döntése, hogy az adott tulajdonságot elfogadja, „megtartja”, vagy elveti-e.
- A program ezek szerint feltételez egy a létezésének minden pillanatában választani kényszerülő, tulajdonságok nélküli egót, amely az én (self) létrehozásakor tetszőleges karakterisztikumokkal ruházza fel azt. Foucault-i perspektívából nézve a Sex Offender program elsősorban ennek a szabad döntés birtokában lévő *émmek* a létrehozására törekszik. A fogvatartott élet-történetének újrajrása azt a célt szolgálja, hogy az egyén ennek a választásokért felelős egónak a létezését kora gyerekkorától kezdődően a saját múltjában felismerje.
- Mivel a Sex Offender program mindvégig óriási hangsúlyt helyez az „igazságra”, az önéletrajzok prezentálását követő konklúziók nem „értelmezési

modellekként”, hanem megfellebbezhetetlen tényekként állnak a résztvevők előtt, akik a kezeléssel való további együttműködés érdekében kénytelenek elfogadni a múlt újonnan előállított „valóságát” a sajátjukként.

Esetelemzések

A Sex Offender program résztvevője a bemutatkozás, illetve a *Brief Social History* és az *Autobiography* elkészítése során *sex offenderré* alakul át. A fogvatartott immár bűnözőként, a „veszélyesség magvát magában hordó életrajzi egységként”¹⁰ áll előttünk arra várva, hogy a „büntető-nevelő tudomány” tovább folytathassa a „megjavítását”. A *Case report* látszólag továbbra is a múltra, a bűncselekmény elkövetésére koncentrál, azonban a továbbiakban látni fogjuk, hogy a kognitív viselkedésterápia elméletének felhasználásával hogyan terjeszti ki a bűncselekmény idejét a jelen, illetve a jövő időre is.

A *Case reportok*¹¹ elkészítése során a fogvatartottnak a kognitív elmélet „bűnelkövetés-ciklusának” keretébe illeszteni kell „konceptualizálni” a történeteket. A körfolyamat vázlata – amit a program résztvevői segédanyagként kézhez kapnak – a következő (*ábra*).

A kognitív modellt alaposan szemügyre véve a következő problémákkal találkozhatunk:

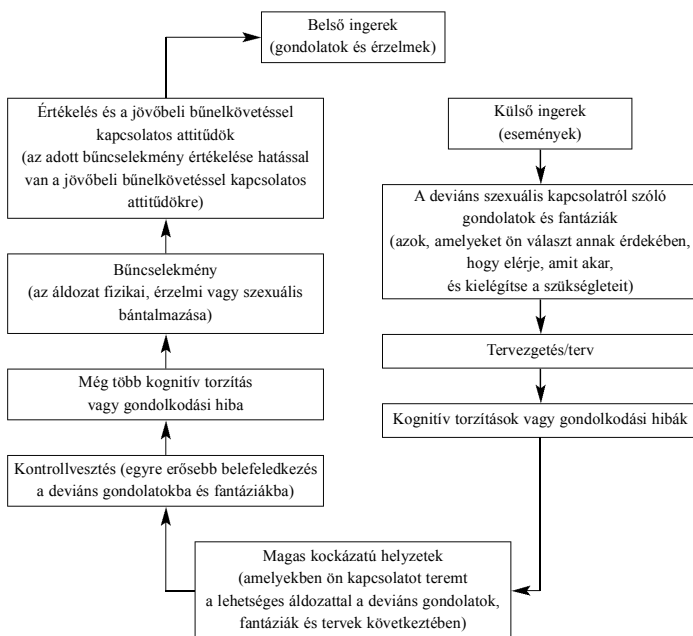
- Mivel a szexuálisbűn-elkövetők visszaesési mutatói meglehetősen alacsonyak az egyéb bűncselekménytípusok elkövetőéhez képest¹², feltételezhető, hogy a Sex Offender program résztvevőinek jelentős része első büntényes. Noha arról nincsenek adataim, hogy a fogvatartottak hány százaléka követett el *folytatólagosan* bűncselekményeket, a Waldramtól származó következő idézet megvilágítja, miért válik az egyetlen áldozatú szexuálisbűn-

¹⁰ Michel Foucault: *Felügyelet és büntetés*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990, 344. o.

¹¹ Vö. William Marshall – Dana Anderson – Yolanda Fernandez: *Cognitive Behavioral Treatment of Sexual Offenders*. John Wiley and Sons, New York, 1999; Harvey Milkman – Kenneth Wanberg: *Cognitive-Behavioral Treatment. A Review and Discussion for Corrections Professionals*. U.S. Department of Justice. National Institute of Corrections, Washington, D.C., 2007

¹² Az Egyesült Államok igazságügyi minisztériuma 2002-ben készült átfogó felmérése szerint a szexuálisbűn-elkövetők 5,3 százalékát tartóztatják le ismételten valamilyen szexuális jellegű bűncselekmény miatt (ha a nem szexuális jellegű cselekmények miatti letartóztatások adatait nézzük, ez a szám már 43 százalék). A nem szexuális cselekmények miatt elítéltek visszaesési mutatói jóval magasabbak: 68 százalékukat tartóztatják le ismét szexuális vagy nem szexuális jellegű bűncselekmény miatti vádak következtében. Patrick A. Langan – Erica L. Schmitt – Matthew R. Durose: *Recidivism of Sex Offenders Released from Prison in 1994*. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Washington, D.C., 2003

A bűnelkövetés körfolyamata a kognitív modell szerint

elkövetők számára problémássá a bűnelkövetés körmodellje: „*A kognitív esetkonceptualizálás feltételezi, hogy a klienseknél képesek vagyunk mintázatokat azonosítani az újbóli bűnelkövetések során. Azokkal azonban igazán nehéz dolgozni, akik egyetlenegy cselekményt követtek el. Náluk az életstílus egészét próbáljuk megvizsgálni.*”

- A bűnelkövetés ciklikus modellje tehát lényegében „bűnözőt” farag a „bűnelkövetőből”, és jövő időt formál a múltból. A feltételezett „deviáns fantáziákkal” és kognitív torzításokkal bíró sex offender megalkotása után immár logikusnak tűnik, hogy a személy – épp a személyiségéből fakadó hibák miatt – újból és újból lép majd a körfolyamatba (a Sex Offender program pedig a gondolkodás megváltoztatásával az ördögi kör megtörését ígéri).

- A séma alapján az is nyilvánvaló, hogy a modell nehezen tud mit kezdeni azokkal a bűnelkövetőkkel, akik elmondásuk szerint a „pillanat hatása alatt”, impulzíván cselekedtek, előzetes tervek nélkül. Esetükben vagy a „gyorsan átsuhanó gondolatok” utólagos rekonstrukcióját kell megkíséríteni, vagy az életstílus egészében kell azonosítani a „meggondolatlanságot” és a „tervezés hiányát” mint rizikófaktorokat.
- Hasonlóképpen: azok, akik azt állítják, hogy drog vagy alkohol hatása alatt egyáltalán nem voltak a tervezés képességének birtokában, vagy megpróbálják a modellnek megfelelően átalakítani az eseményeket a visszaemlékezés során, vagy a teljes élettörténetükben azonosítják azokat a „deviáns fantáziákat” és „gondolkodási hibákat”, amelyek a bűnelkövetés idején a felszínre bukkantak. Mind az impulzívok, mind a szerhatás alatt állók esetében kérdéses, hogy az ily módon létrejövő narratívumok mennyire állnak összhangban mindazzal, amit a fogvatartott tapasztalt, vagy amire visszaemlékezni képes: hogy az „igazságnarratívumoknak” van-e bármi közük az elítélt „igazságához”.
- Érdekesek azok az esetek is, amelyeknél egyértelmű, hogy a kockázati tényezők többé nem állnak fenn (a kérdés tehát az, hogy hogyan faragjunk jövő időt egy véglegesen meghaladottnak tűnő múltbeli állapotból). Mr. Morris például, akit 16 évesen borzasztóan zavart, hogy még sohasem volt barátjánője vagy szexuális kapcsolata, egy alkalommal zaklatta (intim testtájakon megsimogatta) a tízéves unokahúgát. Nem sokkal ezután sikerült leküzdenie a gátlásosságát, és kialakított egy hosszú távú kapcsolatot is. Elmondása szerint sem a bűnelkövetés idején, sem azóta nem gondolt gyermekkori lányokra erotikus fantáziálás közben. A börtönbe kerüléséig tartó, szabadlábban töltött időszakban barátokat szerzett, és „egyéjszákás kalandjai” is voltak. Amikor a *Case report* bemutatását követően a kockázati tényezőit kellett volna azonosítania a visszaesés megelőzése érdekében, nem tudott mit válaszolni a terapeuta kérdésére. Azt mondta, biztos abban, hogy sohasem fog ilyen cselekményt elkövetni. Ekkor kapott egy listát, hogy „valamit válasszon”. „*Rendben – felelte –, talán a párkapcsolati labilitás és az unalom lehetnének veszélyesek.*” A választ elfogadta ugyan a terapeuta, a helyzet ironiája azonban az, hogy az elkövetés időszakában Morris legnagyobb problémája épp az volt, hogy nemhogy „párkapcsolati labilitást” nem élhetett át, de semmilyen párkapcsolatot nem volt képes kialakítani.
- A kognitív modellben ismételten találkozhatunk azzal a feltételezéssel is, hogy a szexuálisan „deviáns” fantáziák és gondolatok *választás* követke-

tében jönnek létre. Ily módon azoknak a fogvatartottaknak a tapasztalatai, akik azt állítják, hogy „képtelenek elérni az orgazmust” egyéb, nem normasértő fantáziák segítségével, kiszorulnak abból a problématarományból, amit a modell magyarázni képes (pontosabban: úgy kell átalakítaniuk az élményeiket, hogy azok a „kötelező szabadság és választás” eszméjéhez igazodjanak).

A számomra legmegdöbbentőbb esetek azonban nem egyszerűen a kognitív körmodellhez, hanem az áldozathoz való viszony jellegéhez kapcsolódtak.

Egy meglehetősen zárkózottnak tűnő fogvatartott, Mr. Walsh a bűncselekményének ismertetésekor elmondta, hogy átkopogott a szomszéd nőhöz, akitől kölcsön akart kérni valami apróságot. Amikor a nő a hálószobájába ment az említett tárgyért, Walsh megpróbálta átölelni, majd egyre erőszakosabban szexre kényszeríteni. A nő végül ellökte magától, így Walsh nem próbálkozott tovább, hanem hazament.

Az elítéltársak kérdéseire válaszolva elmondta, hogy – mivel a nő a szomszédjában lakott – többször látta az ablakon keresztül, hogy az élettársa súlyosan bántalmazza. A kijelentést követő kérdés ekkor arra vonatkozott, hogy vajon nem azért támadt-e a szomszédjára, mert látta, hogy ezzel a nővel így bánnak, vele „megengedhető” az erőszakos viselkedés is, így feljogosítva érezte magát arra, hogy ő is hasonlóképpen cselekedjen. Walsh azt felelte, hogy neki ez sohasem jutott még eszébe, bár, ha a többiek így látják, lehet, hogy ez is része az esetnek. Ő legtöbbször inkább arról álmodozott, hogy megmenti a nőt, aki ezért „jutalomból” vele létesít majd szexuális kapcsolatot, vagy elhagyja az élettársát, és az ő barátnője lesz. Ez a pozitív érzelmekre összpontosító interpretáció a továbbiakban már egyáltalán nem került szóba, inkább a fogvatartott feltételezett nőgyűlöletére koncentráltak a csoporttagok.

Walsh példája világosan mutatja, hogy a program nehezen kezeli az ambivalenciát. Azokban az esetekben, amelyekben egyértelműen erőszakos a bűncselekmény, többnyire fel sem vetődik, hogy az elkövetőt nem feltétlenül – vagy nem kizárólag – a gyűlölet és a manipuláció szándéka vezetheti, így a visszautasított motívumok hamar ki is rekesztődnek a történet rekonstrukciója során. Még érdekesebbek azok a helyzetek, amelyekben erőszakról sincs szó:

Egy másik alkalommal Mr. Smith olvasta fel a *Case report*-ját. A bűncselekmény, amely miatt letartóztatták, az volt, hogy tizenhét éves korában egy szombat esti parti után szexuális kapcsolatot létesített az akkor tizenhárom

éves barátnőjével. Az eseményeket nagyon meghittnek és kölcsönös beleegyezésen alapulónak írta le. A terapeuta kissé ironikusan meg is jegyezte, mennyire hangsúlyozta Smith a romantikus ábrázolást.

Az eset ismertetését követő kérdések elsősorban arra irányultak, hogy Smith „manipulatív természetét” alátámasszák, illetve megalkossák. „*Azt mondatd az ímént – kezdte az egyik elítélt –, hogy sohasem voltál erőszakos és manipulatív. Ha ez igaz, akkor mégis hogy vetted rá az áldozatot, hogy leveesse a ruháit?*” A csoportfoglalkozás következő fél órája azzal telt, hogy bebizonyítsák Mr. Smithnek, hogy a „refináltsága” lényege az volt, hogy olyan helyzetet teremtett, amelyben a lány végül maga mondta ki, hogy szeretne szeretkezni vele. Smith *Case report*jának konstrukciója során mindvégig az az érzésem volt, hogy annak érdekében, hogy a lányt áldozatnak lehessen tekinteni, szükség van az elkövető mint „manipulátor” alakjára. A cél egy olyan narratíva létrehozása volt, amelyben az áldozat azért áldozat, mert a szabad akaratától fosztják meg akkor is, ha a saját vélekedése szerint szabad akaratából cselekszik. Az áldozatok és az elkövetők viszonyát a következő programfeladat, a *Victim Empathy Exercise* alapján mutatom be részletesen.

Az áldozathoz fűződő viszony: Victim Empathy Exercise

Mr. Reim nagyot nyelt, amikor a terapeuta megkérte, hogy az aznapi primary csoportban mutassa be a *Victim Empathy* gyakorlatot. A fogvatartott tiltakozni próbált mondván, hogy nem számított erre, de Amy, a terapeutája megnyugtatta: a szerepjáték nem igényel különösebb *tudatos* felkészülést. A lényeg, hogy koncentráljon néhány percre csendben, próbálja meg elképzelni, hogy ő maga az áldozat, és mesélje el a lány szempontjából a történetet.¹³

Mr. Reim a harmincas évei elején járt, amikor a feleségével kezdett megromlani a viszonya. A nő nem ment el vele sehová munka után, és a hétvégéken is inkább otthon maradt. A szexuális kapcsolat megszűnt kettejük között, egy idő után pedig nem is beszélgettek többé. Ezzel párhuzamosan Reim

¹³ Amint azt Waldram is megjegyzi (James B. Waldram: i. m. 194. o.), a *Victim Empathy* gyakorlatban a bűncselekmény specifikus részletei már nem jelennek meg (azaz a konkrét cselekvéseket a fogvatartottak nem részletezik olyan alaposággal, mint a *Case report*ok prezentálásakor). A szerepjáték során inkább az áldozat pszichés és fizikai szenvedésére helyeződik a hangsúly, a bűnelkövető gondolatai és érzései itt nem kerülnek szóba. Jellemzően ez az a feladat, amelyet a legkevésbé kommentálnak, illetve itt a legkevésbé kritikusak a résztvevők.

egyre közelebb került az akkor tizennégy éves nevelt lányához, Vickyhez. Együtt jártak koncertekre, vacsorázni, moziba, végül Reim – eleinte csak mintegy véletlenül, később már a szándékosságot is vállalva – simogatni kezdte a lányt, végül két éven át szexuálisan zaklatta.

A primary csoportban Reim a néhány perces némaság után felemelte adig lehajtott fejét, aztán halkán belekezdett a szerepjátékba: „*Jó napot kívánok, Vicky vagyok. A mostohaapám tizennégy és tizenhat éves korom között szexuálisan molesztált.*”

A továbbiakban a Reim által alakított „Vicky” elmesélte, hogy amikor az édesanyja egyre jobban eltávolodott a mostohaapjától, ő furcsa módon közelebb került Reimhez. Egyszer az egyik közös koncertlátogatásukat követően, amikor a szobájába indult a lépcsőn, a férfi hátulról megsimogatta. Ő zavarba jött, igyekezett elviccelni a dolgot, de ettől a naptól kezdődően a mostohaapja esténként megjelent a szobájában. Először csak ruhán keresztül simogatta, később szexuálisan is zaklatni kezdte. „Vicky” elmondta, hogy kezdetben azt hitte, valamiféle „különleges kapcsolat” van kettejük között, de később rájött, hogy Reim csak „használta” őt. Az eset szörnyen megviselte, megszegyenült az orvosi és rendőrségi vizsgálatok során, a szomszédok és az iskolatársai előtt, és úgy érzi, sohasem fog helyreállni benne az a bizalom és jóhiszeműség az emberek iránt, ami korábban jellemezte.

A Reim által konstruált áldozattörténet – illetve maga a *Victim Empathy* gyakorlat általában – számos problémát felvet:

- Először is kérdés, hogy az áldozat életének melyik periódusából, vagyis milyen nézőpontból hangozzon el a történet. Akadnak fogvatartottak, akik kénytelenek *gyermekkorú* áldozataik szerepébe helyezkedni, és a bemutatkozáskor például azt mondani, hogy „Mary vagyok, kilencéves”. A perspektíva problémája azért fontos, mert – ahogy arra *Clancy*¹⁴ kutatásai is rámutatnak – az áldozatok idősebb korban újrakonceptualizálják a történeteket. Amit az események idején még nem fogtak fel, az később érthetővé válik számukra. Mindezek miatt azoknak, akik igen fiatal gyerekek szerepét öltik magukra, el kell szakadniuk az életkornak megfelelő történet megszerkesztésétől, és úgy kell beszélniük, mintha az áldozat már az elkövetés pillanatában tisztában lett volna azzal, hogy valamilyen traumatikus eseményt él át (máskülönben nem tudnák bizonyítani a terapeutának, hogy tisztában vannak a cselekedeteiknek az áldozatra gyakorolt hosszú távú, szörnyű hatásával).

14 Susan A. Clancy: i. m.

- Clancy szerint¹⁵ ugyanakkor a gyermekkorú áldozatok elsősorban zavart és értetlenséget tapasztalnak a zaklatás idején. Jóval később, amikor megértik a szexualitás jelentőségét, megváltozik számukra a korábban „furcsának” tűnő események jelentése is. Sokan közülük becsapottnak kezdik érezni magukat: olyannak, akinek a bizalmával visszaéltek, akit kihasználtak. Megkérdőjelezik néhány alapfeltevésüket is arról, hogy szerették-e őket egyáltalán valaha. Mivel – az események megértése hiányának következtében – nem tanúsítottak ellenállást, elfogadták az ajándékokat, nem utasították vissza az elkövetőt, önmagukat hibáztathatják a történetekért.
- Amint arról korábban szó esett, a Sex Offender program nehezen kezeli az ambivalenciát. Reim például egyfolytában arról beszélt Vicky szerepében, hogy a mostohaapja „áldozattá tette”, „kihasználta”, „manipulálta” őt. Bár ebben a történetben többé-kevésbé megjelent, hogy Vicky bízott benne és kedvelte a férfit, az áldozat ellentmondásos érzelmei nem kaptak hangot. „Vicky” nem beszélhetett például arról, hogy a Reimtől kapott ajándékok elfogadása, és az ezekért „cserébe” nyújtott szexualitás miatt esetleg büntudatot érez, vagy szégyelli magát (ahogy azt Clancy az áldozatokkal készített interjúk alapján leírta). Vicky ambivalens érzelmei ugyanis egyértelműen arra vonatkoztak volna, hogy Reim kisebbiteni igyekszik a saját felelősségét (ha Vicky szerepében Vickyt okolta volna, az az áldozat hibáztatásával vált volna egyenértékűvé).
- Ebben az esetben viszont kérdéses, hogy „kinek az igazsága” jön létre az „áldozatnarratívumok” konstrukciója során. Az elkövetők egy része, akik a program elvárásainak megfelelően kénytelenek az áldozat szerepében tiltakozásról, félelemlről, fájdalomról beszélni akkor is, ha az elkövetés pillanatában ők maguk esetleg inkább együttműködést tapasztaltak, könnyen arra a következtetésre juthatnak, hogy talán mégsem okoztak semmiféle kárt, és csak a program kedvéért kell „traumáról” beszélniük. Azt a jelenséget, hogy a szexuális zaklatás elszenvédeése sokszor nem az elkövetés idején, hanem később, az újrakonceptualizálás során válik traumatikussá, a *Victim Empathy* gyakorlat nehezen képes kezelni (hiszen képtelenség az áldozat szerepét játszva egyszerre két, különböző életkorhoz köthető énéllapotot felölelni).
- Egy, szintén az „igazságot” érintő probléma vetődik fel azoknak az internetes bűncselekményeknek az esetében is, amelyek elkövetése után kiderült, hogy egy fiatal lány helyett valójában egy nyomozó ült a másik számi-

¹⁵ Uo.

tógép előtt. Mr. Wood például kemény kritikát kapott a primary csoportjának tagjaitól, amiért a *Victim Empathy* gyakorlat során nem tűnt elég érzelmesnek és együtt érzőnek. Cindy, a terapeutája úgy döntött, hogy a fogvatartottnak a következő alkalommal meg kell ismételnie a gyakorlatot. „*De hát kit alakítsak? – kérdezte Wood. – Az ügynököket?*” A terapeuta erre azt válaszolta, hogy azt kell eljátszania, aki traumatizálódott. A nyomozó nyilvánvalóan nem traumát élt át, hiszen ő, Cindy is nap mint nap hallja ezeket a történeteket, mégsem szenved el súlyosabb pszichés károsodásokat. Azt a *feltételezett lányt* kell eljátszania, aki a vonal túlsó végén *ülhetett volna*. Később megkérdeztem Cindyt, hogy mégis meddig kell elvinniük a történetet ilyen esetekben a fogvatartottnak. Úgy kell játszaniuk, mintha a chateléssel véget ért volna a viszony? Vagy el kell képzelniük azt is, hogy esetleg találkoznak a „lánnyal”, és szexuális kapcsolat alakul ki közöttük? Nyilvánvaló ugyanis, hogy az, aki az áldozat szerepébe helyezkedik, egy lezárt történet felől nézve képzeletbe magát a „traumatizálódott” helyzetébe. Amikor azonban a történet nem valós, kinek áll jogában befejezést szerkeszteni a meg nem történt eseményekhez? A kérdéseimre nem kaptam megfelelő választ, Cindy annyit mondott csupán, hogy a fogvatartottra bízzák azt, hogy addig írja meg a történetet, ameddig a *valóságban* elvitte volna az eseményeket.

- További probléma, hogy az áldozat nincs jelen a *Victim Empathy* gyakorlat alatt, a bírósági végzések pedig tiltják, hogy az elkövetők kapcsolatba léphessenek velük. Ily módon megerősítés sem érkezhethet arról, hogy sikerült-e a fogvatartottnak átvinniük az áldozat nézőpontját, és behelyezkedniük az érzelmi állapotába (jóllehet az empátia létrejöttének feltétele épp az, hogy megbizonyosodjunk arról, hogy *valóban* a másik ember lelkiállapotát és élményeit éljük át¹⁶). Egy fogvatartott Waldramnak¹⁷ azt mondta: „*az egész nem más, mint puszta találgatás, hiszen honnan is tudhatnád, hogy érzi, vagy hogy érezte magát az áldozat*”, különösen akkor, ha semmiféle visszajelzést nem kaphatnak tőle. Így azonban a *Victim Empathy Exercise* sokkal inkább *büntető jellegűvé* válik: a bűnelkövető nem alakíthat ki valódi empátias kapcsolatot az áldozattal, nem hozhat létre vele egy közös narratívát, ami esetleg valamiféle megbékéléshez vezethetne¹⁸.

16 Lásd Buda Béla: Empátia. A beleélés lélektana. Folyamatok, alkalmazások, új szempontok. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012

17 James B. Waldram: i. m. 184. o.

18 Uo. 195. o.

A *Victim Empathy Exercise* büntető jellege domborodik ki az áldozatok és a bűnelkövetők alakjának megalkotása során is. Az előző fejezet záró példájában láthattuk, hogy Mr. Smitht amiatt marasztalta el a csoport, mert képes volt úgy manipulálni a *tizenhárom éves áldozatát*, hogy az maga mondja ki, hogy szerelmes belé, és szexuális kapcsolatot szeretne létesíteni vele. A program szerint a bűncselekmény lényege, hogy ilyen fiatal életkorban a személynek még nincsenek elegendő információi és megfelelő kognitív képességei a felelősségteljes döntés meghozatalához. Smith bűne abban áll, hogy olyan feltételeket teremtett, amelyben az áldozat úgy érezhette, szabad akaratából dönt.

Mr. Rogers, egy újonnan érkező fogvatartott Amy primary csoportjában, a bemutatkozásakor beszélt arról, hogy *tizenhárom évesen* pornófilmeket nézett a nagyapjánál, aztán később, az éjszaka folyamán betörni indult. Bejutott egy házba, majd az értéktárgyak összegyűjtése után az ott alvó nőt megpróbálta megerőszkolni. A cselekmény miatt – az életkorára hivatkozva – nem börtönbe zárták, hanem egy speciális intézetbe, ahol egy programon kellett részt vennie. Amy ekkor arról kezdte faggatni, hogy volt-e szexuális viszonya az ott dolgozó személyzet tagjaival. Noha nemleges választ kapott, egymás után többször is feltette ugyanezt a kérdést, majd úgy fogalmazott, hogy „nem próbálta-e Rogers megkönyékezni az ott dolgozókat”. Amikor a fogvatartott jelezte, hogy nem tudja értelmezni a kérdést, a többi elítélt sietett a segítségére: „*Nem próbáltál-e csalással, manipulációval, hízélgéssel vagy bármilyen hasonló módon közel kerülni valakihez a program személyzetének tagjai közül?*” Rogers határozottan tagadta, hogy ilyesmi történt volna, ahogy azt is, hogy bármelyikükről fantáziált volna maszturbálás közben. „*Ne haragudjon Mr. Rogers* – válaszolta erre a terapeuta –, *de nem hiszek magának.*” Később azt is hozzátette, hogy véleménye szerint a szóban forgó éjszakai Rogers nem betörni indult, hanem azzal a *tudatos* szándékkal állt fel a pornófilmek mellől, hogy meg erőszakolni valakit.

Mr. Smith és Mr. Rogers történeteit egymás mellé helyezve láthatjuk, hogy a program ugyan nem feltételezi egy *tizenhárom éves áldozatról*, hogy szabadon döntene arról, hogy szeretne szexuális kapcsolatba lépni a tizenhét éves barátjával, miközben egy *tizenhárom éves bűnelkövetőnek* már képes a tudatos tervezés és a szabad döntés képességeit tulajdonítani. Véleményem szerint a terapeuták jóval kevésbé az *életkorra*, mint magára az *áldozat- vagy bűnözőszerepre* koncentrálnak akkor, amikor a „szabad akarat” képességével, vagy annak hiányával ruházzák fel a különféle történetek szereplőit. Jó példát nyújtanak minderre azok az esetek is, amelyekben a program résztvevőiről derült ki, hogy tizenévesen szexuális kapcsolatot alakítottak ki valakivel.

A fogvatartottak önéletrajzainak átolvása közben nem egyszer találkoztam olyan történetekkel, amelyek igen korai szexuális élményekről szóltak. Az egyik fogvatartott például tízévesen elégitett ki egy tizenöt éves lányt, a kapcsolódó érzésekhez pedig azt írta: örömet, izgalmat, enyhe félelmet tapasztalt, és arra gondolt, hogy most már igazi férfit, hiszen van barátnője. Még beszédesebb volt Mr. Will önéletrajza, amelyben leírta, hogy tizennégy évesen vesztette el a szüzességét egy tizennyolc éves lánnyal, ami nagyon pozitív élmény volt számára. A későbbiekben kiderült, hogy amiatt került börtönbe, mert tizennyolc évesen szexuális kapcsolatot létesített egy tizennégy éves lánnyal.

Talán az egyetlen terület, amellyel kapcsolatban a Sex Offender program terapeutái rendszeresen szóba hozzák az egyébként elhallgatott kulturális kontextust, az a fiatal fiúk szexualitásának kérdésköre. A következőkben bemutatom, hogyan zajlott Mr. Rogers további kikérdezése, miután nem volt hajlandó elismerni, hogy szexuális fantáziái lettek volna a speciális program dolgozóival kapcsolatban.

„*Nem is nagyon lett volna szükségem arra, hogy bárkivel erőszakos legyenek* – folytatta Rogers. – *Amikor tizenhat évesen szabadultam, összejöttem a nagynéném egyik barátnőjével, egy huszonöt év körüli nővel.*” A csoport erre hangosan felhorkant: „De hát ez egy újabb áldozattá válás!” Amikor Rogers értetlenkedve nézett körül, a mellette ülő, szintén afroamerikai Mr. Jenkins – a „programnyelv” afféle tolmácsaként – magyarázni kezdte számára, hogy tizenhat évesen volt egy huszonéves „barátnője”, aki prostituáltként is dolgozott neki. Jenkins közölte Rogersszel, hogy ő is itt, a Sex Offender programon ébredt rá, hogy áldozattá vált, egyebek mellett amiatt, mert később egyre inkább magáévá tette a „bárkivel bármit megtehetek” attitűdöt, és most, harminchat évesen ő is áldozattá tett egy tizenéves lányt¹⁹.

Mr. Andrews ekkor közbeszólt, és elmesélte, hogy neki az édesanyja egyik barátnőjével volt szexuális kapcsolata tizenkét évesen. Idáig ő sem gondolt áldozatként önmagára, bár az események idején nagyon rosszul érezte magát, amikor a nagybátyja egyszer azt vágta a fejébe, hogy ő „megerőszkolta” a nőt.

¹⁹ A program természetesen nem teljesen így érti az áldozattá válásból fakadó „pszichés károsodást”. Mr. Jenkins a huszonöt éves nővel való kapcsolata idején legfeljebb azt a hiedelmet alakíthatta ki, hogy „felöltöztetett tizenévesekkel szexuális kapcsolatot teremteni teljesen normális dolog” (a további élet-történetét pedig értelmezhetjük úgy, hogy ez az elképzelés vezetett később egy tizenöt éves lány áldozattá tételéhez, amiért börtönbe került). Az, hogy Mr. Jenkins azt a nézetet tette magáévá, hogy „bárkivel bármit megtehet”, nyilvánvalóan nem a saját „áldozattá válásából”, hanem abból fakadt, hogy prostituáltként dolgoztatta az illető nőt. A terapeuta nem javította ki: nyilvánvalóan az volt a fontos, hogy Jenkins képes volt áldozatként megnevezni önmagát.

Mindentől függetlenül most sem igazán érzi áldozatnak magát. Amy ekkor megkérdezte, hogy van-e húga, majd amikor Andrews igennel felelt, a terapeuta az iránt érdeklődött, hogy mit *érezne*, ha a húga tizenkét éves lenne, és egy felnőtt férfi kezdeményezne vele szexuális kapcsolatot. Amikor Andrews azt felelte, nagyon dühös lenne, Amy így válaszolt: „*Akkor? Mi a különbség? Tehetünk-e bármiféle különbséget, ha fiú vagy ha lány az áldozat?*”

A fiatal fiúk szexuális kapcsolatainak a Sex Offender programban történő átkeretezése több problémát is felvet:

- A program azt állítja, hogy kizárólag a kulturális kontextus – a fiúkkal szemben alkalmazott ítéletek különbségei – felelős azért, hogy felnőttként az „áldozatok” nem hajlandók elismerni, hogy korábban áldozattá váltak. Mivel a közösség azt sugallja, hogy a korai szexualitás a fiúk számára „dicsőség”, észre sem veszik, hogy kihasználták őket. A program tehát a nemek közötti egyenlőség elismerésének jegyében szeretné újrakonceptualizálni a résztvevőkkel a történeteiket (ahogy azt például Clancy szerint²⁰ a gyermekkorban elszenvedett szexuális zaklatás áldozatai *természetesen* teszik).
- Mindezzel több gond is akad. Amíg a Clancy-féle kutatásokban részt vevő áldozatoknak gyerekként fogalmuk sem volt arról, hogy mit jelent az események „szexuális jellege”, addig a program említett résztvevői valamilyen tisztában voltak azzal, ami velük történt. Önmagukat az események *árgenseiként* élték meg, a tapasztalataikról pedig „örömteliként”, „pozitív-ként” számoltak be. Úgy tűnt, a legtöbbjüknek nehézséget okoz, hogy azt állítsák: „traumatizálódtak” akkor, amikor ezek az események zajlottak. A zavart feltehetően az okozza, hogy a társadalom által a történetek értelmezésére kínált forгатókönyvek – amelyek az átélt érzelmeket is befolyásolják vagy meghatározzák²¹ – nem az „áldozattá válás”, hanem a „férfiként való megszületés” szkriptjei. A program abban téved, hogy feltételezi, hogy a fiatal fiúk „traumát” éltek át, amit később a társadalmi elvárásoknak megfelelően módosítottak. Az önéletrajzokból ugyanakkor inkább az derül ki, a saját döntésen és beleegyezésen alapuló korai szexuális élmények épp a hozzáférhető forгатókönyvek miatt voltak már az *átélésük pillanatában* is örömteliek (vagyis nem utólag minősültek annak a közösség férfiakkal kapcsolatos nyomásának hatására).
- Az „áldozatszerep” elfogadására készített férfiak kapcsán az a probléma is felvetődik, hogy ez a pozíció némiképp elfedi az egyes konkrét esetekben

²⁰ Susan A. Clancy: i. m.

²¹ Bodor Péter: Konstruktivizmus a pszichológiában. BUKSZ, 2002/1.

vállalható egyéni felelősségüket. Ki zsákmányol ki kicsodát akkor, amikor a tizenhat éves Mr. Jenkins egy huszonöt éves prostituáltat „futtat”, és a nap végén az összes pénzét elveszi? Ki tesz áldozattá kit, amikor a tizenhét éves Mr. Robertson kapcsolatot kezd az iskolabusz huszonéves női sofőrjével, akit teherbe ejt, majd soha többé nem érdeklődik a megszületett gyerek iránt? Természetesen lehetne ezeket a helyzeteket jóval összetettebben is vizsgálni, sajnálatos módon azonban épp a program éles áldozat/elkövető oppozíciója, illetve az ezekhez illesztett „pszichodinamikák” – mindig, minden körülmények között az elkövető a teljes felelősség – nem kedveznek azoknak az értelmezési kereteknek, amelyekben az ambivalenciát és a felelősség *összetett* jellegét lehetne elemezni.

- A program egyéb esetekben is használja az „*áldozat soha, semmilyen körülmények között nem vállalhat felelősséget, a legkisebb mértében sem*” filozófiáját, még olyankor is, amikor a dolgozók maguk sincsenek teljesen meggyőződve annak érvényességéről. Emlékezzünk vissza például a „feltűnősködő” Mr. Spears történetére, akinek a magatartásáról a következőket mondta a terapeuta: „*Elfogadom, hogy nem szeretne flörtölni, és természetesen ha szexuálisan zaklatnák, az nem az ön hibája volna, mégis, gondolkozzon el azon, hogy időnként nem provokatív-e. Hogy nem veszélyes-e az ilyen viselkedés ebben a környezetben.*”

A Sex Offender program említett alapvetéseit röviden a következőképpen összegezném:

- Mivel a tizenévesekkel szexuális kapcsolatot teremtők a törvény szerint bűnelkövetők, és a programban épp a *deviáns szexuális érdeklődésüket* kívánjuk bizonyítani, a nemek egyenlőségének elfogadása alapján egyértelmű, hogy áldozatokként kell tekintenünk azokra a tizenéves *fiúkra* is, akik korai szexuális tapasztalatokról számoltak be.
- Mivel alapelv az is, hogy az áldozatot hibáztatni kognitív torzítás, feltételezzük, hogy – életkortól és nemtől függetlenül – minden szexuálisbűn-elkövető a szabad akarat és a felelősség birtokában lévő manipulátor, áldozatok pedig „traumatizáltak” és „manipuláltak”.

Az idézett példák remélhetőleg rávilágítottak arra is, hogy a program összetett elvei sok esetben felülírják a szubjektív tapasztalatokat (mielőtt a fogvatartottaknak egyáltalán lehetőségük nyílna beszámolni azokról. Láthatunk például, hogy Mr. Rogersnek esélye sem volt arra, hogy a szabadulása után a

nagynénje barátnőjével kialakított kapcsolatát jellemezze, hiszen azonnal elhelyezték az „áldozat” kategóriájában).

Természetesen adódik a kérdés, hogy mit kezd a program a továbbiakban az ily módon létrejövő áldozatokkal, vagy azokkal a fogvatartottakkal, akik a kezdetektől elismerték, hogy akár gyerekként, akár felnőttként áldozattá váltak.

A csoportfoglalkozásokon a résztvevőknek a másik személyére vagy bűncselekményére tekintet nélkül, empatikusan kell végighallgatniuk a társaikat, vagy elfogadniuk a többiektől származó kritikát és tanácsokat. Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy azok, akik gyermekkori szexuális abúzus áldozataivá váltak, kénytelenek kontrollvesztés és indulatkitörés, vagy egyéb negatív érzelmek kifejezése nélkül odafigyelni a hasonló bűncselekmények miatt elítéltek részletes beszámolóira az önéletrajzok prezentációja vagy az esetleírások ismertetése során. *„A program legnagyobb ellenmondása – fogalmazta meg egyszer James, a kezelés elveivel legkritikusabb terapeuta –, hogy különösebben nem törődünk azokkal a fogvatartottakkal, akik maguk is áldozatok. Nincs erre külön programpont vagy csoportfoglalkozás.”*

Az elítélt áldozatokkal való csekély mértékű foglalkozás többnyire néhány egyszerű jó tanácsban vagy javaslatban merül ki a terapeuták részéről. Cindy például azt mondta a primary csoportja egyik tagjának, aki ötévesen vált szexuális erőszak áldozatává, hogy értse meg az „áldozat” és a „túlélő” közötti különbséget. A „túlélő” nem hibáztatja magát többé a történetekért, elfogadja, hogy nem ő a felelős, és büntudat nélkül lép tovább. A „gyors továbblépés” lehetősége természetesen kizárólag azokkal a *szexuálisbűnelkövetőkkel* kapcsolatban áll fenn, akik korábban áldozattá váltak. A *Victim Empathy* gyakorlat során senkitől sem hallottam, hogy az áldozat szerepét játszva azt állította volna, hogy könnyedén túltette magát a történeteken. Valamennyi fogvatartott arról beszélt, hogy a bűncselekmény óriási törést jelentett az életében, az után nagyon nehéz – ha nem lehetetlen – volt ismét talpra állnia.

Mindez egyúttal újabb példát kínál arra, hogy a Sex Offender program igyekszik fenntartani az áldozatok és a bűnelkövetők közötti éles, átjárhatatlan határvonalat. Annak érdekében, hogy a bűnözőt a „manipulatív”, „szándékosan ártani kívánó”, illetve „a szabad döntés birtokában lévő” és „felelőségteljes” jelzőkkel lehessen illetni, vele szemben pedig a „manipulált” és „traumatizált” áldozat alakja váljon megalkothatóvá, óhatatlanul is arra van szükség, hogy a bűnelkövetőket érő traumákat kisebbsítsék. A szexuálisbűnelkövető által elszenvedett korábbi abúzus így „egy döntés következtében átléphető” eseménnyé alakul át, az arra való bármilyen hivatkozás a továbbiak-

ban pedig kognitív torzításnak minősül, amellyel a bűnöző csupán a saját felelősségét igyekszik csökkenteni.

A program során áldozattá alakított bűnelkövetőkkel – a korai szexuális tapasztalatokat szerző férfiakkal – így voltaképp nem történik más, mint hogy szinte azonnal vissza is helyezik őket a bűnözés kontextusába. A „traumáikat” nem kezelni szeretnék a terapeuták, hanem megtalálni azokban a későbbi bűncselekmény gyökerét vagy forrását (ahogy Mr. Jenkins is „felismer-te” például, hogy a tizenhat éves kori viszonya során kialakított hiedelmei hogyan hozhatók kapcsolatba a jelenlegi cselekményével). Az összefüggés azonban egyirányú: a fiatalkori áldozattá válás a gondolkodási hibák létrejöttén keresztül vezethet ugyan bűncselekményhez, de semmiképp sem használható a későbbiekben a felelősség elutasítására vagy csökkentésére. „*A bűnelkövető elveszítette az arra való jogosultságát, hogy a továbbiakban áldozatként tekinthessen magára*” – magyarázta nekem egyszer az Intenzív terápiás közösség egyik résztvevője, és ez a megközelítés alighanem a Sex Offender program esetében is helytálló.

IRODALOM

- Andrews, Don A. – Bonta, James:** The Psychology of Criminal Conduct. Anderson, Cincinnati, 2003
- Auburn, Timothy – Lea, Susan:** Doing Cognitive Distortions: A Discursive Psychology Analysis of Sex Offender Treatment Talk. *British Journal of Social Psychology*, vol. 42, 2003
- Beggs, Sarah M.:** Within-Treatment Outcome among Sexual Offenders: A Review. *Aggression and Violent Behavior*, vol. 15, 2010
- Bodor Péter:** Konstruktivizmus a pszichológiában. *BUKSZ*, 2002/1.
- Buda Béla:** Empátia. A beleélés lélektana. Folyamatok, alkalmazások, új szempontok. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012
- Center for Sex Offender Management: Understanding Sex Offenders: An Introductory Curriculum, 2004. <http://www.csom.org/train/etiology/index.html>
- Center for Sex Offender Management: The Role of the Victim and Victim Advocate in Managing Sex Offenders. *Corrections.com*, July 27 2009. <http://www.corrections.com/news/article/21987>
- Clancy, Susan A.:** The Trauma Myth. The Truth about the Sexual Abuse of Children – and Its Aftermath. Basic Books, New York, 2009
- Douard, John – Schultz, Pamela D.:** Monstrous Crimes and the Failure of Forensic Psychiatry. Springer, New York, 2012
- Fernandez, Yolanda – Harris, Andrew J. R. – Hanson, R. Karl – Sparks, Jennifer:** STABLE-2007 Coding Manual – Revised. 2012. http://www.jibc.ca/sites/default/files/course_outlines/SOAP106.pdf

- Foucault, Michel:** Technologies of the Self. In: **Martin, Luther H. – Gutman, Huck – Hutton, Patrick H. (eds.):** Technologies of the Self. Tavistock, London, 1988, pp. 16–49.
- Foucault, Michel:** Felügyelet és büntetés. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990
- Foucault, Michel:** A szexualitás története. A tudás akarása. Atlantisz Kiadó, Budapest, 1996
- Foucault, Michel:** A pszichiátriai hatalom: a kikérdezés, a drog és a hipnózis. In: **Rácz József – Takács Ádám (szerk.):** Drogpolitika, hatalomgyakorlás és társadalmi közeg. Elemzések foucault-i perspektívából. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2006
- Lancaster, Roger N.:** Sex Offenders: The Last Pariahs. *The New York Times*, 21 August 2011
- Langan, Patrick A. – Schmitt, Erica L. – Durose, Matthew R.:** Recidivism of Sex Offenders Released from Prison in 1994. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Washington, D.C., 2003
- Marshall, William – Anderson, Dana – Fernandez, Yolanda:** Cognitive Behavioral Treatment of Sexual Offenders. John Wiley and Sons, New York, 1999
- Milkman, Harvey – Wanberg, Kenneth:** Cognitive-Behavioral Treatment. A Review and Discussion for Corrections Professionals. U.S. Department of Justice. National Institute of Corrections, Washington, D.C., 2007
- Rhodes, Lorna A.:** Toward an Anthropology of Prisons. *Annual Review of Anthropology*, vol. 30, 2001
- Waldram, James B.:** Challenges of Prison Ethnography. *Anthropology News*, vol. 1, 2009
- Waldram, James B.:** Hound Pound Narrative: Sexual Offender Habilitation and the Anthropology of Therapeutic Intervention. University of California Press, Berkeley, 2012

BÓCZ ENDRE

Az úgynevezett „romagyilkosságok” ügyéről

Amikor 2008 júniusában a sajtó hírül adta, hogy másodikára virradóan, az éjfél utáni percekben puskával belőttek a debreceni menekültszállás épületébe, valószínűleg senki nem gondolta, hogy ez nem is a kezdete egy olyan eseménysorozatnak, amely azután több évig foglalkoztatja majd a hatóságokat, meg a magyar, sőt a nemzetközi közvéleményt.

Az eseménysor és a nyomozás

A visszhangok a szokásosnak tekinthető törésvonalak szerint oszlottak meg: egyesek éretlen csínynek, mások a már-már aggasztó mértékű idegengyűlölet újabb megnyilvánulásának tartották a történeteket. Csak mellékes körülményként jött szóba, hogy a szálláson lakó koszovói menekültek között romák is vannak, és az esemény néhány nap alatt feledésbe is merült.

Jó másfél hónappal később, július 22-re virradóra, éjfél után a Pest megyei Galgalyörkön történt egy újabb esemény, amelyet két másikkal is kapcsolatba hoztak.

A településen korábban egyes roma klánok és nem roma lakosok között súlyos, rendőri intézkedéseket kiváltó nézeteltérések voltak. E viszályba azután a vitatott létjogosultságú Magyar Gárda is beleavatkozott, és ezért a helység neve annak idején sokat szerepelt a sajtóban. Most ismeretlenek három, romák által lakott épületre több lövést adtak le részben golyós, részben sörétes puskából. Az érintett roma családoknak a korábbi eseményekben nem volt ismert szerepük ugyan, de az érdekeltségük kizárt sem volt, az előzmények tükrében pedig az is felvetődött, hogy pusztán csoport-hovatartozásuk okán kerültek ők – illetve a házaik – a célpontba.

Közel három héttel később, az augusztus 8-ra virradó éjszaka 1.10-kor a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Pircsén gyújtópalackokkal – közismert néven *Molotov-koktéllal* – támadtak két romák által lakott házra, majd sörétes puskából lövöldözve elmenekültek.

Ezek az események egymástól távoli településeken, három különböző rendőri nyomozó hatóság illetékességi területén történtek, és többféle indo-

kot is lehetett feltételezni. Igaz, a romák elleni rasszista gyűlölet is számításba jött, de távolról sem volt domináns. Ezen az sem változtatott, hogy nagyjából egy hónap múlva, szeptember 5-én 0.10-kor a Hajdú-Bihar megyei Nyíradony-Tamáspuszta, Jázmin utca 2. számú épület szobaablakát áttörve golyós puskából kilőtt két lövedék csapódott be a lakóhelyiségbe. Ez a támadás nem váltott ki különösebb sajtóvisszhangot, bár erősítette azt a feltételezést, hogy kifejezetten romák ellen folyik támadássorozat. A három héttel később, 2008. szeptember 29-én, a Heves megyei Tarnabodon történtek azonban ezt megint kétségessé tették, mert itt – a korábbiakhoz hasonló módon – gyújtópalackokkal, továbbá golyós és sörétes puskákból szinte kizárólag ablakokra leadott 29 lövéssel éjjel 1 és 1.30 között támadtak meg öt épületet, de ezek egyikében sem laktak romák.

E támadások ekkor már állandó témái voltak a sajtónak. Többen felfigyeltek az egyes események hasonló vonásaira: a támadások mindig éjjel, éjfél körül indultak, és a célpontjuk rendszerint a település szélén lévő épület volt, eszköze pedig házilag barkácsolt gyújtópalack, továbbá lőfegyver: golyós és sörétes puska. Ez arra mutatott, hogy a támadók legalább ketten vannak, s ezt támogatta két olyan vallomás is, amelyben a tanú két támadóról számolt be. Kézenfekvő volt az a feltételezés, hogy a támadók mindenütt ugyanazok lehetnek. Szembeszökő, hogy a gyújtópalackok többsége csődöt mondott; mindössze Tarnabodon keletkezett két kisebb lakástűz, amelyeket a tűzoltóság közreműködése nélkül maguk a lakók eloltottak. Az ablakokra leadott lövések folytán a lakótérbe behatoló lövedékek (sörétrajok) sérülést eddig senkinek nem okoztak, bár szinte minden esetben tartózkodtak ott emberek.

2008. november 2-án éjfél körül a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Nagycsécs községben gyújtópalackot dobtak a Dózsa György út 7. és 8. számú házakba, majd sörétes puskából lövéseket adtak le az ablakokra. A 7. számú házban nem keletkezett tűz, a 8. számú azonban kiégett, s lakói közül *Nagy Tiborné* és *Nagy József* a sörétes puskából leadott lövések folytán szinte azonnal meghalt. A halálestet új dimenziót adott a támadásoknak.

2008. december 15-én 17 óra körül a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Alsózsoltán, a Dankó Pista utca 20. számú ház udvarán tűzifával foglalatosskodó *Rontó Krisztián* a Sajó túlpártjáról – nyilvánvalóan célzottan – kilőtt puskagolyótól életveszélyes sérülést szenvedett. Ez már világos nappal történt, és félreérthetetlenül gyilkos szándékról árulkodott.

2009. február 23-án 0.15 és 0.30 között a Pest megyei Tatárszentgyörgyön a padlástérbe, valamint a bejárati ajtó üvegét betörve a lakásba dobott gyújtópalackkal felgyújtották *Csorba Róbert* Fenyves sor 3. szám alatti házát, és

a ház előtt, a bejárati ajtó közvetlen közelében, lesből, sörétes puskából leadott lövésekkel halálra sebeztek a gyermekeit mentő Csorba Róbertet és öt éves kislfiát. Kislánya, a hatéves *Csorba Bianka* ugyanezeketől a lövésektől súlyosan, bár nem életveszélyesen megsebesült.

A következő büntett 2009. április 22-én, 22 óra után néhány perccel történt. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Tiszalökön, a Nefelejcs utca 27. számú ház udvarán szíven lőtték a munkába induló *Kóka Jenőt*, aki azonnal meghalt.

2009. augusztus 3-ra virradóra, éjfél körül, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Kislétán, a Bocskai utca 7. számú házban rátörték az ajtót az alvó *özvegy Balogh Máriára* és a kiskorú *Pótor Tímeára*, és sörétes puskák közvetlen közlelről leadott lövéseivel az előbbinek azonnali halálához vezető, az utóbbinak életveszélyes sérüléseket okoztak.

A halálos következménnyel járó nagycsécsi támadás után nyilvánvalóvá vált, hogy a támadássorozat nem valamilyen meghatározott sajátos, egyedi ok alapján kiválasztott személyek, hanem – egyéb személyes tulajdonságaira tekintet nélkül – a roma népességhez tartozók közül véletlenszerűen kiválasztott áldozatok ellen irányul.

Az eddig a különböző megyék rendőr-főkapitányságain folyó nyomozásokat a Nemzeti Nyomozó Iroda vette át, az ügyeket egyesítették, és az Országos Rendőr-főkapitányság Büntügyi Szakértői és Kutatóintézetében a ki-lőtt töltényhüvelyeken lelt fegyverműködési nyomok alapján a fegyverszakértő megállapította, hogy az ismeretlen tettesek azonos fegyvereket használtak Galgagyörkön, Piricsén, Tarnabodon és Nagycsécen.¹ A bűncelekményeknél használt fegyverek eredetét azonban homály fedte.

A Nemzeti Nyomozó Iroda 2009. augusztus 21-én azonosította az elkövetőket, és a rendőrség elfogta, őrizetbe vette, a bíróság pedig előzetes letartóztatásba helyezte őket. Az aprólékos, széles körű, alapos és hosszas nyomozás keretében tisztázódott, hogy a lefoglalt számos fegyver közül melyiket melyik gyanúsított használta, melyikből hol milyen löszert és milyen célpont ellen lőttek ki. Az azonban csak 2010 januárjában derült ki, hogy a Debrecenben lefoglalt fegyvereket a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Besenyszögön, 2008. március 7-re virradó éjjel 0.15 és 0.35 között négy ismeretlen álarcos *Gazdag Csaba* hivatásos vadász Nefelejcs utca 5. szám alatti lakásáról fegyverrel vagy fegyverutánnal való fenyegetés útján rabolta el.²

¹ A Budapest Környéki Törvényszék 8 B. 101/2010/1010. számú ítélete. I. kötet, 294. o.

² Uo. 131. o.

2009. augusztus 26-án *Kiss István* részletes beismerő vallomást tett arról, hogy gyermekkorától milyen sérelmek érték őt romák részéről, s hogy ezek miatt ellenszenvet táplált velük szemben, amely végül a szkinhedekhez vezetett, később pedig a *Véres kard* nevű szélsőséges csoport tagja lett. A 2006. őszén Olaszlisztkán történt lincselés, majd a galgagyörki viszály híreinek hatására kialakult az a meggyőződése – s ebben mind a bátyja, *Kiss Árpád*, mind két másik társa, *Pető Zsolt*, és a csoportjukhoz később csatlakozó *Csontos István* is osztozik –, hogy az igazságszolgáltatás mindezt nem kezeli megfelelően. Ezért határozták el eredetileg hárman, hogy megrendszabályozzák a romákat. Nem megölni akarták őket – hangsúlyozta *Kiss István* –, hanem csak félelmet akartak kelteni bennük; olyan félelmet, „*hogy megtudják: milyen az, ha az ember fél egy másik néptől*”, és ezt úgy akarták elérni, hogy löfölgereket szereznek, és megfélemlítésül rálőnek a romák házáira.³

A nyomozás idején *Kiss Árpád* és *Kiss István* elismerte részvételét a galgagyörki, piricsei és tarnabodi lövöldözésben, de tagadták a rablásban és az emberhalállal végződő cselekményekben való részvételüket, *Pető Zsolt* pedig tagadta a bűnösségét, de a tényeket illetően semmilyen nyilatkozatot nem tett sem a nyomozás során, sem a tárgyaláson.

A Pest Megyei Főügyészség 2010. szeptember 10-én nyújtott be az ügyben vádiratot a – még Pest Megyei Bíróság nevű – Budapest Környéki Törvényszékhez.⁴

A vád

A vád *Kiss Árpád*, *Kiss István* és *Pető Zsolt* ellen részben mint társtettesek, részben mint bűnsegédek, *Csontos István* ellen pedig mint bűnsegéd ellen „*I rendbeli, a Btk. 166. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés a), c), f), g), és i) pontja szerint minősülő, előre kitervelten, aljas indokból, több emberen, részben sok ember életét veszélyeztetve, részben tizenegyedik életét nem töltött személy ellen elkövetett emberölés büntette*” volt, továbbá a *Kiss* testvérek és *Pető Zsolt* ellen társtettesi minőségben *egyrendbeli, fegyveresen és csoportosan elkövetett rablás*, és *egyrendbeli löfölggyverrel és lőszerrel való visszaélés büntette*. *Kiss Árpád* ellen ezen felül *egyrendbeli, a Btk. 171. § (1) bekezdésébe ütköző, de a (3) bekezdés I. fordulata szerint minősülő foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés büntette* miatt is vádat emeltek.

³ Uo. 145. o.

⁴ NF. 5431/2008/174-I.

A 85 oldalas vádirat 10. oldalán, a vádlottak személyiségének jellemzése után az olvasható, hogy „2007. év végén 2008. év elején nézeteik hangoztatásán, közös megvitatásán túllépve I. r. Kiss Árpád, II. r. Kiss István és III. r. Pető Zsolt arra az elhatározásra jutottak, hogy miután a törvény és az igazságszolgáltatás nem látja el megfelelően a feladatát a romákkal kapcsolatosan, saját kezükbe veszik a rendcsinálást oly módon, hogy fegyveres támadást hajtanak végre roma nemzetiségű személyek lakta házak ellen. Kezdeti elgondolásuk szerint a tervbe vett cselekményük a félelem felkeltését célozta a roma emberek körében.” E megállapodás végrehajtása volt a vád tárgyává tett bűncselekmény-sorozat.⁵

A vádhatóság a II. vádpont kivételével valamennyi olyan cselekmény mögött, amelynek keretében a vádlottak lakóhelyiségek ablakaira adtak le lövéseket, emberölési szándékot vélelmezett. Amikor viszont Kiss Árpád golyós puskából rálőtt a debreceni menekültszállás folyosójának kivilágított ablakára, abban a tudatban, hogy az épületben emberek tartózkodnak, a vád szerint az ott lakók életét, testi épségét szándékosan veszélyeztette ugyan, de a halálos végkimenetelnek – ellentétben a jóval kisebb alapterületű lakószobákkal – olyan elhanyagolható volt a valószínűsége, hogy ezzel nem is kellett reálisan számolnia.⁶

Azt, hogy gyújtópalackok használatával több helyen tüzeket – és ezek révén tetemes anyagi károkat – okoztak, a vádhatóság figyelmen kívül hagyta, mert sehol nem fenyegetett a tűz tovább terjedése, s így nem keletkezett közveszély; a tűz által okozott rongálás nem volt vád tárgya.

⁵ Az ügyben alkalmazott 1978. évi IV. törvény 137. § 7. pontja szerint: „bűnszövetség akkor létesül, ha két vagy több személy bűncselekményeket szervezeten követ el, vagy ebben megállapodik, és legalább egy bűncselekményt elkövetnek, de nem jön létre bűnszervezet” – vagyis (ugyanezen paragrafus 8. pontja szerint): „három vagy több személyből álló, hosszabb időre szervezett, összehangoltan működő csoport, amelynek célja ötévi vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése”. A vádbeszédben indokolja az ügyész azt a (vádemelésnél követett) álláspontot is, hogy miért nem szerepel a vádban a bűnszervezeti elkövetés, de ez arra nem magyarázat, hogy miért nem minősítették a rablást a 321. § (3) bekezdés c) pontjának I. fordulata szerint is. Lásd Vádbeszéd. Kézirat, 103. o.

⁶ A megállapított tények szerint Kiss Árpád a lövés leadásakor a célba vett ablakon át nem látott be az épületbe, és nem tudta, hogy Hasani Kenedi éppen nyitotta a 214. számú szoba ajtaját azzal a szándékkal, hogy kimenjen a folyosóra. Az az ítéleti ténymegállapításból (A Budapest Környéki Törvényszék 8 B. 101/2010/1010. számú ítélete. I. kötet 39. o.) nem derül ki, merre nyílt az ajtó, tény viszont, hogy a lövedék a kb. negyvenfoknyira nyitott ajtó lapját a padlószinttől 105,5 cm magasságban fúrta át, és tovább repült, tehát átszelte a légteret az ajtónyílás vetületében, vagyis másodpercek töredékén múlt, hogy Hasani Kenedi – testmagasságától függően – nem szenvedett esetleg halálos (feltehetően mellkasi) sérülést, ami e szerint a Btk. 171. § (1) bekezdésébe utköző, és a (2) bekezdés b) pontja szerint minősülő foglalkozás körében elkövetett halált okozó veszélyeztetésnek – és nem emberölésnek – minősülne.

A bírósági eljárás és az ítéletek

E vád elbírálása érdekében folytatta tehát a hosszú, fordulatokban is bővelkedő tárgyalást a Budapest Környéki Törvényszék, amely rendkívül széles körű és részletekbe menő bizonyítás nyomán aprólékos, és a Budapesti Ítéletábla szerint is megalapozott, gondosan megindokolt tényállást állapított meg. Ez a tényállás most már, a Be. 388. § értelmében – emberi számítás szerint – lényegesen aligha változik, tehát irányadónak tekinthető.

A két év és öt hónap alatt 186 folytatódó tárgyalási napot felölelő tárgyalás után, 2013. augusztus 6-án kihirdetett ítéletben a törvényszék kimondta, hogy a vádlottak bűnszervezetet hoztak létre. A besenyszögi rablást, mivel az egyik elrabolt puska *Gazdag Csabáné* tulajdona volt, kétrendbelinek minősítette, a löfegyverrel és lőszerrel való visszaéléssel alaki bűnhalmazatban haditechnikai termékkel való visszaélés miatt is megállapította a bűnséget, Kiss Árpádnak a debreceni menekültszálláshoz kapcsolódó cselekményét is emberölési kísérletnek, és az emberölési cselekményeket különös kegyetlenséggel elkövetettnek is minősítette. Mellőzte viszont a Btk. 166. § (2) bekezdés g) pontjának – „*sok ember életét veszélyeztető módon*” – alkalmazását.

A Budapesti Ítéletábla már másodfokon is döntött az ügyben. Az emberölési cselekményeket részben védekezésre képtelen állapotban lévő személy sérelmére elkövetettnek is minősítette, a haditechnikai termékkel való visszaélés halmazati megállapítását pedig mellőzte, és kimondta, hogy a besenyszögi rablásban érintett vádlottak *Gazdag Csabáné*, kiskorú *Gazdag Diána* és kiskorú *Gazdag Renáta* személyi szabadságának megsértésében is bűnösök azért, mert a távozáskor őket is megkötözték.

Szokatlan jogi megoldások

Mint látható, a hatalmas tömegű bizonyítási anyagot feldolgozó elsőfokú ítélet a másodfokú bíróság előtt jól „vizsgázott,” csak jelentéktelennek tekinthető változtatásokat vezetett rajta át az ítéletábla. A laikus közvélemény – ha a médiát a tükrének tekintjük – a jelek szerint ugyancsak elégedett.⁷ A következő fejtegetésekre engem sem az indít, hogy érdemleges kifogásom lenne az ügy végkimenetelét illetően, hanem az, hogy – mint egykori hivatását szere-

⁷ Kivéve, persze, azokat, akik a jogrendszerrel elégedetlenek a halálbüntetés hiánya miatt.

tő nyugdíjasnak – többirányú „jogesztétikai” hiányérzetem van az óta, hogy alkalmam nyílt a vádiratot elolvasni.

1) A „több emberen elkövetett emberölés” büntette⁸ úgynevezett „összefoglalt bűncselekmény” (delictum compositum), amely akkor válik befejezetté, ha mindazok – de legalább két ember – megszűntek élni, akiket az elkövető meg akart ölni. Fogalmi képtelenség e bűncselekmény valóságos homogén anyagi bűnhalmazata, és ezért szükségtelen az „egyrendbeli” kitétel alkalmazása. Másrészt: amíg akár csak egy is él a sértettek közül, a jogászai szabotosság megköveteli annak megemlítését, hogy a büntett „részben kísérlet”. Ez apróság, ám egy ilyen széles – azt sem túlzás mondani: nemzetközi – érdeklődést kiváltó bűnyűgyben, amelynek iratai kétségtelenül hosszú ideig kutathatók lesznek a levéltárban, úgy gondolom, ilyesmire is érdemes lett volna ügyelni.

A kasszációs fellebbezési rendszer bevezetése nyomán praktikus okokból teret hódított az a gondolat, hogy a szándékosság, gondatlanság, célzat stb. tényekből adódik ugyan, de a felülbírálás szempontjából „tényekből levont jogi következtetés”, és a fellebbezési eljárásban⁹ nem tény-, hanem jogkérdésként kezelendő. Így fokozatosan háttérbe szorult az a követelmény, hogy a szándékosságot, célzatot stb. megalapozó tényeknek szerepelniük kell a vádban.¹⁰

Újabbban azonban hangsúlyozottan jelentkezik ez az igény a vádhoz kötöttség lobogója alatt.¹¹

Ebből a szempontból különösen érdekes a II. vádpont.

A vád tárgya az a tény, hogy Kiss Árpád 2008. június 2-án 0.05-kor kb. 260 m távolságról mintegy 30 mp időközzel két lövést adott le a debreceni menekültszállás épületének északkeleti homlokzatán lévő kivilágított folyosóablakra, holott tudta, hogy az épületben emberek laknak, akik a folyosón járhatnak, tehát a lövedék eltalálhat valakit és így sérülést, vagy akár halált is okozhat. A vádlott volt katona, tudta, hogy a fegyverkezelési szabályok szerint békeidőben általában tilos olyan irányba löni, amelyben a lövedék röppályáját nem látja be, és különösen, ahol emberek mozoghatnak. E foglalkozási szabálynak minősülő tilalmat tehát szándékosan szegte meg.

⁸ 1978. évi V. törvény (Btk.) 166. § (1) bekezdésébe ütköző és a (2) bekezdés f) pont.

⁹ De csak ott! Anyagi büntetőjogi – azaz bűncselekménytani – szemszögből tehát nem!

¹⁰ Amikor 1961-ben ügyészségi fogalmazó lettem, instruktoraim kifejezetten feleslegesnek és kerülendők mondtak minden ilyen vádirati szöveget. 1978 után, főügyészhelyettesként viszont megkövettem a kiadmányozási körbe tartozó vádiratokban a szándékosság vagy gondatlanság megfelelő alakzatára vonatkozó szövegszerű tényállítást.

¹¹ Lásd Elek Balázs: A „tudati tények” a büntetőítéletben. Magyar Jog, 2014/1., 24. o.

A lövés így önmagában veszélyt jelentett, de ez a veszély *nem volt közvetlen*¹², mert nincsen olyan adat, amely arra mutatna, hogy a lőirányban tényleges mozgás lett volna e késői órában. A vádlott által kilőtt második lövedék viszont átszelte a légteret az ajtónyílás vetületében, vagyis másodpercek töredékén múlt, hogy *Hasan Kenedi* – aki az első lövés zaja által keltett kíváncsiság hatására kilépőfélben volt a folyosóra – nem szenvedett esetleg halálos (feltehetően mellkasi) sérülést. Ez már közvetlen veszély volt, ám annak kialakulásában lényeges *Hasan Kenedi* mozgása, amelyről mint *tényről* a vádlottnak a lövés pillanatában nem volt tudomása, noha a tőle elvárható körütekintés esetén hasonlóra számíthatott volna. Itt tehát szerepet kap(hatott volna) a Btk. 27. § (1) és (3) bekezdése: a veszély közvetlenségére a szándékosság nem terjedt ki.

- 2) Arra nem volt nehéz rájönni, hogy a III–XI. vádpontban leírt cselekményeket a vádhatóság kivétel nélkül több emberen elkövetett emberölésként kezeli – függetlenül attól, hogy történt-e haláleset, vagy sem –, és a törvényi egység keretében rója fel. A tényleíró részekben – a gyakorlatnak megfelelően – a „tudati tények”-ről nem esik szó. Kiss István és Pető Zsolt mindig tagadta, hogy Galgagyörkön, Piricsén, Tarnabodon ölni szándékoztak volna; a vaktában való, összevissza lövöldözéssel, gyújtópalackokkal csak félelmet akartak kelteni. Állították, hogy személy szerint senkit nem vettek célba. Kiss István mindig hangoztatta azt is, hogy Piricsén lőtt ugyan annak az ajtónak az irányába, amelyen *Gyetyinás Magdolna* kijönni készült, de nem órá célzott, és lábmagasságba irányozta a csótorkolatot. Az ügyész a vádbeszédben azzal érvelt, hogy mind a golyós puska lövedéke, mind a sörét okozhatott *volna halált*, s hogy ez nem következett be, az nem a vádlottakon múlt; a vádlottak nem látták, hogy a lakók ténylegesen hol tartózkodnak a sötét helyiségekben. „*Nem akarták ugyan megölni a sértetteket, ám nem törődtek azzal, hogy a lövések következtében a bent lakók közül valaki esetleg az életét veszti. Mivel kizárólag az lebegett a szemük előtt, hogy a megtorló akcióval félelmet váltsanak ki a roma lakosság körében, közömbösek voltak a halálos eredmény bekövetkezését illetően*” – mondta, hozzátéve, hogy ezek a cselekmények emberölés úgynevezett „teljes”, „befejezett kísérletei”, az emberölési szándékot tükrözi az is, hogy ismétlenül is lőttek egy-egy helyre, és nagyszámú lövést adtak le. Tarnabodon összevissza, „vakon” lövöldöztek a házakba, illetve az utca vo-

¹² Vö. Kereszty Béla – Maráz Vilmosné – Nagy Ferenc – Vida Mihály: A magyar büntetőjog Különös Része. Egyetemi tankönyv. Második, átdolgozott kiadás. Korona Kiadó, Budapest, 2005, 124. o.

nalában, nem törődtek azzal, hogy a házakban, vagy a házak előtt tartózkodó személyek életüket veszítik.

A törvényszék még ennél is szigorúbb álláspontra helyezkedett, és még a II. vádpontban leírt cselekményt is emberölésnek minősítette.

Érvelésében hivatkozott a Legfelsőbb Bíróság 15. számú irányelvének arra a tantételére, hogy a lőfegyver használata *általában* emberölési szándékra enged következtetni, továbbá hogy e mellett vizsgálni kell az elkövető személyiségét és motívumait. Utalt arra, hogy a vádlottak kifejezetten azért szereztek lőfegyvereket, hogy azokkal romák elleni bűncselekményeket kövessenek el, s így félelmet keltsenek mind a sértettekben, mind általában a roma népességben. További érv, hogy Kiss Árpád a vád tárgyául szolgáló esetben olyan ablakra célzott, amely mögött valójában számolni kellett azzal, hogy bármikor megjelenhetnek emberek, és azt is tudta, hogy fegyvere „nem konkrétan emberre leadott lövés esetén is okozhat halált. [...] Az eredmény elmaradását a véletlenre bízni nem egyéb, mint az eredmény bekövetkezésébe való belenyugvás” – ami ebben az esetben azonos az emberölésre irányuló eshetőleges szándékkal.¹³

3) Annak sem az ügyész, sem a törvényszék nem tulajdonított jelentőséget, hogy Kiss István Piricsén lefelé irányozta a csőtorkolatot.¹⁴

Tény viszont, hogy Galgagyörkön három, Nyíradony-Tamásipusztán egy, Tarnabodon öt ház ablakán lőttek be, 41 lövés irányult a házakra, főként az ablakokra, illetve az ablakokon át a lakóhelyiségekre, és ezekből egyetlen személyesérülés sem keletkezett.¹⁵ Ebben valószínűleg nem csekély szerepe van annak, hogy a cselekményeket éjfél körül követték el, a házbeliek már aludtak. A sötét ablakok mögötti lakóhelyiségek bútorzatának elrendezéséről – például a fekhelyek hollétéről – a vádlottaknak fogalmuk sem volt. A bent lévő többnyire az ablakpárkány síkjánál alacsonyabban lévő fekhelyen aludtak, a lakótérbe bejutó lövedékek röppályája általában az alvók testénél magasabban szelte át a lakóhelyiséget, és a fekhelyek maguk is nem egyszer a fal holttérében álltak. Az is előfordult, hogy a lakók nem is voltak a megtámadott helyiségben.

Aki egy lakóhelyiség ablakára abban a tudatban ad le a tűzfegyverből célzott lövést, hogy a célba vett ablak mögött emberek vannak, annak óhatatlanul tudnia kell – mert ez *közismeret* –, hogy a lövedék az útjába kerülő objektumot (legyen az akár tárgy, akár élőlény) károsítja. Nyilvánvaló tehát, hogy az ablakon áthatoló lövéssel meg lehet valakit sebesíteni, vagy akár

¹³ A Budapest Környéki Törvényszék 8 B. 101/2010/1010. számú ítélete. II. kötet, 853. o.

¹⁴ Vádbeszéd. Kézirat. 95–96. o.

ólni is. Ennek *fizikai* előfeltétele az, hogy a lövés *embert* találjon el, és fiziológiai előfeltétele, hogy olyan sérülést okozzon, amely halálos lehet.

A gurulat, vagy – sörét esetén – a normál szóródás¹⁶ és a gurulat lehetőségét, és azt is figyelembe véve, hogy a gurulatot esetleg okozó berendezési tárgyak elhelyezkedése az adott lakóhelyiségben ismeretlen, a lövedékek röppályája kiszámíthatatlan. Minden ilyen lövésnek közvetlen és *közismertként előre látható* következménye az, hogy kiszámíthatatlan röppályán mozgó lövedéket repít a hatókörét alkotó térben (a lakóhelyiségben) tartózkodó emberek közé, kitéve így őket annak, hogy közülük egyet vagy többet eltalál, és (akár halálos) sérülést okoz. Ezek az ismeretek – amelyek a testi épség veszélyeztetésétől az élet kioltásáig minden lehetséges következményt átfognak – alkotják a lövést vezérlő pszichikai viszony intellektuális tartalmát. *Ez a viszony büntetőjogi értelemben: az élet és testi épség veszélyeztetésére irányuló szándékosság.* A helyiségben tartózkodó személyek tényleges elhelyezkedésének ismerete híján az, aki a lövést leadni szándékozik, nem tudhatja, hogy a lövedék a fegyvercső térbeli helyzete által meghatározott aktuális lőirány folytán hová csapódik majd be, hogyan változtat esetleg röppályát, és kinek milyen sérülést okoz, ezért a lövést vezérlő szándékosságba – a Btk. 27. § (1) bekezdése értelmében – az esetleg okozott emberhalál sem egyenesen, sem eshetőlegesen nem számítható be.

- 4) Talányos elgondolást tükröz a törvényszék ítéletében olvasható ama mondat, hogy „...a több emberen elkövetett emberölés bűncselekményét a jogalkotó súlyosabban rendeli büntetni és lényegében törvényi egységet hoz létre az által, hogy függetlenül az egymástól elkülönülő időpontokban elkövetett ölési cselekményektől, azok egy rendbeli cselekményként ítélenődők meg”¹⁷.

Mint ismeretes, a büntetőjog tudományában „összefoglalt bűncselekmény”-nek az olyan bűncselekményeket nevezik, amelyeknek törvényi tényállása több, külön-külön önmagában is bűncselekménynek minősülő *cselek-*

¹⁵ Csak Gyetyinás Magdolna szenvedett – Kiss Istvánnak a fegyverszakértői vélemény szerint „derék-” (azaz kb. 120 cm) magasságból adott lövésétől a bal combján és lábán térd alatt, meg a bal könyökén sörétszemek által okozott és összességében nyolc napon belül gyógyuló sérüléseket. A sörétraj a ház utca felől nézve jobb oldali falán hagyott a talajszinttől mért 50–130 közötti magasságban – tehát a csőtorkolatnál alacsonyabban – hosszú becsapódási nyomot – lásd a Budapest Környéki Törvényszék 8 B. 101/2010/1010. számú ítélete. II. kötet, 568. o.

¹⁶ A sörétrajt alkotó sörétszemek – miután elhagyták a csőtorkolatot és kiszabadultak a lehulló sörétköcsárból, divergáló röppályát követnek, és egyre nagyobb területet fednek le.

¹⁷ A Budapest Környéki Törvényszék 8 B. 101/2010/1010. számú ítélete. II. kötet 850. o. (kiemelés tőlem – B. E.)

ményt¹⁸ egyesít egyetlen *bűncselekménnyé*. A több emberen elkövetett emberölés büntetetté e minősített esetét mint összefoglalt bűncselekményt legalább két olyan cselekmény létesíti, amelyek mindegyike megfelel az emberölés alapesetét megfogalmazó Btk. 166. § (1) bekezdés követelményeinek. Az összefoglalás folytán ezek egyetlen *bűncselekménnyé* válnak, vagyis nem alkotnak valóságos anyagi bűnhalmazatot. Az egyes *cselekmények* azonban nem olvadnak össze, tehát nem válnak egyetlen *cselekménnyé*; a „cselekmény” tények foglalata, így ez lehetetlen is lenne. Megőrzik azokat a jellegzetességeiket is, amelyek például az törvény szerint súlyosabban minősítő körülmények, s ezeket meg kell állapítania az ítélebíróságnak is.¹⁹ Lehetséges, persze, hogy csak a szóhasználat pongyola az ítéletben, de az indokolásban később olvasható fejtegetések – például hogy a törvényi egység folytán „a cselekmény minősítő körülményeit, amennyiben az nem egy objektív körülménytől függ, nem lehet az egyes elkövetési helyszínekre külön-külön szétbontani”²⁰ – inkább arra mutatnak, hogy a törvényszék nem igazodott az egyetemi tananyagban szereplő bűncselekménytani felfogáshoz, hanem valamilyen sajátos gondolatrendszert követett.

- 5) Ezt erősíti az a gondolatmenet is, amelyet a „különös kegyetlenség”-gel mint súlyosabban minősítő körülménnyel kapcsolatban fejtett ki.²¹ Helyesen elemzi ugyan a tűzhalálra vonatkozó ismereteket, de nem tulajdonít annak jelentőséget, hogy mindez arra az esetre vonatkozik, ha a jelzett kínokat a halál beállta *előtt* kell – az elkövető szándéka szerint – az áldozatnak elszenvednie. Erre azonban a jelen ügyben nincsen egyetlen ténymegállapítás sem. Az agyonlőtt áldozatok mindegyike – a megállapított tények szerint – a halálos lövések következtében percekben belül, többnyire szinte azonnal elhunyt. Arra utaló adat sincsen, hogy valakit ténylegesen tűzhalál fenyegetett volna, mert nem menekülhetett volna az égő épületből,

¹⁸ Vagyis bűncselekmények egyébként valóságos anyagi halmazátát.

¹⁹ Az összefoglalt bűncselekmény szabatos megnevezése „több emberen elkövetett emberölés büntette”. Ha más, súlyosabban minősítő körülményeket is megállapít a bíróság, akkor azokat, amelyek valamennyi részselekményre vonatkoznak, az idézett megnevezésben az „emberen” és az „elkövetett” szavak között (például „több emberen, előre kitervelten...”), azokat pedig, amelyek csak egyes részselekményekre érvényesek, ez után (például „részben különös kegyetlenséggel, részben aljas célból”, stb.) kell felsorolni. Természetesen meg kell jelölni a megfelelő részselekményeket. Vö. Kereszty Béla – Maráz Vilmosné – Nagy Ferenc – Vida Mihály: i. m. 91. o. Ha nem valamennyi passzív alany hal meg, tehát a bűncselekmény részben kísérleti stádiumban marad, a megnevezésben ezt is érzékeltetni kell.

²⁰ A Budapest Környéki Törvényszék 8 B. 101/2010/1010. számú ítélete. II. kötet, 854. o. és visszatal erre a különös kegyetlenséggel összefüggésben erre a 858. oldalon is.

²¹ A Budapest Környéki Törvényszék 8 B. 101/2010/1010. számú ítélete. II. kötet, 857. és köv. o.

sőt Nagycsécson a szellemi állapota miatt menekülésre képtelen Nagy Máriát is akadálytalanul kimentették, mielőtt égési sérülést szenvedett volna. Tatárszentgyörgyön sem azért okozták a tüzet, hogy a lakók tűzhalált szenvedjenek, hanem azért, hogy a tűz elől menekülő személyeket lövéssel öl-jék meg. A „különös kegyetlenség” mint súlyosabban minősítő körülmény alkalmazhatósága tehát több mint vitatható.

A terrorcselekményről

A közbírói hatóság a cselekmények szervezettségének nem tulajdonított jogi minősítésben érzékeltethető jelentőséget.

A törvényszék az ítélet indokolásának elején részletes tényállást állapított meg arról, hogy a vádlottak bünszervezetet alkottak. E szerint: Tapasztalva, hogy Kiss Istvánt szélsőséges gondolkodása szélsőséges szervezetek uszá-lyába sodorta, őt Kiss Árpád ki akarta ebből vonni. Ezért közös nevezőként használta a cigányellenességet, és vele meg Pető Zsolttal egyetértésre jutott abban, hogy a romák által elkövetett bűncselekmények sajátos kriminológiai kategóriát alkotnak (az úgynevezett „cigánybűnözés”-t), amely etnikai alapú orvoslást igényelne, s ebben – mármint a „*cigányok megrendszabályozásá-ban*” – nekik „aktívan” kellene részt venniük. Így körvonalazódott az az el-gondolás, hogy lőfegyvereket szereznek, s azokkal romák által lakott telepü-lésrészeket támadnak meg.²² Az elgondolást tervvé formálták, ennek jegyében és végrehajtásaként rabolták el Gazdag Csaba puskáit, majd követ-ték el a vád tárgyává tett bűncselekményeiket, amelyek célja az volt, hogy megfélemlítsék közvetlenül a megtámadottakat, és mindazokat a romákat is, akik a támadásokról értesülnek. Együttműködési rendszerüket bünszervezet-nek minősítette.

A vádlottak tervében szerepelt a lőfegyver jogellenes megszerzése rablás útján, és támadó célú felhasználása – azaz az életnek és testi épségnek a lö-fegyver használatára és kezelésére vonatkozó (foglalkozási) szabályok meg-szegésével való szándékos veszélyeztetése, úgyszintén a gyújtópalackok alkalmazása – rongálásra, esetleg közveszélyokozásra – a romák megfélemlítése céljából. Az akkor hatályos Btk. 261. § (9) bekezdésének a) pontjában ezek mindegyike szerepel. Ha tehát „*a lakosság megfélemlítése céljából*” kö-vetik el, a Btk. 261. § (1)–(2) bekezdése alá vonható, vagyis terrorcselek-

²² A Budapest Környéki Törvényszék 8 B. 101/2010/1010. számú ítélete. I. kötet, 29. o.

mény, és így a törvényszék által megállapított bünszervezet a Btk. 261. § (9) bekezdés b) pontja értelmében terrorista csoport.

Kiss István korábban idézett 2009. augusztus 26-i beismerő vallomását mind az ügyészség, mind a törvényszék hitelt érdemlőnek minősítette, tény-megállapítást alapozott rá. Ám sem a vád, sem az ítélet nem állapított meg terrorcselekményt, aminek csak az lehet a magyarázata, hogy a „romák megfélemlítése” mint célzat tartalma, véleményük szerint nem felel meg „a lakosság megfélemlítésé”-nek.²³

Nézetem szerint ez tévedés; az egész bűncselekmény-komplexum helyes büntetőjogi minősítése: a Btk. 261. § (1) bekezdés b) pontjába ütköző terrorcselekménnyel elkövetett büntett, amelyet a vádlottak a bünszervezet sajátos válfájának, terrorista csoportnak a tagjaiként követtek el.

A „lakosság” egy tetszőlegesen meghatározott terület benépesítő emberek – az ott lakók – összessége. A csoportképző ismérv, a terület, lehet akár az egész Föld, akár egy földrész, egy ország, egy település, vagy egy település körülírt része.

A területi alapon meghatározott lakosság azonban más csoportképző ismérvek segítségével további csoportokra bontható. Így beszélhetünk egy tetszőlegesen meghatározott terület férfi lakosságáról, egy-egy megye falusi vagy városi lakosságáról, magyar és nemzetiségi lakosságáról, valamely terület nyugdíjas vagy iskoláskorú lakosságáról – és ezek közül egyik szóhasználat sem kifogásolható. A főnév – és az általa jelentett fogalom – tehát rugalmas, és sokféle dimenzióban használható.

A „megfélemlítés” jelentése viszonylag világos: valakiben vagy valakiben félelem keltése.

Könnyen belátható, hogy egy nagyobb terület – például egy megye vagy egy város lakossága – természetesen soha nem teljesen homogén, mert más csoportképző ismérvek segítségével különböző lakossági csoportokra bontható. A különféle lakossági csoportok a lakosság részei; nem különülnek el az egésztől, hanem azon belül léteznek. Az is könnyen belátható, hogy egy ország teljes lakónépességét csak rendkívüli módszerekkel lehet úgy megfélemlíteni, hogy minden egyes tagja féljen.

Hogyan értelmezhető egy olyan félelemkeltő fenyegetés, amely egy markánsan körvonalazható szűkebb lakossági csoportot vesz célba? Jól érzékelhető ez a szóban lévő eseménysorozaton.

²³ A törvényszék ezt – mivel nem tért el a kérdésben a vádtól – természetesen nem magyarázta meg.

A debreceni támadás szinte visszhang nélkül maradt – talán éppen azért is, mert a célja sem volt nyilvánvaló. Galgagyörkön kizárólag helyi roma lakosok házaira lövöldöztek. Az félreérthetetlen, hogy a támadás romák ellen irányul, de – az előzményekre tekintettel – nem volt biztos, hogy pusztán azért, mert romák; lehetett is némi alapja annak a feltételezésnek, hogy valamilyen személyükben rejlő és nem köztudomású okból voltak ők a megtámadottak. Ez még – az akkoriban sokat tárgyalt uzsoraesetekkel a háttérben – Piricse után is tartható maradt, Tarnabod pedig (mivel kizárólag nem romákat érintett) még tápot is adott neki, de Nagycsécs²⁴ után már szinte teljesen tisztázódott a kép, eltűnt minden kétely.

Világossá vált – különösen a roma népesség, „a magyarországi roma lakosság” számára –, hogy a támadások nem személyhez kapcsolódó egyedi indokokból fakadnak, hanem a népcsoport egésze ellen irányulnak, s ezért minden olyan roma család, amelyik a támadók taktikai szempontjai szerint alkalmasnak tűnő helyen lévő házban lakik, hasonló támadás potenciális célpontja.

Ebben az időben – emlékezzünk vissza – mindennap várhatóan tartották az újabb támadást. Senki nem tudta, hol és mikor csap le legközelebb az ismeretlen fegyveres csapat. Az ország egész területén fenyegetve érezték magukat a roma családok.

A már érintett megyék: Hajdú-Bihar (Debrecen), Pest (Galgagyörk), Szabolcs-Szatmár-Bereg (Piricse), Heves (Tarnabod) és Borsod-Abaúj-Zemplén (Nagycsécs) az ország területének több mint negyed részét jelentik,²⁵ a négyhatszázezer főnyire becsült roma népesség pedig az ország teljes lakosságának mintegy négy-hat százaléka. Ebből 245 100 személy – köztük a legszegényebb, lelegelesettebb, és legkilátástalanabb helyzetben lévők – a felsorolt megyékben koncentrálnak.

A bűncselekmények sorozatba illeszkedése ekkorra már mindenki számára nyilvánvalóvá vált, és a sorozat alakulása éppen ezért volt különösen félelmetes: Galgagyörkön és Tarnabodon talán látványosabb és zajosabb volt a támadás,

24 A Nyíradony-Tamási pusztán történt lakásba lövés esete nem kellett nagyobb visszhangot a nyilvánosságban, de természetesen azok, akik érdeklődést tanúsítottak az ügy iránt, azt is számon tartották.

25 Az ügyben érintett megyék összterülete 29 427 négyzetkilométer, összlakosságuk 2 836 613 fő, és itt lakik az ország roma népességének közel fele, a 2003-as adatok szerint 245 100 ember. Lásd Cserti Csapó, Tibor: Területi – szociológiai jellemzés a magyarországi cigány népesség körében. In: Forray R., Katalin – Beck, Zoltán (eds.): *Society and Lifestyles – Hungarian Roma and Gypsy communities*. University of Pécs, Faculty of Humanities, Institute of Education, Department of Romology and Sociology of Education, Pécs, 2008, p. 75. ff. [Gypsy Studies 23.]

több lövés esett – de itt kiégett egy ház, és ketten meghaltak. Leplezetlenné vált, hogy a támadók pusztítani és gyilkolni akarnak már, nem csak riogatni.

A Kiss testvérpár és Pető Zsolt elérte stratégiai célját: ma is köztudomású, hogy a romák országsszerte rettegtek. A lakóövezeteik környékén megjelenő minden fekete autó utasaiban az ismeretlen gyilkosok felderítőit gyánították, őrszolgálatokat, önvédelmi csoportokat szerveztek az eddigi támadásoktól távol eső helyeken is. Ez a légkör természetesen a valóságos élmények kissé kiszínezett változataiból és vélt összefüggésekből táplálkozó „összeesküvés-elméleteket” is szült. Ezek sajról sajrára terjedtek, fokozták a feszültséget, paradox következményhez is vezettek, és – növelték a *roma lakosság* rettegését.²⁶ Ezért a kérdést úgy is megfogalmazhatjuk, hogy az ország roma lakosainak összessége „*lakosság*”-e, és megfélemlítése a terrorcselekmény szemszögéből kielégíti-e a minősítéshez szükséges követelményt.

Nézetem szerint igen.

A roma népesség számára – mint a kérdés egyik legelismerőbb kutatója megállapítja – „*a legfontosabb megkülönböztetés maguk és a »gádzósok« (nem romák – B. E.) között húzódik*”²⁷. A területi alapon meghatározható „lakosság” egészéhez képest tehát nem tekintik magukat kívülállónak, hanem szervesen azon belül alkotnak sajátos, viszonylag markánsan körülírható, jellegzetes csoportot.

Igaz, a „bünszervezet” támadásai (idővel jól felismerhetően) közvetlenül az érintett települések lakosságának roma csoportjai ellen irányultak, és – terveik szerint – közvetve is elsősorban az ország roma népességének a megfélemlítését szolgálták. Mégis érintették az adott település teljes lakosságát. A célpontok kiválasztásánál alapul vett konkrét ismérvek ugyanis nem voltak

26 Lásd például a tiszalöki emberöléshez kapcsolódó legendákat: a Budapest Környéki Törvényszék 8 B. 101/2010/1010. számú ítélete. II. kötet, 805. és köv. o. Az időszak légkörét jól érzékelteti Tábori Zoltán irodalmi riportgyűjteményes kötete. Tábori Zoltán: *Cigány rulett*. Európa Kiadó, Budapest, 2014. Paradox következmény volt, hogy azokat a romákat, akik a Magyar Gárdához tartozónak vélt és a romák lakta településrészen haladó gépkocsit feltartóztatták, majd az utasait tettelegessé fajuló vitában bántalmazták, a magyar igazságszolgáltatásban elsőként (és talán máig egyedüliként) ítélték súlyos szabadságvesztésre a Btk. azon 174/A §-a alapján, amely 1996. június 15-én lépett a Btk. nemzeti, népi, faji vagy vallási csoport tagja elleni bűncselekményt megfogalmazó 156. §-ának a helyébe. Ez a büntett a genocídiumegyezmény II. cikkelyét némiképpen átírva úgy iktatta a magyar büntetőjogba, hogy az egyezmény szerint kötelezőnél jóval szélesebb körű büntetőjogi védelmet ígért a védett csoportok tagjainak, de a romák ellen támadó szkinheadekre történő alkalmazását szorgalmazó ügyészi indítványok elől a bíróságok – élükön a Legfelsőbb Bírósággal – akár hamis érvelés árán is, de mindig kitértek, soha nem alkalmazták. Lásd erről Bócz Endre: *A skinhead-ügyek és a Btk. 156. §-a*. Magyar Jog, 1994/6.; Bócz Endre: *A Közgazdasági Egyetemről Tatárszentgyörgyig*. Magyar Jog, 2009/11.

27 Sir Angus Fraser: *A cigányok*. Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 15. o.

feltétlenül megbízhatók, amire bizonyíték a tarnabodi eset: a lakóépületek külleme alapján megtámadott házakat a vádlottak romák lakhelyeül szolgáló épületeknek vélték, holott nem voltak azok. Másrészt – mint a rasszista gyűlölet megnyilvánulásai, és egyben a gyűlöletkeltés eszközei – alkalmasak a társadalmi feszültségek kiélezésére, a harmónia és a rend megzavarására, továbbá a társadalom különböző csoportjainak egymás ellen hangolására.²⁸ A gyűlölet effajta kifejezésének, persze, elkerülhetetlenül van egy olyan hatása is, hogy *hasonló reakciót* vált ki, vagyis a gyűlölet viszonzására ösztönözhet. A félelem szülte roma önvédelmi csoportok híre bizonyos szorongást, sőt félelmet keltett a nem roma népesség nem egy tagjában is – bár ezzel a vádlottak aligha számoltak, s ez az ő szempontjukból nem volt kívánatos következmény. Ám – nézetem szerint – ez a célul tűzött félelemkeltésnek objektíve szükségszerű velejárója. Így szemlélve a dolgot, joggal mondható, hogy bár csak a lakosság egyik csoportjában kívántak félelmet kelteni, az erre választott módszer arra volt alkalmas, hogy a lakosság egészében félelmeket keltsen.

A közzéadott vádbeszédben magyarázatot adott arra, hogy miért nem terrorcselekmény volt a vád.

„Bár a törvény szövege látszólag megengedi a romák elleni sorozatgyilkosság terrorcselekménynek való minősítését, álláspontom szerint a terrorcselekmény speciális jogi tárgyára tekintettel a jelen eljárás tárgyát képező bűncselekményeket nem lehet terrorcselekményként minősíteni. A terrorcselekmény jogi tárgya a magyar állam és más államok, állami szervek, nemzetközi szervezetek kényszermentes cselekvőségéhez fűződő társadalmi érdek, valamint a lakosság háborítatlan életfeltételei, továbbá a személyek szabadsága és az anyagi javak sértetlenségének biztosítása. A terrorcselekményt a célzata határoolja el a (9) bekezdésben felsorolt bűncselekményektől.

A Btk. 261. § (1) bekezdés b) pontjában megfogalmazott célzat – ami a törvény szövege szerint a lakosság megfélemlítése – nem öncél, hanem összekapcsolódik az (1) bekezdés a) pontjában írt célzattal: az állami szerv kényszerítésével[.]”²⁹– mondta, de ez az érvelés nem állja meg a helyét.

A Btk. 261. (1) bekezdése szerint terrorcselekményt követ el, „Aki abból a célból, hogy a) állami szervet, más államot, nemzetközi szervezetet arra kényszerítsen, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, b) a lakosságot megfélemlítse, c) más állam alkotmányos, társadalmi vagy gazdasági rendjét meg-

²⁸ Vö. az Alkotmánybíróság 30/1992. (V. 26.) AB határozatának III. pontjával, valamint a IV. pont 1. alpont első és harmadik bekezdésével. A vádlottaknak is céljuk volt a nem roma lakosság „figyelmének felkeltése”, és talán az is, hogy mintát szolgáltassanak mások számára.

²⁹ Vádbeszéd. Kézirat, 102. o.

változtassa vagy megzavarja, illetőleg nemzetközi szervezet működését megzavarja, a (9) bekezdésben meghatározott [...] bűncselekményt követ el[!]”.

A három különböző célzat tartalmát meghatározó a), b) és c) pontnak sem a szóhasználata, sem a szöveg tipográfiai elrendezése nem utal konjunktív kapcsolatra, és az egyes pontok közötti írásjelek (vesszők), amelyek helyére jól illeszkedne nyelvileg egy-egy „vagy” kötőszó, arra mutatnak, hogy ezek egyenrangú alternatívák.³⁰

Átnéztem néhány olyan egyetemi tankönyvet is, amely a terrorcselekménynek a vádemelés idején hatályos – és a jelenlegivel azonos – meghatározásával foglalkozik³¹, de csak annyiban lettem okosabb, hogy a vádbeszéd idézett gondolata ezekből sem származhat.

E bűncselekmény jogi tárgyának a tankönyvek általában a *közrendet* mondják, amelynek értelemszerű összetevője a magyar és más állam és szervei stb. kényszermentes cselekvése, valamint a lakosság háborítatlan élete. Arra célzás sincsen sehoh, hogy a lakosság megfélemlítését mint célzatot az államzsarolási – 261. § (1) bekezdés a) pontban megfogalmazott – célzattal kontextusban kellene értelmezni. A vádbeszéd idézett részének második mondata csaknem megegyezik ugyan egy – a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen használt tankönyv *hatályosított kiadásában* olvasható – mondattal, de a 261. § (1) bekezdés a) és b) pontja közötti állítólag kötelező kontextusról ott sincsen szó. Két oldallal később, a fejtegetések 7. pontjában a szerző „lehetséges célzatok” bevezetéssel egymástól függetlenként és egyenrangúként sorolja fel az államzsarolási, a megfélemlítési, és a más államokhoz kapcsolódó célzatokat, valamint a követelés kikényszerítését, mint negyediket.³² Így az ügyészi álláspont ezzel sem magyarázható.

Azt kell tehát hinnem, hogy e gondolat a vádat képviselő ügyész – jobb esetben a Pest Megyei Főügyészség – elképzelése a terrorista célzatról; a tan-

³⁰ Igaz, a jogalkotó nem írt oda „vagy”-ot, mint ahogy más, hasonlóan szerkesztett felsorolásoknál sem, ahol az alternativitás hasonlóképpen magától értődő, például Btk. 211. §; 218. § (1), (2), (3) bekezdés; 221. § (1) bekezdés; 223. § (1) bekezdés; és a felsorolás hosszan folytatható lenne.

³¹ A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán ezt használják: Horváth Tibor – Léway Miklós (szerk.): Magyar büntetőjog különös rész. Complex Kiadó, Budapest, 2006. A terrorcselekményt a II. kötetben lévő XVI. fejezet (szerzője Léway Miklós) a 138–141. oldalon tárgyalja. A Szegeди Tudományegyetemen használt tankönyvnek (Kereszty Béla – Maráz Vilmosné – Nagy Ferenc – Vida Mihály: i. m.) a terrorcselekménnyel foglalkozó részét (460–470. o.) Vida Mihály írta. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán rendszeresített tansegédlet (Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál: Büntetőjog II. Különös Rész. Hatályosított kiadás. HVG-ORAC, Budapest, 2014) terrorcselekményre vonatkozó fejtegetéseinek (471–474. o.) szerzője Belovics Ervin.

³² Lásd Belovics Ervin – Molnár Gábor – Sinku Pál: i. m. 473. o.

könyvi forrásokra tekintettel azonban nem állítható, hogy egybevágna a Legfőbb Ügyészség véleményével.

A Budapest Környéki Törvényszék is osztotta, sőt sem a Budapesti Fellebbviteli Főügyészség, sem a Budapesti Ítéltábla nem vonta kétségbe ezt a jogértelmezést. E sorok írásakor még nyitott kérdés, hogyan vélekedik a Legfőbb Ügyészség és a Kúria. Az eldöntés azonban csak a szakmai igényesség szemszögéből lenne fontos, mert gyakorlati – a büntetés kiszabását érintő – jelentősége nincsen.

Néhány zárógondolat

A szerzteágazó és súlyos bűncselekmény-sorozat végül lelepleződött, és a bűnösöket a bíróság példásan megbüntette – mondhatnánk elégedetten. Ehhez hasonló, békeidőben elkövetett bűncselekmény-sorozatot a magyar kriminallisztika története nem ismer.

Mégsem hiszem, hogy sokan vélnék: ez az ügy a magyar bűnüldözés és büntető igazságszolgáltatás történetének fényes lapjaira kerül majd. Nézetem szerint is akkor kerülhetne oda, ha az érintett szervezetek utólag, kíméletlen önkritikával elemeznék a lezajlott eljárást, feltárnák az elkövetett hibákat, és levonnák az adódó tanulságokat, hogy ilyesmi többé ne fordulhasson elő.

Én a nyomozásra vonatkozó, leginkább kiáltó kérdéseknek is csak egy részét hozom szóba. Ezek közé tartozik az, hogy vajon milyen körözési munka kapcsolódott a besenyszögi rabláshoz. Szerepelt-e például a tárgykörözés anyagában az elrabolt hét löfegyver lehetséges azonosító tárgyaként olyan töltények hüvelye, amelyet kétségtelenül belőlük lőttek ki – és így hordozták a fegyverműködési nyomokat. Ha igen, hogyan lehetséges, hogy a Bűnügyi Szakértői Kutatóintézet ballisztikai szakértői azonosították a Galgagyörkön, Pircsén, Tarnabodon és Nagycsécson is használt fegyvereket egymás között, de nem azonosították őket a Besenyszögről elrabolt fegyverekkel? És ami még fontosabb: ha nem volt, *miért nem volt* ilyen azonosító tárgy? Gazdag Csabáéknál nem maradt kilőtt hüvely sem, vagy ezt nem is tisztázták? Mi az oka annak, hogy – bár 2009. augusztus 21-én megtalálták mind a hét löfegyvert, amelyek közül többről a vádlottak az egyedi azonosítókat nem is távolították el – 2010 januárjáig nem került szóba az ügyben a besenyszögi fegyverreladás?

Nehezen érthető az is, miként fordulhatott elő a Nemzeti Nyomozó Iroda – azaz az ország legmagasabb szintű nyomozó hatósága – eljárásában annyira

és olyan durva kriminalisztikai (vagyis szakmai) hiba és eljárási szabálysértés, mint az elsőfokú ítéletben olvasható. Magyarázat, persze, mindenre van – összességében azonban a dolog mégis aligha menthető, és szerencsére a nyomozási hibák jelentős része orvosolhatónak bizonyult. Ám a kontinentális büntetőeljárás jogi rendszerben a házkutatásról, lefoglalásról stb. éppen azért kell – és szabad – okirati bizonyítási eszközt használni a tárgyaláson, hogy ne tanúvallomások útján kelljen – mint ebben az ügyben történt – tisztázni, hogy mi, hol, és milyen körülmények került a hatóság kezére.

Tanulságok, természetesen, nemcsak a nyomozó hatóságok számára adódnának, hanem a közvádloi hatóság és a bíróságok számára is. Noha a móri ügy nyomán meglehetősen lehangoló kép alakult ki arról, milyen szenvedély fűti az igazságszolgáltatás aktorait, hogy a hibákból tanuljanak, gondolom, kialakítható egy olyan módszer, amellyel elejét lehet annak venni, hogy például több hónapi tárgyalást kelljen megismételni azért, mert később derül ki egy olyan ok, amely miatt ki kell zárni a védőt.

Személyes tapasztalataim szerint az ember a saját, sikeresnek bizonyult ténykedése során elkövetett hibákból tanulhat a legtöbbet. Erősen remélem, hogy az ebben a (végeredményben sikeres) ügyben rejlő töméntelen tanulság semvész elnyomtalánul.

PETRÉTEI DÁVID

Ujjnyomok rögzítése emberi bőrről¹

A modern daktiloszkópia körülbelül százharminc éves történelmében az emberi bőrön való nyomkutatás lehetőségeit viszonylag későn, a huszadik század hetvenes éveiben kezdték intenzíven kutatni.²

Az emberi bőrről való nyomrögzítés jelentősége nyilván magától értődő valamennyi kriminalista számára: aligha kell egyértelműbb bizonyíték a daktiloszkópiai nyomtörödékek „gazdájának” és a bőr „gazdájának” érintkezésére, mint a tökéletesen megbízható, olcsó, gyors, és mégis kétséget kizáró egyedi személyazonosítási módszer.³

Ismereteink szerint a legkorábbi szacikk, amelyben élettelen emberi bőrről (amputált végtagon) végzett daktiloszkópiai nyomrögzítés lehetőségét vizsgálták, 1969-ből származik.⁴ 1976-ban készült az egyik első módszertani útmutató.⁵ 1978-ban született az első ítélet, az Egyesült Államokban, amiben holttestről levett ujjnyomot használtak bizonyítékként. Ezt követően 1981-ben Japánban, 1982-ben Kanadában is születtek ítéletek, amelyekben holttestek bőréről rögzített daktiloszkópiai nyomtörödékek szerepelt a bizonyítékok közt.⁶ A kikísérletezett módszerek első szervezett oktatására az Egyesült Államokban 1992-ben került sor.⁷

Az emberi bőr tartozhat élő és holt személyhez. A holttestekre kikísérletezett módszerek egy része élő emberek bőrén is működhet. Mindazonáltal az egészségre káros, balesetveszélyes módszereket nem alkalmazhatjuk élő em-

¹ Jelen írásban az „ujjnyom” és „ujjnyomkutatás” kifejezéseket valamennyi daktiloszkópiai nyomtörödékre, illetve ezek valamennyi felkutatási és rögzítési módszerére értem.

² William C. Sampson – Karen L. Sampson: Recovery of Latent Prints from Human Skin. *Journal of Forensic Identification*, vol. 3, 2005, pp. 362–385.

³ Romanek József: A daktiloszkópia elméleti alapjai. ORFK Oktatási és Képzési Központ, Budapest, 1995; Solymosi Józsefné – Tauszik Nagyzezsda: A daktiloszkópia változatlan hatékonyságáról. *Belügyi Szemle*, 2006/5., 91–99. o.

⁴ Daniel Graham: Some technical aspects of the demonstration and visualization of fingerprints on human skin. *Journal of Forensic Science*, vol. 14, no. 1, 1969, pp. 1–12.

⁵ Development of Latent Prints on Human Skin. *Police Instructor's Bulletin*. FBI Training Division, Quantico, 1976

⁶ Delores S. Bettencourt: A Compilation of Techniques for Processing Deceased Human Skin for Latent Prints. *Journal of Forensic Identification*, vol. 2, 1991, pp. 111–120.

⁷ William C. Sampson – Karen L. Sampson: i. m. 364. o.

bereken. A másik fő eltérés az élő és a holt bőr közt az élő bőr természetes anyagcseréje miatt mutatkozik; ennek következtében az élő bőr sokkal kevésbé ideális nyomhordozó. Le kell szögeznünk: az élő bőrről történő daktiloszkópiai nyomrögzítés elsősorban a kutatások, oktatások, kísérletek és bemutatók tárgya; jelen ismereteink szerint a világon soha sehol nem alapítottak ítéletet élő bőrről rögzített daktiloszkópiai nyomra.

A holttestekről történő nyomrögzítés kapcsán rendelkezésünkre áll egyfajta nem reprezentatív, de beszédes kimutatás. A Miami-Dade Police Department 1994 és 1997 között 429 holttestet helyszínelte le kiemelt életellenes bűncselekmények miatt. Tizenkilenc esetben találták úgy, hogy érdemes nekiállni a bőrön történő ujjnyomkutatásnak. A tizenkilencből öt esetben a kutatás eredményre vezetett.⁸ Ez felfogható kb. 26 százalékos eredményességnek, de ha az összes holttesthez képest nézzük, 1,15 százalék körüli eredményt kapunk. Eleve kizáró körülményként értékelhető például a távolabbi lövés, amikor elvileg sem érintkezett az elkövető és a sértett. Ugyancsak feleslegessé teszi a vizsgálatot az oszlás, a bőr beivódása; a huzamosabb kitettség az időjárás viszontagságainak, ideértve a nagy meleget és a nagy hideget is. Gyakorlatilag kizárja az eredményes nyomrögzítést a holttest elásása stb. is. A nyomrögzítés szempontjából ideális esetekben azonban akár három-négy nap elteltével is várható eredmény.

Élő személyeknél még laborkörülmények közt is figyelni kell nagyon sok további tényezőt: a bőrfelület hőmérséklete ne haladja meg a 29 °C-ot; a környezet hőmérséklete 20–26 °C körül alakuljon; a környezet páratartalma 40–60 százalék közt legyen. Azaz az eredményes nyomkutatáshoz lehetőleg temperált helyiségre van szükség, de adott esetben akár kis ventilátorral is hűthető, illetve szárítható a bőr.⁹ Mindezzel együtt élő személyen a két óránál régebbi nyomok rögzítése rendkívül ritka, az elvi határt nyolc órában lehet megjelölni.

Emberi bőrön történő nyomrögzítés céljából a szakirodalomban a következő módszereket említették:

- Közvetlen porozás (és változatai).
- Kontaktolás.
- Ciángőzőlés.
- Elektrosztatikus rögzítés.
- RTX Developer kezelés.
- Jódgőzőlés.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

- Röntgenográfia.
- Optikai módszerek és különleges képalkotó eljárások.
- Véres nyomok vegyszeres kezelése.

A továbbiakban ezeket a módszereket veszem sorra egyrészt a szakirodalom, másrészt saját tapasztalatok és a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetben elvégzett kísérleteim alapján.

A közvetlen porozás és változatai

Az ujjak, tenyerek (és talpak) bőrlérendszere, az e testfelületekre jellemző bőrfodorszálok struktúrája az állandóan termelt izzadmány segítségével leképeződik a bőrrel érintkező felszínre, ott nyomot hozva létre. A nyom gyakran latens, azaz szabad szemmel, illetve kezelés nélkül nem látható. Régóta ismert a bűnügyi technikában az ujjnyomok láthatóvá tétele finom por segítségével, ami megtapad az ujjnyomot alkotó anyagmaradványokban, azok hordozóján azonban nem (vagy kevésbé).¹⁰

Egy közelmúltban lezajlott német kutatás a porozást vizsgálta az emberi bőrön.¹¹

A kísérlet első lépésében standardizált módszerekkel ezer ujjnyomot telepítettek összesen negyven holttestre. A telepítést huszonhat személy végezte, az ujjukat előbb a saját homlokukon, nyakukon megszírozva. A holttesteket a hűtőből kivéve néhány órán keresztül „szobahőmérsékleten” tárolták. A nyomtelepítés nem túl nagy erővel, néhány másodpercig tartott. Harminc-hatvan perc elteltével kezdték a nyomkutatókat, mágnesporral, illetve üvegszálal ecsettel felhordott koromporral.¹²

Az esetek nagyjából felében semmilyen eredményre nem jutottak, további kb. harmadában igazolni tudták az érintést. 9,1 százalékban hívtak elő azonosításra alkalmas nyomot. Ezekben az esetekben a mágnespor csaknem kétszer hatékonyabbnak bizonyult a koromporral (6, illetve 3,1 százalék eredményesség).¹³

¹⁰ Petrétei Dávid: Daktiloszkópiái nyomok. In: Gárdonyi Gergely (szerk.): Módszertani útmutató bűnügyi technikuskoknak. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 50–51. o.

¹¹ Doris Färber – Andrea Seul – Hans-Joachim Weisser – Michael Bohnert: Recovery of Latent Fingerprints and DNA on Human Skin. *Journal of Forensic Sciences*, vol. 6, no. 55, 2010, pp. 1457–1461.

¹² Uo. 1459. o.

¹³ Uo. 1460. o.

A nyomokat szilikonöntvényel, illetve fólival emelték le. Ezeken a nyomhordozókon DNS-maradvány rögzítését is megkísérelték: az öntvény, illetve fóli felületéről gézlapra kísérelték meg átvinni az anyagmaradványt. Ez két százalékban vezetett értékelhető eredményre (az elkövető azonosításához).

A kísérletsorozat második felében kipróbálták a mágneses lumineszcens ujjnyomport is, illetve más módszertant dolgoztak ki a DNS-maradvány rögzítésére.¹⁴ A lumineszcens por gyönyörű, látványos, kontrasztos nyomokat keletkeztetett, de csak mintegy négy százalék eredményességgel. A második kísérletben a korompor bizonyult hatékonyabbnak, 13,3 százalékkal, a mágnesporral elért 6,8 százalékhoz képest. E második kísérletsorozatban a DNS-maradványt mintarögzítő pálcával közvetlenül a bőrről törölték le, egymás után két pálcát használva. Ezzel a módszerrel 12,3 százalékban azonosítottak elkövetői profilt a DNS-maradványból. Érdekeség, hogy minden esetben a második mintarögzítő pálcán találtak több, illetve jobb minőségű DNS-t.

A német kísérletek mintájára a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetben többször végeztünk közvetlen porozásos nyomkutatótást tiz bonctermi holttesten. A mágnesporral az esetek mintegy felében sikerült a telepített friss nyomokat előhívni, azonosításra alkalmas minőségben. Néhány óra időkiesést követően azonban ez az arány drasztikusan csökken; hat óra időkieséssel mintegy tíz-tizenöt százalékra tehető.

A halottasházak hűtőjéből „szobahőmérsékletre” kihozott holttestek bőrén gyakran csapódik ki valamennyi pára. Továbbá életszerű helyszíni körülmények közt a holttest bőre esetenként nedves lehet. Párás, nedves felületeken a porozásos eljárások nem működnek, az ilyen felületeken nedves porozást célszerű alkalmazni. A nedves porozás során a nyomrögzítő anyag szuszpenzióját folytatjuk vagy permetezzük a felületre, az általunk használt kisszemcsés nyomhívó (SPR¹⁵) esetében például ez molibdén-diszulfid, amit permetezéssel hordunk fel a nyomhordozó felületre, a fölösleget csapvízzel mossuk le. Próbát tettünk fekete (színű) SPR-rel, ami eredményre nem vezetett. A lumineszcens SPR azonban azonosításra alkalmas minőségben hívott elő ujjnyomokat, egyes holttesteken hatvan-nyolcvan százalék hatékonysággal. Igaz, más holttesteken egyáltalán nem értünk el vele eredményt, ennek lehetséges okaira később visszatérünk. A lumineszcens SPR-t HandScope fényforrással világítottuk meg, 415, illetve 450 nm hullámhosszú fénnel, a nyom fényképezését

¹⁴ Final Report ISEC Project JLS/2009/ISEC/AG/184 – Optimisation of Recovery of Latent Fingerprints and DNA on Human Skin.

¹⁵ A termék honlapja: http://www.bvda.com/EN/sect1/en_1_15a.html

sárga szűrővel végeztük. Fontos megjegyezni, hogy megvilágítás nélkül a nyomok nem voltak láthatók! Továbbá a megvilágítás történhet olcsó és egyszerű UV-lámpával is, nem feltétlenül szükséges hozzá HandScope.

A lumineszcens SPR így a gyakorlatban is könnyen használható, eredményes technikának bizonyult. Mindamellettt kutatásaink szerint a módszert a szakirodalom sehol nem említi, és külföldi gyakorlati alkalmazásról sem tudunk. A lumineszcens SPR emberi bőrön történő alkalmazása így a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetben elvégzett kísérleteink egyik legfontosabb eredményének tekinthető.

A kontaktolás

A módszert angolul *direct transfer method*, azaz közvetlen átvitel módszernek hívják; a képzőművészeti fotográfiában ismert a kontaktolás mint képalakító eljárás, és mivel lényegében ugyanerről van szó itt is, én is kontaktolásnak nevezem a módszert.

Ahogy a német szakirodalom a közvetlen porozást tekinti a lehető legjobb módszernek, úgy több amerikai forrás a kontaktolást.¹⁶ Ezen lehet és kell is vitatkozni, Amerikában is megtették.¹⁷ Mindenesetre tény, hogy noha 1978-ban, a már említett első bírósági ítéletben felhasznált bőrről levett ujjnyomot közvetlen porozással rögzítették¹⁸, az Egyesült Államokban a sikeres nyomrögzítések nagy többsége kontaktolással történik, sőt az 1976-os első dokumentált esetekben is így történt.

A kontaktolós módszer lényege a következő: a bőrre mint eredeti nyomhordozó felületre ráhelyeznek egy másodlagos nyomhordozó felületet, majd később ezen a másodlagos nyomhordozón végeznek nyomkutatóást, nyomrögzítést. Az eredeti nyomhordozóról a kontakt átviszi a nyomot a másodlagos nyomhordozóra, mintegy lemásolja azt.

Nagy változatosságot mutatnak a szóba jöhető másodlagos nyomhordozók, azaz kontaktoló anyagok; ugyancsak többféle módszert említenek a másodlagos nyomhordozókon végezhető nyomkutatóásra. Ezek kombinációi pedig szinte beláthatatlan változatossághoz vezetnek. Kontaktoló anyagként szóba kerültek a legkülönbözőbb papírok: fényes, puha, rajzlap, hópapír, pénzár-

¹⁶ William C. Sampson – Karen L. Sampson: i. m.

¹⁷ Brian Yamashita: Letter to the Editor. Re: Recovery of Latent Prints from Human Skin, J. For. Ident. 55 (3), Journal of Forensic Identification, vol. 55, no. 5, 2005, pp. 566–573.

¹⁸ Delores S. Bettencourt: i. m. 117–118. o.

gépsszalag stb. Fotótechnikai anyagok: filmnegatív, fotópapír emulziós fele, polaroidpapír, röntgenlemez stb. Továbbá a legváltozatosabb puha és kemény műanyagok, fóliák, üveglapok, fémlapok stb. Nyomkutatói módszerként az optikai vagy a porozásos eljárásokat említik, mágneses vagy hagyományos porokkal, a kontaktolás után rögtön vagy néhány óra elteltével, a kontaktoló anyagot hűtve vagy melegítve stb.

Az amerikai szakirodalom a „legjobb” kontaktolóknak az úgynevezett Kromekote-kártyát nevesítette.¹⁹ A Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetben lefolytatott saját kísérleteinkben kipróbáltuk azt is; továbbá 80 g/m² fénymásolópapírt, a BVDA úgynevezett háttérlemezét²⁰, írásvetítőhöz való fóliát, üveg tárgylemezt és hőpapírt. Nyomkutató céljára mágnesport használtunk. A módszertan lényegében egységes volt: a kontaktoló anyagot óvatosan, oldalirányú mozgatás nélkül ráhelyeztük, majd kézzel viszonylag erősen rászorítottuk a bőrfelületre. Nagyjából húsz-negyven másodperc után óvatosan, bármilyen oldalirányú mozgatást kiküszöbölve levettük a kontaktoló anyagot a bőrfelületről. Ezt követően egy-két percen belül elvégeztük a nyomkutatót, általában fekete, egy esetben ezüst mágnesporral. Tisztító ecsetelésre nem minden esetben volt szükség; ahol igen, ott üvegszálalás ecsetet használtunk.

Az általunk elvégzett kísérletek során az üveg tárgylemez és az írásvetítő fólia nem működött megfelelően, nem hozott értékelhető eredményt. A legjobb esetben is csupán az ujjak körvonalai váltak láthatóvá a porozás után, fodorszálak soha. A papírok, különösen a „közönséges” 80 g/m² fénymásolópapír a legtöbb esetben kitűnő eredményt hozott. A BVDA fekete háttérlemezen ezüst mágnesporral nem sikerült fodorszálakat láthatóvá tenni, csak az ujjak körvonala hívódott elő. A BVDA fehér háttérlemezen a fekete mágnespor hatékonyan bizonyult, de általában szükség volt tisztító ecsetelés elvégzésére.

Saját kísérleteink során mind élő, mind holt személy bőrén a leghatékonyabbnak a BVDA háttérlemez hátsó oldala, „matt fele” bizonyult. „Második helyre” a 80 g/m² fénymásolópapír került, de ezt ki kell egészíteni azzal a megjegyzéssel, hogy bonctermi, hűtött holttesteken kevésbé működött, mint friss holttestek vagy élő személyek bőrén.

A hivatkozott Sampson-cikkben²¹ „legjobb” kontaktoló anyagnak kikiáltott Kromekote-kártya nem sokban különbözik a BVDA fehér háttérlemeztől; annál valamivel keményebb (ridegebb), és valamivel fényesebb. Az általunk elvégzett kísérletek során működött ugyan, de a BVDA háttérlemez és a si-

19 A termék honlapja: <http://www.thepapermillstore.com/paper-mills/mohawk-fine-papers/kromekote-c1s>

20 A termék (BVDA backing card) honlapja: http://www.bvda.com/EN/sect1/en_1_4a.html

21 William C. Sampson – Karen L. Sampson: i. m.

ma fénymásolópapír eredményességi szintjét nem haladta meg. Ehhez képest kizárólag imporból szerezhető be, és meglehetősen drága.

A háttérlemez matt felével végeztünk élő személyen időkieséses vizsgálatokat. A tapasztalatok szerint tíz, tizenöt és harminc perccel a nyomtelepítés után a kontaktolás értékelhető eredményre vezetett. Hatvan perc időkiesés után nem sikerült nyomot előhívni a háttérlemezezől.

2014 decemberében sor került az emberi bőrről történő ujjnyomkutatás szervezett oktatására az akkori Dunakeszi Oktatási Központban. A képzést követően több szakember is kipróbálta a kontaktolási eljárást. *Nagy Balázs* rendőr őrnagy, a Somogy Megyei Rendőr-főkapitányság büntügyi technikai osztályának munkatársa fekete fölival (BVDA lábnyomföli vagy gumiföli)²² végzett kontaktolást a saját bőréen, majd a föli felületét sűrűlőfényel megvilágítva fényképen rögzítette a nyomokat. Ezzel a módszerrel komfort kísérleti körülmények között hatvan és kilencven perc időkiesés után is azonosításra alkalmas minőségű nyomokat tudott rögzíteni.

A kontaktolást a jelek szerint nem véletlenül kiáltották ki a legjobb módszernek az amerikai szakirodalomban. Akár élő emberen is alkalmazható, bármilyen egészségi vagy kényelmi aggály nélkül – ez a később tárgyalandó módszerekről nem mindig mondható el. Biztosan nem változtat semmit a testen, nem invazív eljárás. A közvetlen porozásnál szóba kerülhetnek bizonyos aggályok: élő személyek esetén egészségi, holttestek esetén kriminalisztikai jellegűek; bár hangsúlyozandó, hogy a később tárgyalandó módszerekhez képest a porozással kapcsolatos aggályok csekélyek. Ugyanakkor a kontaktolásnak van kimondott hátránya is: rendkívül lokalizált, holott életszerű körülmények közt semmilyen indikátorunk nincs az érintés helyének meghatározásához. Természetesen megfelelő gondolati rekonstrukcióval le-szűkíthetjük a vizsgálatra érdemes területeket; erre szükség is van, mert egyszerre legfeljebb kb. 20 x 20 cm területet kontaktolhatunk a siker reményében, de például a BVDA háttérlemez ennél valamivel kisebb. A porozás és lehetőségei lényegesen kevésbé lokalizáltak – sőt, a helyesen használt SPR mindenképpen nagy területen szóródik szét.

A kontaktolás egy másik veszélyt is hordoz, a másodlagos nyomhordozó használata ugyanis megduplázza a kontamináció lehetőségét is. Ismert olyan eset, ahol a helyszíni kontaktolást követően a Kromekote-kártyán ujjnyomokat találtak, de később kiderült, hogy az ujjnyomok a felszerelést csomagoló technikustól származnak, és eleve rajta voltak a másodlagos nyomhordozón.²³

²² BVDA Gelatin lifter, a termék honlapja: http://www.bvda.com/EN/sect1/en_1_2a.html

²³ Ernest D. Hamm: A Latent from Human Skin or is it...? Fingerprint Whorld, October 1988, pp. 56–58.

Megjegyezzük, hogy a „térfogati nyomok szilikonos megmintázása” mint emberi bőrről történő ujjnyomrögzítési módszer véleményünk szerint kontaktolási eljárás, tekintettel arra, hogy a bőr, rugalmasságánál fogva nem őriz meg néhány tizedmilliméter méretű bőrfodorszál-benyomódásokat. Ugyanakkor a módszertan szerint a szilikonöntvény felületét porozni kell, hogy a fodorszálak láthatóvá váljanak. Tehát véleményünk szerint a fodorszálak anyagmaradványai kontaktolódnak át a szilikonra, nem pedig a térfogati jellemzők lesznek megmintázva.

A ciángőzölés

A cianakrilát észterek gőzének büntügyi technikai felhasználása a hetvenes évek második felében kezdődött egymástól függetlenül Japánban és Angliában, majd az Egyesült Államokban.²⁴ A „ciángőz”, reakcióba lépve az ujjnyom mint anyagmaradvány szerves alkotórészeivel (aminosavak, zsírsavak, fehérjék) fehér kristályként csapódik ki, kirajzolva a daktiloszkópai nyomtörédket.²⁵ A módszer egyrészt sokoldalú: alkalmas nem teljesen sima felületek, kissé páras felületek kutatására, porozás szempontjából problémás (például elektrosztatikus tulajdonságokat mutató) műanyagok kutatására, másfelől vagy egy nagyságrenddel érzékenyebb a hagyományos poroknál.²⁶ Ezen felül a már idézett *Módszertani útmutató büntügyi technikusoknak* beszürt szerkesztői megjegyzése ellenére a legtöbb szakirodalom és intézettünk tapasztalatai szerint sem befolyásolja a későbbi DNS-azonosítást.²⁷

24 The Fingerprint Sourcebook. National Institute of Justice, pp. 7–24.
<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/225320.pdf>

25 Lásd Eric W. Brown: The Cyanoacrylate Fuming Method.
<http://www.ccs.neu.edu/home/feneric/cyanoacrylate.html>

26 David E. Newton: Forensic Chemistry. Facts on File, Inc., New York, 2007, p. 24.; Chris Lennard: The Detection and Enhancement of Latent Fingerprints. 13th INTERPOL Forensic Science Symposium, Lyon, France, October 16–19 2001.
<http://latent-prints.com/images/specialpresentation.pdf>

27 Christina Stein – Siegfried H. Kyeck – Claus Henssge: DNA typing of fingerprint reagent treated biological stains. *Journal of Forensic Science*, vol. 6, 1996, pp. 1012–1017.; Ashira Zamir – Baruch Glatstein – Eliot Springer: Fingerprints and DNA: STR Typing of DNA Extracted from Adhesive Tape after Processing for Fingerprints. *Journal of Forensic Science*, vol. 3, 2000, pp. 687–688.; Todd W. Bille – Carter Cromartie – Matthew Farr: Effects of Cyanoacrylate Fuming, Time After Recovery, and Location of Biological Material on the Recovery and Analysis of DNA from Post-Blast Pipe Bomb Fragments. *Journal of Forensic Sciences*, vol. 5, 2009, pp. 1059–1067.

A ciánakrilátos gőzölést emberi bőrön tudomásunk szerint először a nyolcvanas évek közepén említették a szakirodalomban.²⁸ Több szacikk is foglalkozik az ideális módszerrel; de úgy tűnik, egyedül a megfelelő páratartalom az, ami a holttestek bőrének ciánózásakor számít, a gőzölés időtartama nem.²⁹ Itt fontos leszögeznünk, hogy a forró és irritatív ciángőz élő ember bőrére nem alkalmazható, súlyos sérüléseket okozna!

Amikor holttesten kíséreltünk meg ujjnyomot előhívni, műanyag zsákból hevenyészett sátrat készítettünk a megkutatni kívánt végtag köré. A műanyag belül nedves volt, a megfelelő páratartalom érdekében. A rendszeresített ciánpalcát³⁰ használtuk, a hozzá való kisméretű patronnal. A patronnt teljesen kiürítettük, azt követően mintegy öt percig hagytuk a fóliázást a testen. Ezt követően tapasztaltuk, hogy a ciánnal előhívott nyomok az emberi bőrön szabad szemmel nem láthatók. Rendszeresített ciánfestéket, alap sárga 40-t (BY40)³¹ használtunk, illetve kézi UV-lámpát. Az ibolyántúli fényben a nyomok láthatóvá és fényképezhetővé váltak.

A ciánakrilátos gőzölés komfort laborkörülmények közt a telepített ujjnyomok kb. 25 százalékát hívta elő megfelelő minőségben.

Az elektrosztatikus rögzítés

A poros nyomok rögzíthetők a statikus elektromosság segítségével, különleges föliára, ahol fényképezhető, vagy más nyomhordozóra leemelhető. A módszernek gyakorlatilag nincs valós alternatívája textilek (bútorhuzat, szőnyeg stb.) felületéről történő nyomrögzítéskor. Az elektrosztatikus rögzítést Japánban fejlesztették ki 1965-ben, a szigetországban rendkívül elterjedt fonnott nád- és papírpadrlok felületén történő lábbelinyom-kutatás elősegítésére.³²

28 James Hamilton – John DiBattista: Cyanoacrylate Ester – Latent Print from Murdered Body. *Fingerprint Whorld*, vol. 11, no. 41, 1985, pp. 18–19.

29 William R. King: The Effects of Differential Cyanoacrylate Fuming Times on the Development of Fingerprints on Skin. *Journal of Forensic Identification*, vol. 59, no. 5, 2009, pp. 537–544.

30 Sirchie Cyanowand, a termék honlapja: http://d1zh4ok0q8k7dm.cloudfront.net/media/resourcecenter/item/s/c/scw100_ti02-66eng-rev5e.pdf

31 A termék honlapja: http://www.bvda.com/EN/sect1/en_1_9b.html

32 Robert Milne: The Development of a Wireless Electrostatic Mark Lifting Method and its use at Crime Scenes. *Journal of Forensic Identification*, vol. 62, no. 2, 2012, pp. 154–164.

Holttestek bőrén először poros lábbelinyomok előhívását kísérelték meg az elektrosztatikus módszerrel.³³ Nemcsak tudományos kutatás során, hanem valódi bűnügyi helyszínen is.³⁴

Ez adta az ötletet a kutatóknak, hogy a módszert poros ujjnyomok előhívására és rögzítésére is felhasználják.³⁵ A módszer elve, illetve lényege ugyanaz: a töltés hatására a por rátapad a föliára. Ebből következően kizárólag száraz felületen működik, száraz porral. A hivatkozott kísérlet során oda kellett figyelniük a kutatóknak, hogy a bonctermi hűtött holttestek vizsgálatát a hűtőben kell elvégezniük; „szobahőmérsékleten” a kicsapódó pára már ellehetlenítette volna a vizsgálatot. A holttestet földelték, majd a bőrre rásimították a föliát, és ezt követően a módszer nem különbözött a szőnyegről vagy huzatról történő nyomrögzítéstől.

A kísérletek sikerrel jártak. A nyomrögzítést követően a föliát lézerrel megvilágították, a poros nyomokat így fényképezték. Vizsgálták továbbá az időki-esés esetét is: a nyom telepítése után tizenhárom órára a halottasház hűtőjébe helyezték a holttestet, majd elvégezték a nyomkutatást. Az eredmény ebben az esetben is megfelelő volt, sikerült azonosításra alkalmas nyomokat rögzíteni.

A kutatók próbát tettek a módszer alternatív alkalmazására. Ennek során nem poros ujjnyomokat telepítettek a holttestre, majd annak környezetében „porolni” kezdtek. Azt várták, hogy a szálló finom háztartási por az ujjnyomporokhoz hasonlóan megtapad a telepített nyomokban, és utána azt elektrosztatikus módszerrel rögzíteni tudják. Ez a kísérlet teljes kudarccal végződött, a módszer így nem használható, kizárólag az eleve poros nyomok rögzíthetők elektrosztatikus módszerrel. Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy az ujjnyomban természetesen megtapadó háztartási por túl csekély mennyiségű a módszer eredményes alkalmazásához.

Fontos leszögezni, hogy élő emberen a módszer nem alkalmazható (bár az eszköz halálos áramütést valószínűleg nem okoz, működési elve az elektromos sokkolóéra emlékeztet).

33 Thomas W. Adair – Michael Dobersen: Lifting Dusty Shoe Impressions from Human Skin: A Review of Experimental Research from Colorado. *Journal of Forensic Identification*, vol. 56, no. 3, 2006, pp. 333–228.

34 Robert M. Tovar: The Use of Electrostatic Equipment to Retrieve Impressions from the Human Body. *Journal of Forensic Identification*, vol. 54, no. 5, 2004, pp. 530–533.

35 Stephen M. Ojeda: Recovering Dirt Fingerprints from Cadavers. *Journal of Forensic Identification*, vol. 63, no. 6, 2013, pp. 642–651.

Az RTX Developer

A ruténium-tetroxid gőzének ujjnyomelőhívó hatása tudomásunk szerint legalább 1920 óta ismert.³⁶ Az azóta eltelt évtizedekben sikerült kifejleszteni a vegyszer helyszínen is használható változatát.³⁷ Széles körű alkalmazására a kilencvenes évek második felétől került sor.³⁸ A helyszínen kényelmesen és biztonságosan használható RTX Developer a legváltozatosabb felületekről teszi lehetővé ujjnyomok rögzítését, ideértve az emberi bőrt is.³⁹ Az RTX Developer meghonosítása a magyar bűnügyi technikai egységeknél megkezdődött⁴⁰ a termék kipróbálása után.⁴¹

Az RTX Developer egészségre ártalmatlan, stabil, nem gyúlékony vegyszer, szalmasárga színű folyadék, amely permetezéssel vihető fel a megkutatni kívánt felszínre. Az ujjnyomokat sötétszürke, ritkábban szürkésbarna árnyalatban hívja elő, általában rendkívül élesen, jó minőségben. Az előhívott ujjnyomok a felületről „maguktól” még hónapok múlva sem tűnnek el, kifejezetten le kell takarítani őket. Rögzítésük fényképen történhet.

A vegyszert kipróbáltuk élő és holt személyek bőrén, valóban a szakirodalomban írtaknak megfelelően működött. Élő személy esetén megközelítőleg hatvan perc időkiesés után is értékelhető eredményt hozott. Az egyik holttesten történő kipróbálásakor meglepetésünkre nem csupán a telepített nyomot hívta elő, de több olyan nyomot is, amiket a holttest napokkal korábbi moztatásakor a boncterem személyzete hagyott hátra.

Élő személyen (jelen sorok íróján) alkalmazva a vegyszer semmiféle kellemtelenséget vagy egészségi elváltozást nem okozott sem akkor, sem később. Az RTX Developer által előhívott nyom közönséges szappannal és szivaccsal lemosható volt. Mindemellett fontos leszögezni, hogy a módszer alkalmazását nyílt seb környezetében, vagy élő személy arcán nem javasoljuk.⁴²

36 Charles A. Mitchell: Detection of Fingerprints on Documents. *Analyst*, vol. 45, 1920, p. 127.

37 Kenzo Mashiko – Edward German – Kenji Motojima – Charles D. Colman: RTX: A New Ruthenium Tetroxide Fuming Procedure. *Journal of Forensic Identification*, vol. 41, no. 6, 1991, pp. 429–436.

38 Katherin Flynn – Philip Maynard – Eric Du Pasquier – Chris Lennard – Milutin Stoilovic – Claude Roux: Evaluation of Iodine-Benzoflavone and Ruthenium Tetroxide Spray Reagents for the Detection of Latent Fingermarks at the Crime Scene. *Journal of Forensic Science*, vol. 49, iss. 4, 2004, pp. 707–715.

39 Kenzo Mashiko – Takashi Miyamoto: Latent Fingerprint Processing by the Ruthenium Tetroxide Method. *Journal of Forensic Identification*, vol. 3, 1998, pp. 279–290.

40 Petrétai Dávid: i. m. 54. o.

41 Petrétai Dávid: Gondolatok a helyszíni krimináltechnika egyes elméleti és gyakorlati kérdéseiről. *Belügyi Szemle*, 2013/10., 51. o.

42 Az RTX Developer biztonsági adatlapja: http://www.oninonin.com/rtx/rtx_msds_2007jul08.pdf

A jódgőzölés

Emberi bőrön a jódgőzölést a nyolcvanas évek szakirodalma említi elvétve; ugyanakkor szerepel a jelen témában megjelent, tudomásunk szerint egyedüli magyar szakcikkben.⁴³

A jódgőzölés módszere a következő: a jóddal kezelt bőrfelületen a jó alaktalan barnás foltként kicsapódik, látható ujjnyomokat általában nem hív elő. A foltra utána néhány tizedmilliméter vékony ezüstlemezt szorítanak (kvázi kontaktolnak), majd az ezüstlemezt nagyon erős fényel megvilágítják (kvázi exponálnak). Az ezüstlapon ekkor előhívódnak a nyomok, amik fényképen rögzíthetők.⁴⁴

A nyolcvanas éveket követő gyér szakirodalmi előfordulás oka valószínűleg abban keresendő, hogy a módszer működik ugyan, de a hatásfoka nem vethető össze az eddig tárgyalt módszerekkel, főleg a közvetlen porozással és a kontaktolással.

Ezen kívül élő személyen a módszer a jódgőz légzőszervi irritatív tulajdonságai miatt erősen meggondolandó lenne. Az ezüstlemezes módszer mellett a jóddal előhívott nyomok a nyomhordozó felületeken fixálhatók is, ha látható ujjnyomok hívódnak elő. Megjegyzésre érdemes, hogy emberi bőrön látható nyomokat a jód kirívóan ritkán hív elő. Továbbá a jódfixáló oldatok bőrön át is mérgező hatására tekintettel a fixálás élő személy bőrén egyenesen tilos.

Az optikai módszerek

Elméletileg az optikai módszerek bármely ujjnyom felkutatásakor az első lépcsőt jelentik. Az emberi bőrön történő ujjnyomkutatás sem kivétel ez alól, a szakirodalom a működők közt említi a módszert.⁴⁵ A megvilágításhoz használhatunk különleges kriminalisztikai fényforrást (ALS-t), lézert, vagy akár közönséges lámpa sűrűfényét. A kísérleteink során azonban még olyankor sem sikerült optikai módszerrel láthatóvá tenni az ujjnyomokat az emberi bőrön, amikor később kontaktolással, porozással vagy RTX segítségével megfelelő minőségű nyomot rögzítettünk.

43 Katona Gézáné: Új módszerek a latens ujjnyomok előhívására és a koruk meghatározására. Bűntügyi Technikai Közlemények, 1984, 209. o.

44 Delores S. Bettencourt: i. m. 112. o.

45 William C. Sampson – Karen L. Sampson: i. m. 365. o.

Az optikai módszerek közé tartozik a képalkotás nem látható spektrum segítségével is. A szabad szemmel láthatatlan, 254 nm hullámhosszú UV-C sugárzás a daktiloszkópiai nyomokról visszaverődik, és e visszavert sugárzás megfelelő képalkotó eszközzel felfogható és láthatóvá tehető. Azaz az ujjnyom bármilyen előzetes fizikai vagy vegyi kezelés nélkül felfedezhető és akár lefényképezhető.⁴⁶ Ez a képalkotás visszavert ibolyántúli sugarakkal (kavits), az angol Ruvis (*reflected ultraviolet imaging system*) betűszó fordítása.⁴⁷

Bár a gyakorlatban a Ruvis változatos nyomhordozók megkutatását teszi lehetővé, a meszelt faltól a műanyagokon át a fémekig, az emberi bőrön nem értünk el vele értékelhető eredményeket. Ezzel együtt az ilyen irányú kísérleteket folytatjuk, egyelőre nem érezzük zsákutcának. Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy az UV-C sugárzás hosszabb távon erősen bőrkárosító, sőt karcinogén hatású; élő ember bőrén a nyomkutatást ennek figyelembevételével lehet csak kivitelezni.

A röntgenográfia

A röntgenográfia átmenet a közvetlen porozásos és az optikai eljárások közt. Ólomporral vagy radioaktív porokkal történik a nyomkutatás, majd röntgenkép készül a nyomhordozóról.⁴⁸ A módszer valószínűleg érzékenyebb, mint a közvetlen porozás, ugyanakkor jelenleg a gyakorlatban kirívóan ritka módszer, a többször idézett összefoglaló szakirodalom egyetlen esetről számol be, amikor „éles ügyben” röntgenográfiát használtak emberi bőrön.⁴⁹ Ennek egyebek közt nyilvánvaló oka lehet az ólompor, az egyéb radioaktív porok, illetve a röntgensugárzás súlyos egészségi kockázata is. Ugyanakkor beszámolnak élő személy bőrén nyolcórás időkiesést követően rögzített ujjnyomról röntgenográfiai módszerrel.⁵⁰ Illetve tény, hogy az általunk ismert legkorábbi szakcikk szerzője ezzel a módszerrel hívott elő ujjnyomokat emberi bőrről (amputált végtagról). Így a röntgenográfia tekinthető az első, úttörő módszernek.⁵¹

46 Antonio A. Cantú: The Physical Principles of the Reflected Ultraviolet Imaging Systems. *Journal of Forensic Identification*, vol. 64, no. 2, 2014, pp. 123–141.

47 Austin Richards – Rachel Leintz: Forensic Reflected Ultraviolet Imaging. *Journal of Forensic Identification*, vol. 63, no. 1, 2013, pp. 46–69.

48 Delores S. Bettencourt: i. m. 116–117. o.

49 William C. Sampson – Karen L. Sampson: i. m. 365. o.

50 Katona Gézáé: i. m. 209. o.; Hans-Joachim Hammer: Über Methoden zur Darstellung von latenten Fingerabdrücken auf der menschlichen Haut. *Forensic Science International*, vol. 1, 1980, pp. 35–41.

51 Daniel Graham: i. m.

Véres ujjnyomok emberi bőrön

A véres ujjnyomok vegyszerez felkutatása szinte külön fejezet az ujjnyomkutatási módszerek közt. A szóba jöhető vegyszerek jelentős részét véres lábellenyomok felkutatására is használják. Néhány példa: amidofekete, leuko-kristályibolya, leuko-malachitözöld, benzidin, diaminobenzidin, tetrametil-benzidin, magyar vörös, acid yellow, Coomassie-kék, CDS (Crowl's Double Stain), ortotolidin, fluorescein, merbromin, fenoftalein sőt ninhidrin és DFO.⁵²

Talán az egyik legáltalánosabban elterjedt véresujjnyom-előhívó anyag az amidofekete; ez alapvetően metanolalapú ujjnyomelőhívó vegyszer. A metanol erősen mérgező, akár bőrön át felszívódva is, és gyúlékony. Ezért létezik lényegesen biztonságosabb vízes alapú amidofekete is, ami azonban valamivel kevésbé hatékony.⁵³

Emberi bőrről az amidofekete helyszíni használatára tudomásunk szerint először 1992-ben került sor.⁵⁴ 2003-ban publikáltak tudományos szaklapban emberi bőrről történő amidofeketés rögzítést.⁵⁵ A cikkben „éles” emberölési ügyben lefolytatott, bőrön végzett nyomkutatást dolgoznak fel, és metanolalapú amidofeketét használtak; a bőr nem véres részein ciángózt, illetve lumineszcens ujjnyomport, de ezek nem vezettek eredményre, az amidofeketével előhívott nyom viszont egyedi azonosításra alkalmas volt.

Egy kanadai kutatás szerint az amidofekete metanoltartalma hátrányosan befolyásolhatja az esetleges későbbi toxikológiai vizsgálatokat. Olyan vegyszert kerestek, ami nem befolyásolja a toxikológiai eredményeket, illetve nem hagy maradandó nyomot a testen, ami egyebek közt kegyeleti szempontokat is érvényesít. A kanadai kutatás megtalálta az ortotolidint mint kitűnő alternatívát.⁵⁶ Az ortotolidin azonban erősen mérgező, rákkeltő, robbanásveszélyes és nem stabil vegyszer.

52 Anton Theeuwen – Sander van Barneveld – Jan Drok – Isaac Keereweer – Josita Limborgh – Martin Naber – Theo Velders: Enhancement of Footwear Impressions in Blood. *Forensic Science International*, vol. 95, no. 2, 1998, pp. 133–151.

53 Vaughn G. Sears – Tania N. Prizeman: Enhancement of Fingerprints in Blood – Part I: The Optimization of Amido Black. *Journal of Forensic Identification*, vol. 50, no. 5, 2000, pp. 470–480. o.

54 Michael F. LaForte: Fingerprints on Human Skin: The Libby Miller Case. June 4, 2012. <http://www.crimescenejournal.com/content.php?id=0004>

55 Rodney Lawley: Application of Amido Black Mixture for the Development of Blood-based Fingerprints on Human Skin. *Journal of Forensic Identification*, vol. 53, no. 4, 2003, pp. 404–408.

56 Alexandre Beaudoin: Comparison of Ortho-Tolidine and Amido Black for Development of Blood-Based Fingerprints on Skin. *Journal of Forensic Identification*, vol. 62, no. 6, 2012, pp. 588–601.

Előzetes ismereteink alapján a magyar vörös megfelelő alternatívának tűnt, lévén egészségre ártalmatlan enyhe ecetsavas oldat.⁵⁷ Erre tekintettel elvégeztünk egy kísérletsorozatot a magyar vörös mellett a leuko-kristályibolyával (LCV) és a metanolalapú amidofeketével.⁵⁸ Az LCV a bőrön teljes kudarcot vallott annak ellenére, hogy a bőrre telepített nyomokkal egy időben üvegről és csempéről is hívtunk elő vele nyomokat, és azokon kitűnően működött. Az amidofekete a szakirodalomnak megfelelően jól szerepelt.

A magyar vörös esetében eltértünk a gyártó (BVDA) ajánlásától, amennyiben nem fedtük le itatós vagy szűrőpapírral a véres nyomokat. A rendszeresített vérfixáló oldatot közvetlenül a nyomokra permeteztük úgy, hogy az magasról, szabadon esve érkezzen a felületre, nehogy elmossa a nyomokat. A magyar vörös kitűnő eredményt hozott friss, hűtlen holttestekre telepített véres ujjnyomok esetén. Ugyancsak jó eredményt hozott, ha a vérnyom telepítése és előhívása közt a holttestet 72 órára hűtőbe helyeztük. A vegyszer nehezen boldogult a rendkívül véres nyomokkal, miközben szép eredményt hozott a szabad szemmel gyakorlatilag láthatatlan mennyiségű vérral szennyezett ujjnyomok esetében.

A magyar vörös élő személy bőrén (jelen sorok íróján) mintegy harmincegyven százalék hatékonysággal hívta elő az ujjnyomokat. A vegyszer sem egészségi problémát, sem irritációt nem okozott, később szappanos vízzel és szivaccsal lemosható volt a bőrfelületről. Ezzel együtt a használatot nem javasoljuk élő személyek arcán, illetve nyílt sebek környékén.

A használati útmutatókkal ellentétben emberi bőrről nem sikerült a magyar vöröst fólira (fehér lábnyomfóli, gumifóli stb.) leemelni. A BVDA kemény cellulára⁵⁹ azonban gond nélkül sikerült leemelni a nyomokat; itt fontos kiemelni, hogy ehhez a művelethez száraz bőrfelületre van szükség.

A magyar vörös további fontos tulajdonsága, hogy nem befolyásolja hátrányosan a vér későbbi genetikai vizsgálatát. Egy kísérlet során megvizsgálták, hogy négy hét érintkezést követően sem teszi tönkre a vérben lévő DNS-t.⁶⁰

A véres ujjnyomok rögzítése kapcsán meg kell még említenünk az alginátöntvénnel történő kontaktolást. Az alginátöntvényt eredetileg véres

⁵⁷ Petrétei Dávid (2013): i. m. 52. o.; Petrétei Dávid (2014): i. m. 53. o.

⁵⁸ David Petretei – Miklos Angyal: Recovering Bloody Fingerprints from Skin. *Journal of Forensic Identification*, vol. 65, no. 5, 2015, pp. 813–827.

⁵⁹ BVDA Instant Lifter, a termék honlapja: http://www.bvda.com/EN/sect1/en_1_3a.html

⁶⁰ Chantal J. Frégeau – Oliver Germain – Ron M. Fournay: Fingerprint enhancement revisited and the effects of blood enhancement chemicals on subsequent Profiler Plus™ fluorescent short tandem repeat DNA analysis of fresh and aged bloody fingerprints. *Journal of Forensic Science*, vol. 45, no. 2, 2000, pp. 354–380.

lábbelinyomok szövetekről (szőnyegek, bútorhuzatok stb.) rögzítésére kezdtek használni.⁶¹ A törékeny, öt-hat mm vastag öntvényről kell a felületet óvatosan lefejtetni, nehogy az öntvény eltörjön. Vízesztéskor az alginátöntvény össze megy, azaz néhány órával a kiöntés után használhatatlanná válik. A felületét véres nyomokra kifejlesztett vegyszerekkel kell kezelni, például amidofeketével, magyar vörössel stb. A vegyszerek által előhívott nyomokat fényképen kell rögzíteni. Ez a leírt módszer alkalmas arra is, hogy emberi bőrről rögzítsünk véres ujjnyomokat.⁶²

Zárógondolatok az emberi bőrről történő ujjnyomrögzítés kapcsán

A bevezetőben említett amerikai kimutatás, illetve a hivatkozott német kutatásban szereplő kimutatások alapján jól látható, hogy emberi bőrről az ujjnyom az esetek néhány százalékában rögzíthető csak. Jegyezzük meg: a tizenkét százalék körüli eredményesség azt jelenti, hogy nyolc esetből egyszer értünk el eredményt. Ezért rendkívül fontos a helyes interpretáció: az eredménytelen nyomkutatás semmiképpen sem zárja ki a nyomképződést, azaz, gyakorlati esetben, az elkövető és a sértett érintkezését.

Egy példa: a német kutatás mintájára a mágnesporral, illetve a lumineszcens SPR-rel kezelt nyomokból desztillált vizes mintarögzítő pálcával kísérletünk meg DNS-maradványt rögzíteni, ami azonban eredményre nem vezetett. Ennek az állításnak a helyes értelmezéséhez viszont meg kell jegyeznünk, hogy mindösszesen három mintát küldtünk szakértői vizsgálatra, amin a tíz-húsz százalékos valószínűséggel sikeres eljárás egész egyszerűen statisztikailag nem működött (tíz mintából lett volna egy-két siker).

A német kutatás egyik záró megállapítása volt, hogy „ránézésre” nem lehet eldönteni a holttestekről, hogy mennyire ideális nyomhordozók. A bőrről való nyomrögzítés eredményessége nem korrelált a nyomhordozó nemével, az életkorával vagy az etnikai hovatartozásával. Saját kutatásaink során megállapítottuk, hogy az erős testszörzet jóformán lehetetlenné teszi az eredményes nyomkutatást, ugyanakkor a finom pihezőröknek ilyen hatásuk nincs.

61 Eline Jurgens – Ainsley Hainey – Lynsey Shaw – Jan Andries: Chemical Enhancement of Footwear Impressions in Blood Recovered from Cotton using Alginate Casts. *Journal of Forensic Identification*, vol. 65, no. 3, 2015, pp. 247–272.

62 Martin Eversdijk, a holland Loci Forensic munkatársának hozzászólása 2015. május 15-én Rómában, az International Association of Bloodstain Pattern Analysts (IABPA) 5. európai konferenciáján.

Nagyon megnehezíti a nyomkutatást a bőr vízenyőssége, az ödéma, a bőr csökkent rugalmassága, hámlása. Fontos azonban megjegyezni, hogy ugyanazon a holttesten, egymástól tíz centiméter távolságra is gyökeresen eltérő tulajdonságú lehet a bőr.⁶³ Természetesen ellehetetleníti a nyomkutatást a bőr beivódása, felázása vagy oszlása is.

A gyakorlatban előfordulhat olyan bűncselekmény, aminek során a sértett haldoklása a bántalmazást (és nyomképződést) követően időben elhúzódó, többórás folyamat. Ekkor nem szabad elfelejtenünk, hogy a nyomképződés és a halál (anyagcsere megszűnése) közti időben élő személy bőréről beszélünk, ahol rendkívül rövid időkieséssel tudunk csak nyomot rögzíteni.

Beláthatjuk, hogy a tág értelemben vett emberi testen nem a bőr az egyetlen lehetséges nyomhordozó. A sértett testén találhatunk ragasztószalagot, amelynek „fényes” és „ragasztós” fele is nyomhordozó lehet.⁶⁴ A népszerű *X-akták* filmsorozatban egy fetiszta darabolós gyilkos egyik áldozatának fényesre lakkozott körmén találunk olyan ujjnyomot, amivel az elkövetőt beazonosítják.⁶⁵ A *Bárányok hallgatnak* folytatásában, a *Hannibál* című játékfilm egyik firenzei jelenetében a sértett tükörfényes, széles karkötőjén találják meg a sorozatgyilkos azonosítását lehetővé tevő ujjnyomokat. A fiktív példákban látszik, hogy nyitott hozzáállással és kellő fantáziával hatékonyabbá tehető a nyomkutatás.

A szakirodalom áttekintése és a Bűnügyi Szakértői és Kutatóintézetben elvégzett kísérletek eredményeinek közzétételével ez a dolgozat remélhetőleg hozzájárul e speciális módszerek napi gyakorlattá válásához, a hazai szakma gazdagításához, az eredményes felderítéshez és bizonyításhoz.

63 David Petretei – Miklos Angyal: i. m. 826. o.

64 Petrétei Dávid (2014): i. m. 52. o.

65 *X-akták*, 2. évad 13. rész, „Ellenállhatatlan” (eredeti: Irresistible).

